

ФС
4733
Н 12

**ВСЕНАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК**

БІБЛІОТЕЧНИЙ ЗБІРНИК

Ч. 2

**НА НАУКОВО-БІБЛІОТЕЧНОМУ
ФРОНТІ УСРР**

У Київi—1927

NATIONALBIBLIOTHEK DER UKRAINA
AN DER
UKRAINISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN KYJIV

BIBLIOTHEKS-SAMMELSCHRIFT

Band 2

AN DER BIBLIOTHEKSWISSENSCHAFTLICHEN FRONT USRR

Inhalt:

1. An der bibliothekswissenschaftlichen Front der Ukrainischen Sozialistischen Räte-Republik (USRR)	3
2. Posternak, S. Die Nationale Bibliothek der Ukraina, als Basis der wissenschaftlichen Forschung in USRR	5
3. Sagarda, N. Die wissenschaftlichen Aufgaben der Nationalen Bibliothek der Ukraina	26
4. Jasynskyj, M. Der ukrainische Bücherfond der Nationalen Bibliothek der Ukraina	54
5. Žyteckyj, I. Handschriftensammlung der Nationalen Bibliothek der Ukraina	66
6. Masslov, S. Die Nationale Bibliothek der Ukraina und die älteren Drucke	74
7. Balyka, D. Die Bücherbenützung	78
8. Ivanyckyj, V. Die Ausbildung von wissenschaftlichen Bibliothekaren und von Forschern auf dem Gebiete des Bibliothekswesens und der Bibliographie	93
9. Kozlovskyj, V. Die Ausbildung des mittleren Personals der wissenschaftlichen Bibliotheken der USRR	106
10. PoluIach, O. Das Kabinett für Bibliothekswissenschaft der Nationalen Bibliothek der Ukraina	114
11. Der Anruf der Nationalen Bibliothek der Ukraina	118
12. Autoreferate in deutscher Sprache	120

ВСЕНАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ПРИ УКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК

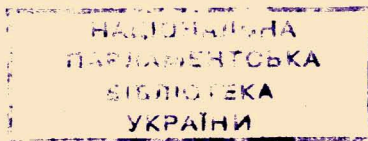

БІБЛІОТЕЧНИЙ ЗБІРНИК

Ч. 2

НА НАУКОВО-БІБЛІОТЕЧНОМУ
ФРОНТІ УСРР

249302a

У КИЇВІ

З друкарні Української Академії Наук

1927

Ч 733 (ЧУКР)

[027.54 (47.7)]

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

ФС Шифр Ч 733 Н12 Інв. № 2719302

Автор На науково-бібліотеч-

Назва воєн фронті УСРР:
Бібліотечний збірник. Ч. 2.

Місце, рік видання К., 1927.

Кіль-ть стор. [2] 127с.: іл., табл.

-/- окр. листів _____

-/- ілюстрацій _____

-/- карт _____

-/- схем _____

Том _____ частина 2 вип _____

Конволют _____

Примітка:

15.02.02.

Решіт

2008

8.04-16326c

ВСЕНАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ.

Будинок на бульварі Т. Шевченка.

Будинок на вулиці Короленка.

НА НАУКОВО-БІБЛІОТЕЧНОМУ ФРОНТІ УСРР.

1927 рік — знаменний рік десятиріччя Великої Революції, десятиріччя Нової України. В цей рік увесь Союз Радянських Республік і УСРР підбивають підсумки, баланс першого десятиріччя революції й революційної творчости; баланс економічних, соціальних, політичних та культурних процесів і фронтів. Підбиває і повинен підбити підсумки, підрахувати свої сили, накреслити перспективи й плани надалі і бібліотечний фронт УСРР, зокрема науково-бібліотечний фронт.

Перед революцією науково-бібліотечного фронту на Україні, власне, не було. Окремі наукові бібліотеки існували, але не було усвідомлено й ніхто не ставив ні самої проблеми наукових бібліотек, ні проблеми розвитку й організації бібліотекознавчих наук, ні питань про підготову наукових робітників у галузі бібліотекознавства, ні інших проблем і питань науково-бібліотечного фронту. Вперше повстали всі ці питання за революції й поставила їх у всю широчінь Всенародня Бібліотека України при Українській Академії Наук у Києві. Отже їй належить чільне місце на цьому науково-бібліотечному фронті УСРР.

Всенародня Бібліотека України — це дитина революції. У процесі революції зародилася Всенародня Бібліотека України; її силами вона зростала; від революції перейняла вона свій бурхливий, революційний темп розвитку й свій широкий революційний розгін; революція-ж владно висунула саме її, новонароджену бібліотеку, а не яку иншу давню наукову бібліотеку на передові позиції науково-бібліотечного фронту, поставила її на чолі цього фронту УСРР.

Отже Всенародня Бібліотека України в ці знаменні дні десятиріччя Великої Революції, напередодні десятиріччя свого існування, як ніяка інша бібліотека УСРР, особливо повинна оглянутися на своє минуле, зважити своє сучасне, чітко сформулювати саме уставлення, завдання, функції, процеси й перспективи свого розвитку, як Національної Бібліотеки України та бібліотеки Української Академії Наук і поставити питання про науково-бібліотечний фронт УСРР.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ.

Всенародня Бібліотека України — база науково-дослідчої роботи УСРР.

I.

Наука на Україні перед революцією й по революції.

Важку спадщину в галузі народньої освіти полишила на Україні передреволюційна Росія. Досить згадати тут оті убійчі цифри про відсоток письменних серед різних народів колишньої Росії за переписом 1897 року, що на останньому місці мають український народ¹⁾.

‰ ‰ ПИСЬМЕННИХ	Чоловіків	Жінок
Серед німців	59,9	58,6
Серед литовців і латишів	52,0	52,5
Серед жидів	48,9	28,2
Серед фінів	35,2	26,2
Серед поляків	34,8	29,4
Серед росіян, українців і білорусів разом	29,6	9,3
Серед усіх народів Росії разом . . .	29,3	13,0
Серед українців	23,3	3,9

Так ганебно стояла перед революцією справа з погляду звичайної, елементарної письменности серед українського народу. В якому-ж стані була на Україні наука, цей найвищий прояв народньої творчости?

Ось як схарактеризував передреволюційний стан науки на Україні найвищий орган у справах науки — Пленум Укрнауки УСРР на своїй третій сесії в січні 1926 року (Пленум складається з найвидатніших представників науки та влади): „Ганебна імперіялістична й централістична політика колишньої Російської імперії залишила на Україні занадто малу наукову спадщину в порівнянні до РСФРР, а тому потрібна

¹⁾ Див. Русовъ А. „Статистика украинскаго населенія Европейской Россіи“ в книзі „Украинскій народъ въ его прошломъ и настоящемъ“, Петроград 1916 р., т. II-й, стор. 381—406.

ціла низка особливих заходів і особливих великих позабюджетових асигнувань, щоб укомплектувати та створити й на Україні той основний науковий капітал, що його мала змогу набутися за попередні століття РСФРР¹⁾.

І справді. Адже залізни закони економіки з не меншою силою діють і в житті культурному та науковому. І в передреволюційній Росії століттями йшов процес економічної, політичної й культурної централізації коштом окраїн і України зокрема, а одночасно процес русифікації всього українського життя, бруталного винищення всіх проявів, усіх паростків української культури.

На базі економічних і політичних центрів передреволюційної Росії виростав величезний культурний і науковий капітал. Російський імперіалізм нещадним визиском селянства й робітництва всіх націй у політичних і економічних центрах Росії творив свою культурну й наукову надбудову; коштами й інтелектуальними силами всіх народів колишньої Росії збирав, нагромаджував, концентрував у цих своїх центрах величезний науковий капітал — сотні наукових установ, лабораторій, академій, університетів, найрізноманітніших вищих шкіл; там скупчувано різноманітні музейні, архівні, книжкові скарби, і до того не рідко саме з погромлених або пограбованих окраїн; там виростили всесвітні велетні — національні книгосховища з їхніми мільйоновими фондами й сотні інших книжкових баз для наукової роботи; туди, нарешті збиралися тисячі найвидатніших учених з усіх куточків колишньої, Росії, бо там було створено солідну базу для наукової роботи. І наука там могла розвиватися.

Зовсім в іншому стані були окраїни, й Україна зокрема. Паралізована політично, затримана в своєму економічному розвитку, пригнічена культурно, Україна не могла перед революцією створити основного культурного й наукового капіталу, наука в ній була слабо розвинена, мала невеликі набутки.

А до того всього й ця слабо розвинена на Україні наука була зовсім чужа їй, не звязана з народніми масами, з Україною, з її життям, з її потребами, як це констатували не раз і радянська влада, і українське громадянство, і українська наука. Згаданий Пленум Укрнауки говорить у своїй резолюції, що „наука на Україні до революції була звязана не з масами України, а з елементами російського феодалізму й російської культури й цілком не відповідала українській дійсності“²⁾.

Така була на Україні наука перед революцією й таку наукову спадщину залишила революційній Україні передреволюційна Росія.

Народилася пролетарська революція. Вона до краю знищила пригноблення клас і народів, поставивши натомість підтримку й вільний розвиток усіх матеріальних і духовних сил кожного народу колишньої

¹⁾ Див. резолюцію третього Пленуму Укрнауки на доповідь М. І. Яворського: „Звіт Укрнауки й основні віхи та перспективи організації наукової праці на Україні“.

²⁾ Див. ту саму резолюцію третього Пленуму Укрнауки.

Росії від найбільшого до найдрібнішого. Вона поставила перед Україною, перед творцем її нового революційного життя — робітництвом, селянством та революційною інтелігенцією тисячі питаннів економічного, політичного й культурного розвитку УСРР, а серед них владно поставила й питання про організацію в УСРР науки, як наймогутнішої зброї в процесі перебудови всього життя України на базі нової техніки, нової економіки, нових соціальних відносин і побуту — на підвалинах соціалізму.

Питання про організацію науки на Україні стало на самім початку революції. Починають виростати й закладатися українські наукові установи, вищі школи, музеї, бібліотеки, архіви, лабораторії, науково-дослідчі катедри та інститути з Українською Академією Наук на чолі. Роки громадянської боротьби, голоду й економічної руйни не дозволили звернути належної уваги на цей процес. Але далі, поруч з процесом економічного відбудовування країни почався і інтенсивний процес росту й розвитку науки та наукових установ. А особливо тепер, „коли підходить до закінчення процес відбудовування народнього господарства в передвоєнних рямках, і коли перед УСРР і всім ССРР стає в уся широчінь проблема переходу від довоєнного рівня до нових вищих форм народнього господарства та ще за умов перебування ССРР серед капіталістичного оточення саме тепер безмірно зростає роля науки, як основи всього дальшого соціалістичного розвитку народнього господарства України вкупі з усім ССРР“¹⁾.

Отже за таких умов треба особливо передумати справу організації науки, справу створення й на Україні того основного капіталу, що за нього говорить вищенаведена резолюція третього Пленуму Укрнауки; треба передумати справу організації науки в усіх її галузях, в усіх формах і виявах; справу найдоцільнішої організації всієї мережі науково-дослідчих кафедр, інститутів, музеїв, архівів, лабораторій, бібліотек і голови усіх наукових установ УСРР — Української Академії Наук.

Останнє питання про найдоцільнішу організацію Української Академії Наук набирає особливої ваги саме в УСРР, бо коли в РСФРР Академія Наук — це одна з багатьох наукових установ, що стоїть поруч з іншими, в УСРР — Українська Академія Наук стоїть не поруч з іншими науковими установами, а на чолі їх, на чолі всієї науки на Україні, є її найвища наукова установа.

Отже тим важливіша — правильна, доцільна організація Української Академії Наук з усіма її численними установами. Тож не дивно, що і Укрнаука, і Наркомосвіта, і Рада Народніх Комісарів, і партія, і громадянство вже кілька років багато уваги присвячують питанням розвитку, організації й реорганізації Української Академії Наук.

Ця стаття ставить питання про організацію, перспективи, розвиток і потреби однієї з найбільших наукових установ Української Академії

¹⁾ Див. ту саму резолюцію третього Пленуму Укрнауки.

Наук, про одну з основних підвалин усієї наукової роботи Академії й інших науково-дослідчих установ—про Всенародню Бібліотеку України при Українській Академії Наук.

II.

Функції Всенародньої Бібліотеки України.

Організувати як слід Всенародню Бібліотеку України (ВБУ)¹⁾—це означає перш за все створити одну з основних умов можливості роботи У.А.Н. і всіх науково-дослідчих установ Києва і всіх округ, що межують і тягаться до Києва. Але одночасно це означає так само—покласти підвалини для організації мережі наукових бібліотек УСРР—як бази всякої наукової роботи, оскільки ВБУ є не тільки бібліотека У.А.Н., а разом і Національна Бібліотека України, її головне книгосховище, що серед усіх наукових бібліотек УСРР має те саме місце, як У.А.Н. серед наукових установ УСРР.

Справді.

На ВБУ від самого її заснування було покладено два основних завдання: 1) бути фундаментальною бібліотекою У.А.Н. і 2) Національною Бібліотекою України.

У.А.Н., плануючи свою роботу й сітку своїх установ, з самого початку стала на широкий державний погляд, а не сепаратний, що-до себе самої, вважаючи, що утворювати дві окремих грандіозних бібліотеки—окрему Національну Бібліотеку України і окрему бібліотеку У.А.Н., фонди й функції яких повинні були-б бути мало не тотожні,—було-б недоцільною, неекономною витратою сил і коштів; що доцільніше й економніше створити єдину бібліотеку з двома завданнями, але бібліотеку могутню, можливо повно укомплектовану й до того за найкоротший час. Процес організації великої наукової бібліотеки—це довгий і складний процес, а наука на Україні й У.А.Н. не могли довгі роки ждати тої організації. Отже і з цього погляду—організувати одну бібліотеку замість двох було найдоцільніше.

Правда, дехто гадав та й тепер гадає, що не можна об'єднувати завдань бібліотеки У.А.Н. і Національної Бібліотеки України, і ставить вимогу—утворити поруч з ВБУ ще окрему фундаментальну бібліотеку У.А.Н., але і Наркомос і Укрнаука стали на інший погляд, вважали за доцільніше зміцнити єдину бібліотеку—ВБУ.

Розглядала це питання знов і У.А.Н. на Спільному Зібранні всіх своїх дійсних членів 24 січня 1927 року й ще раз підтвердила свій попередній погляд. Хоч це питання, отже, вже розв'язано і в Наркомосі і в Укрнауці, і в самій Академії, а проте воно таке важливе, що варт іще раз спинити увагу на ньому, як на першому основному організаційному питанні.

¹⁾ Далі замість Українська Академія Наук буде вживатися вкорочення У.А.Н., а замість Всенародня Бібліотека України—ВБУ.

Отже треба розглянути, чи можна будувати одну єдину бібліотеку з двома функціями — Національної Бібліотеки України й Бібліотеки У.А.Н., чи треба будувати дві окремих бібліотеки, кожна з своїми окремими функціями. Інакше кажучи, чи не суперечать одне одному два завдання ВБУ, чи не перешкоджають Всенародній Бібліотеці її функції Національної Бібліотеки України виконувати функцію фундаментальної бібліотеки У.А.Н., тоб-то обслуговувати передусім наукові потреби У.А.Н.

І Рада ВБУ, і Спільне Зібрання дійсних членів У.А.Н. зробили як-раз одностайний висновок, а саме: що функції Національної Бібліотеки не тільки не перешкоджають і не перешкоджатимуть, а навпаки допомагають і допоможуть Всенародній Бібліотеці як-найшвидше стати за справжню книжкову базу для наукової роботи У.А.Н., що по суті функції обох типів бібліотек цілком збігаються, а не суперечать одна одній.

Справді: Як Національна Бібліотека України, ВБУ має чотири основних функції, зазначені в її статуті.

1) Суто національно-наукову функцію (ВБУ — як Українська Національна Бібліотека. — Статут § 1-а) — зібрати в собі всю літературу, потрібну для вивчення України, українського народу з його культурою, і всіх інших народів, що живуть на терені України, з їх культурами, тоб-то збирати всю літературу, друковану на терені України, а по-за її межами всю літературу українською мовою та всю літературу всіма мовами про Україну.

Але-ж вивчення України, українського народу й інших народів, що живуть на терені України, з усіх поглядів і за всі часи — це становить основну національно-наукову й державно-наукову функцію У.А.Н.

Отже чим краще виконає ВБУ цю свою першу суто національно-наукову функцію, тим повніше й краще вона обслуговуватиме У.А.Н. у її першій основній функції.

2) Друга функція Національної Бібліотеки України, як і Національної Бібліотеки всякої іншої держави, — це інтернаціонально-наукова функція (ВБУ — як Національна Бібліотека взагалі. — Статут § 16) — зібрати в собі основну найголовнішу всесвітню наукову літературу періодичну й монографічну з різних галузів наук, відповідно до обсягу й потреб науково-дослідчої роботи на Україні. Але-ж і У.А.Н. без збірки основної світової літератури не зможе виконати своєї другої основної функції — розвитку науки взагалі. Отже і в цій функції — повна гармонія між завданнями ВБУ, як Національної Бібліотеки України, і У.А.Н.

3) Третя функція Національної Бібліотеки України — це функція Українського Бібліографічного Інституту — провадити працю над складанням української бібліографії (Статут ВБУ § 2).

Ця функція ВБУ з усією неминучістю впливає з її першої функції: не можна зібрати всю українську літературу, не знаючи, яка є література, тоб-то без українського бібліографічного репертуару, а український бібліографічний репертуар не можна складати, не маючи книжок. Отже

ці дві роботи доповнюють і уможливають одна одну, становлять, власне, дві сторони тієї самої функції.

Колосальне значіння цієї функції для У.А.Н. визнав і Наркомос, ухваливши утворити спеціальну бібліографічну комісію У.А.Н., що в своїй роботі, згідно з затвердженим положенням про неї, повинна спиратися на ВБУ.

4) Нарешті, четверта функція Національної Бібліотеки України — це функція Науково-Дослідчого Інституту Бібліотекознавства (Статут ВБУ § 4).

Перша Конференція наукових бібліотек УСРР 1925 року визнала, що науково-дослідчу роботу в галузі бібліотекознавства можна нормально поставити й розгорнути на всю широчінь тільки в організованому зв'язку з бібліотекою й що наукова бібліотека повинна виконувати не тільки технічні бібліотечні процеси, а й вивчати їх та підводити під них наукову базу. Тому всією своєю організацією, усім своїм підходом до роботи наукова бібліотека повинна бути науково-дослідчою установою бібліотекознавства, огнищем та розсадником бібліотеко- й книго-знавчих знань¹⁾.

Такою повинна бути, звичайно, в першу чергу ВБУ, як Національна Бібліотека України, як головна наукова бібліотека УСРР, як бібліотека найвищої наукової установи УСРР, що стоїть на чолі всієї науки на Україні — У.А.Н. І це цілком зрозуміло, бо не можна навіть утворити такої бібліотеки, не провадячи цілої низки наукових дослідів у галузі бібліотекознавства й не маючи високо-кваліфікованого в галузі бібліотекознавства наукового персоналу.

Отже науково-дослідча функція, функція науково-дослідчого Інституту Бібліотекознавства впливає з самого процесу творення Національної Бібліотеки. Так це визнала перша конференція наукових бібліотек УСРР, так було визначено в статуті ВБУ; до того самого привело ВБУ фактично й усе її життя.

І звичайно, виконання ВБУ цієї спеціальної наукової дослідчої функції в галузі бібліотекознавства і трохи не суперечить та й не може суперечити завданням У.А.Н., а як-раз навпаки: бібліотекознавство, як і бібліографія, це члени великої сім'ї наук і повинні мати місце в Академії Наук, як усі інші науки. З цього погляду ВБУ становить своєю науково-дослідчою роботою в галузі бібліотекознавства та бібліографії спеціальний науковий орган У.А.Н., як інші наукові органи У.А.Н. — відділи, секції, катедри в інших галузях наук.

Отже аналіза функцій ВБУ яскраво доводить, що завдання й функції її, як Національної Бібліотеки України і як фундаментальної бібліотеки У.А.Н., цілком збігаються, що ні одна з них не суперечить другій, а як-раз навпаки.

Розв'язавши це перше організаційне питання, можна перейти до розгляду самого процесу організації ВБУ, перспектив її розвитку та потреб.

¹⁾ Див. Бібліотечний Збірник ч. I. Праці першої Конференції Наукових Б-к УСРР. Київ 1926. Вид. Всенародньої Бібліотеки України, стор. 41—42.

III.

Процес організації ВБУ, перспективи її розвитку та потреби.

Процес організації ВБУ блискуче підтвердив покладені в основу її організації завдання. Зминуло всього 8 років з початку фактичного збирання книг для ВБУ, 6 років з часу, як ВБУ здобула стале приміщення, і лиш 4 роки, як вона почала своє трохи нормальніше існування.

І ось за ці кілька років, починаючи власне з 1923 року, ВБУ виросла на велетенську наукову установу з іще більшими перспективами на найближчі роки. Цей процес зростання й розвитку організації ВБУ такий виїнятковий, такий нечуваний в історії бібліотечної справи взагалі, а в історії українського народу то й поготів. Кожен освічений робітник і селянин, кожен інтелігент, кожен громадянин повинен знати цю блискучу сторінку з історії української культури УСРР за революційних часів, бо тільки сили революції, її велетенський розмах надали такого самого велетенського розмаху й самому процесові творення Національної Бібліотеки України.

Ось найголовніші етапи цього процесу.

Ф О Н Д.

Історія книжкового фонду ВБУ недовга, але яскрава. Десятки бібліотек різних професорів, учених, різних збірок і тисячі окремих книжок було куплено, особливо багато в 1919 й 1920 роки; але весь куплений фонд становить лиш невеличку мало помітну частину ВБУ. Великі фонди, що склалися з бібліотек панських, різних установ, організацій, то-що, передано до ВБУ за постановами Ради Народніх Комісарів, Наркомосвіти та інших органів влади УСРР. Велику щорічну вкладку і то чим раз більшу дає для ВБУ всесоюзний обов'язковий примірник і два обов'язкових примірники з УСРР (всіх виданнів ССРР і УСРР), що їх одержує ВБУ. Почала набувати ВБУ літературу й шляхом обміну на свої видання та свої дублети. Нарешті — десятки бібліотек, різних збірок й десятки тисяч невеликих пожертв надходять до ВБУ як дар. З самого свого заснування, з першого подарунку, що ним розпочала ВБУ життя свого фонду, й до останніх днів не було дня, коли-б ВБУ не одержувала-б того чи іншого книжкового подарунку. Найрізноманітніші установи, організації, видавництва, школи, фабзавкоми, хатичитальні, товариства наукові, мистецькі, літературні, різні професори, вчені, державні, партійні, професійні й усякі інші діячі, робітники й селяни, передавали й передають у дар до ВБУ і цілі бібліотеки, і збірки, колекції книжок, рукописів, газет, мап, нот, плакатів, відозв, усяких листівок, то-що. Всім їм, співучасникам у будіванні Національної Бібліотеки України — ВБУ складає од імени української науки й української культури найщирішу подяку. ВБУ певна, що цей останній процес — творення Національної Книжкової Скарбниці України колективними зусил-

лями широких народніх мас — буде де-далі зростати, ширитися, і що на Україні не буде ні одного свідомого громадянина, що не додав-би й своєї частки до цієї великої культурної й наукової справи.

Таким от шляхом складала свої книжкові фонди ВБУ. На 1 жовтня 1926 року вона мала в Києві по-над 1.185.000 книжкових одиниць книжок і журналів, коло 524.000 примірників газет і коло 157.000 листівок; опріч того філію в м. Вінниці з фондом понад 100.000 кн. одиниць.

Але хоч як швидко й бурхливо, надзвичайним, революційним темпом зростала ВБУ, вона проте не могла за кілька років свого існування вирости на справжню базу для наукової роботи в усіх галузях наук, для всієї сотні різноманітних наукових установ Української Академії Наук (відділів, комісій, секцій, інститутів, кафедр, музеїв, лабораторій і т. ин.), а так само для інших численних різноманітних наукових установ Києва й багатьох сусідніх окружних міст УСРР, що працюють науково за допомогою книжкових фондів Києва. Для того в фондах ВБУ бракувало трьох речей.

1. Фонди її велетенські, багаті на літературу революційної доби (найбагатіша збірка на всю УСРР), багаті на літературу й передреволюційну, але цей передреволюційний книжковий фонд, хоч і величезний, і в одних частинах і галузях був добре підібраний, однак в інших галузях і частинах підібраний не систематично, а то й зовсім бідний. І це зрозуміло: за 7—8 років систематичного сталого фонду, та ще без відповідних коштів, не можна було й скласти.

А тимчасом у Києві була бібліотека з добре укомплектованим фондом передреволюційної літератури — це фундаментальна бібліотека колишнього Київського Університету, що перейшла по закритті Університету до Інституту Народньої Освіти (ІНО) і, цілком не відповідаючи завданням, потребам, уставленню, силам і коштам ІНО, слабо використовувалася, завмирала, втрачала свою вартість, не маючи ні продовження шляхом належного комплектування, ні відповідного штату. Наркомосвіти, вивчивши справу в кількох спеціальних авторитетних комісіях і розглянувши нарешті в президії Укрнауки й колеґії НКО, вирішив приєднати цю бібліотеку до ВБУ і так утворити в Києві єдину могутню наукову бібліотеку. Роботу над передачею розпочато й протягом літа 1927 р. цю справу буде закінчено. Фонд ВБУ збільшиться від цієї передачі ще приблизно на 500.000 кн. одиниць.

Цим вирішенням остаточно розв'язано перше питання організації фонду ВБУ — про утворення могутнього систематично підібраного фонду передреволюційної літератури, бо фонди ВБУ і 6-ки кол. Університету багатьма сторонами доповнять один одного і разом створять справді могутню книжкову базу для наукової роботи.

2. Друге питання що-до фонду — про утворення повної збірки літератури для вивчення України, українського народу й інших народів, що живуть на терені України, тоб-то літератури в межах українського бібліографічного репертуару. ВБУ має вже велику колекцію книг з цих

галузів (поверх сотні тисяч томів), але їй ще дуже далеко до повноти. І це зрозуміло, бо обов'язковий примірник усього видрукуваного на терені України століття йшов тільки до Петербургу й Москви: на Україні перед революцією ніхто цієї літератури не збирав і такого завдання собі не ставив. Так само й з літературою про Україну, друкованою не на терені України.

Отже перед ВБУ було й є ще багато роботи в цьому напрямку. ВБУ з самого заснування поставила відповідне завдання й почала збирати відповідні матеріяли. Тепер вона має по всій Україні цілу мережу своїх кореспондентів, що збирають для неї з усієї УСРР передреволюційні видання різних установ, але це все — палятивни, бо багатьох книжок без грошей або й зовсім на Україні ніде не роздобути. Без асигнування відповідних коштів та без допомоги лєнінградських і московських книгохочищ і фондів ВБУ не зможе зібрати таких потрібних для роботи Української Академії Наук українознавчих книжкових фондів і всіх видань, друкованих на терені України.

Значно гірше, мало не катастрофічно стоїть справа з українознавчою літературою, що видавалася за кордоном колишньої Росії — в Галичині, Угорщині, Канаді й по різних українських колоніях, а так само з усією літературою про Україну, друкованою в інших народів усесвіту. Це у ВБУ — найслабший її фронт, якого ВБУ без відповідних значних коштів і без допомоги тисяч організацій, установ і осіб за кордоном подолати не спроможеться.

3. Нарешті, третє питання що-до організації фонду ВБУ — про регулярне, систематичне й достатнє комплектування ВБУ закордонною періодичною й монографічною літературою, без якої неможлива ніяка наукова робота, недоцільна витрата коштів на всі наукові установи. Не мати закордонної літератури в достатньому числі — це означало-б силувати вчених України ввесь час „відкривати америки“, пророблювати те, що вже давно зробив і винайшов у тій чи иншій країні той чи инший учений, замість узяти участь у науковій творчості людськості, на базі всіх попередніх досягнень усесвітньої науки. Але наука така подиференційована і має стількох видатних робітників у кожній найдрібнішій галузі науки і в кожній культурній країні, що фахівець повинен мати десятки періодичних органів з різних країн для кожної галузи наук, щоб стежити за досягненнями світової науки й мати змогу не відставати від її поступу. Отже для сотні наукових установ Української Академії Наук і инших численних різноманітних наукових установ Київа, що охоплюють мало не всі галузі наук, уже тепер ВБУ повинна мати щорічно не менше як 1.000 закордонних журналів і кілька тисяч монографічних творів, тоб-то мати щорічне асигнування на закордонну літературу в 30.000—40.000 карб. що-найменше. Опріч того, Київ, як і УСРР і ССРР, мають перерву в закордонній літературі за роки війни й революції, і треба ту перерву хоч в основних, найголовніших ділянках запорожити одноразовими позабюджетовими значними асигнуваннями, що про них каже в своїй

постанові згаданий Пленум Укрнауки: „Пленум констатує... що ніяка широка систематична наукова робота неможлива — 1) без заповнення прогалін у закордонній літературі, що утворилися по наукових бібліотеках УСРР за роки війни та революції, й 2) без набування всієї основної біжучої наукової літератури закордону, а тому Пленум підтверджує постанову попереднього Пленуму про потребу негайного позабюджетного асигнування 275.000 карб. на цю мету“¹⁾. Без цих щорічних асигнувань у 30.000—40.000 карб. і одноразового асигнування для заповнення прогалін у значній мірі недоцільна буде щорічна витрата значних коштів у кілька мільйонів карб., на утримання наукових установ у Києві.

УПОРЯДКУВАННЯ ФОНДІВ ВБУ.

Щоб з такої велетенської книжкової скарбниці, на яку за 8 років виросла ВБУ, утворити добре організовану бібліотеку, треба було-б написати мільйони каталожних карточок, скласти з цих мільйонів карточок каталоги в 5.000—6.000 каталожних шухлядках, збудувати 30—40 кілометрів книжкових полиць і т. д. і т. ин. А для того треба було-б мати і багато років праці, і сотні душ штату, і великі кошти. ВБУ не мала й не могла мати відразу ні того, ні другого, ні третього й пішла іншим шляхом.

Бажаючи як-найшвидше зробити свої фонди приступними для користування, вона перш за все розсортувала всі свої фонди й поставила розсортовані по відділах та заабетковані книжки на полиці. Цим вона робила книжки приступними для користування, бо могла розшукувати певні книги на замовлення читачів. Закаталогізувати вона встигла тільки частину давнього фонду і найцінніше з нових надходжень. Бібліотек, одержаних з готовими каталогами, ВБУ не перекаталогізовує і, хоч незручно мати багато різних каталогів, пускає до вжитку читачів з давніми каталогами. За кілька років зроблено величезну роботу: з 1.185.000 кн. одиниць книг і журналів, що їх мала в Києві ВБУ на 1.Х. 1926 року, закаталогізованих 517.000 і по-над 307.000 розсортованих і розставлених на полиці, отже до 825.000 кн. одиниць уже приступні для користування, тільки до 350.000 кн. одиниць ще неприступні читачам, хоч і над ними вже зроблено деяку роботу.

ВБУ поділяється на цілу низку відділів. Кожен з відділів становить окрему адміністративно-територіальну одиницю. Таких відділів ВБУ має тепер 19.

1. Книжкова реєстратура, що приймає й розподіляє всі надходження. За рік через неї проходить поверх 100.000 книжок і поверх 150.000 газет і листівок.

2. Відділ Каталожний провадить усі роботи що-до каталогізації монографічної літератури: індексацію, опис книг, складання з карток каталогів.

¹⁾ Див. ту саму резолюцію 3-го Пленуму Укрнауки.

3. Відділ Загальний має в собі, як основне книгосховище, до 50% усіх фондів — усю монографічну літературу окрім тієї, що входить до спеціальних позначених далі відділів.

4. Відділ Періодика складається з журнального підвідділу—8.829 назв (4.869 рос. мовою, 1.082 укр. мовою і 2.161 чужими мовами) в 225.730 кн. одиниць і з газетного підвідділу—коло 525.000 примірників газет. У це число не входить періодика з філій ВБУ і б-ки колишнього Університету.

5. Відділ Україніка збирає всю монографічну літературу українською мовою й іншими мовами про Україну. Має 12.824 кн. одиниць укр. мовою, 29.475 кн. рос. мовою і 1.625 кн. одиниць іншими мовами, а разом 43.924 кн. одиниць. Окрім того україніка є ще по інших відділах, як підрозділи в відділах Періодика, в журнальному й газетному підрозділах, у графіка, в нотному, стародруках, орієнталія, багато її і в усіх інших бібліотеках, належних ВБУ.

6. Відділ Стародруків, що включає у ВБУ всі видання до 1800 року, має нині 42.000 кн. одиниць різними мовами, найбільше французькою, латинською, польською, німецькою, італійською й інш. У Відділі Стародруків зосереджено тільки незакаталогізовані стародруки, значно більше їх має ВБУ серед б-к, що ввійшли до ВБУ закаталогізованими—б-ка колишнього Університету, Духовної Академії, різних монастирів, то-що.

7. Відділ Рукописів має кілька десятків тисяч різних рукописів, рукописних книг, листування, то-що. Багаті рукописні збірки має ВБУ в б-ці кол. Університету та в монастирських бібліотеках.

8. Відділ Бібліотекознавства збирає видання з галузи бібліотекознавства, бібліографії й книгознавства взагалі (до 16.000 кн. одиниць) та музей бібліотекознавства.

9. Відділ Орієнталія збирає всі видання східними мовами, має поверх 11.000 кн. одиниць.

10. Відділ Нотний має поверх 16.000 нотних одиниць.

11. Відділ Графіка має до 12.000 одиниць графічних і картографічних матеріалів.

12. Відділ Волянція збирає всякі листівки, має поверх 150.000 одиниць виданнів революційної здебільшого доби.

Окрім того, ВБУ має кілька окремих бібліотек на правах відділів, а саме:

13. Київська Філія ВБУ (колишня бібліотека Духовної Академії) має до 150.000 кн. одиниць, міститься на Подолі в окремому будинку.

14. Лаврська Філія ВБУ складається з 4 монастирських бібліотек — давньої Лаврської (в Лаврській дзвіниці), Флавіянівської, Видубецького й Микольського монастирів (містяться в Лаврі в окремому будинку), разом до 52.000 кн. одиниць, у тому числі найцінніші рукописи й стародруки.

15. Б-ка Михайлівського монастиря з коштовними стародруками, міститься на хорах монастиря.

16. Б-ка Софійського собору з коштовними рукописами, міститься на хорах собору.

17. Вінницька Філія ВБУ у Вінниці, має поверх 100.000 кн. одиниць.

18. Відділ обміну й комплектування має багато десятків тисяч томів різних творів для обміну.

19. Нарешті, бібліотеку колишнього Київського Університету (до 500.000 тт.) фактично ще не передано, а тільки йде процес підготовки до передачі.

Що-до впорядкування книжкових фондів, то доводиться сказати, що хоч зроблено величезну роботу над мільйоновим фондом, а проте ще більша робота перед ВБУ в перспективі, а саме:

1. Із зазначених вище відділів — відділи орієнталія, нотний, графіка, волянція і газетний підвідділ до впорядкування не приступали за браком штату й полиць, а тільки збирають матеріяли. Отже треба впорядкувати їх, посортувати, розставити на полиці, закаталогізувати.

2. Треба розсортувати решту нерозсортованих фондів, тоб-то поверх 350.000 кн. од.

3. Треба закаталогізувати незакаталогізовані фонди, тоб-то поверх 650.000 кн. одиниць.

4. Колосальна робота лягає на ВБУ в 1927, 1928 роках у звязку з передачею їй 6-ки колишнього Київського Університету й сотнями питаннів, звязаних з цією передачею.

5. Нарешті треба скласти єдиний зведений каталог усіх цих різноманітних бібліотек, збірок, філій з різноманітними каталогами — тоб-то каталог на 1.700.000 кн. одиниць, із кількох мільйонів каталожних карточок.

КНИГОКОРИСТУВАННЯ.

Книгокористування в ВБУ провадиться переважно в приміщеннях ВБУ: найбільше в спеціальному відділі книгокористування, що складається з двох читалень — загальної та наукової та з консультативно-виставового відділу, а потім у кабінетах при відділах і в читальнях при філіях. Окрім того, науковим робітникам У.А.Н. і науково-дослідчим катедрам та інститутам видає книги ВБУ й на абонемент. Розміри книгокористування видно з таких цифр:

Р о к и	1920	1921	1922	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26
Видано книг	536	3.981	14.937	49.277	250.506	386.265	430.983

Отже книгокористування зростало спочатку дуже бурхливо; останніми роками темп зростання почав слабшати. Причини цього полягали в тім, що бібліотека не могла збільшити штату читалень та придбати

достатньої кількості меблів і мусіла була затримувати зростання книгокористування, не маючи змоги завдовольняти тим самим штатом коло-сальний наплив читачів.

Кого обслуговувала й кого повинна обслуговувати ВБУ? За перших років, коли ВБУ тільки починала розгортати книгокористування, вона широко розчинила двері всім громадянам з 14 років, не ставлячи ніяких перепон і широко популяризуючи читальню серед найширших і найрізноманітніших верств людности. Але далі, в міру того, як зростало число читачів, число виданих книг, а також у міру того, як налагоджувалася й зростала наукова робота та вимоги на книги од наукових робітників і наукових установ, — перед ВБУ стала проблема найдоцільнішого добору читачів, проблема диференціації читачів, розподілу читачів поміж різними бібліотеками відповідно до типу й фондів бібліотек.

Зрозуміло, що ВБУ, як Національна Бібліотека України, як фундаментальна бібліотека У.А.Н., головна наукова бібліотека УСРР, повинна була 1) передусім поставити за своє завдання обслуговувати наукові потреби У.А.Н. і інших науково-дослідчих установ і вищих шкіл Київ та й інших міст УСРР; 2) потім вимоги кваліфікованих читачів, що їх не могли завдовольнити інші бібліотеки: кваліфікованих партробітників, профробітників, інженерів, лікарів, техніків, агрономів, кооператорів, артистів, журналістів, літераторів, учителів, бібліотекарів, кваліфікованих службовців різних професій, і, 3) нарешті, численне київське студентство.

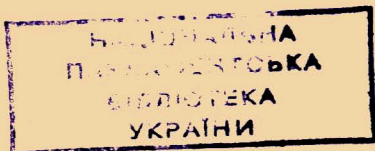
І ВБУ пережила цілий процес добору читачів, свідомо ставлячи за своє завдання обслуговувати передусім вищезазначені групи громадянства. Для цього ВБУ двічі підносила вік читачів з 14 до 16 років, а потім до 18 років; припинила видачу несерйозної літератури й т. ин. До обслуговування серйозного читача, передусім наукового читача готувалася ВБУ й усіма іншими своїми роботами: негайним сортуванням фондів, турботами про докомплектування фондів, проектами складання зведеного каталогу й ин.

У перспективі — по закінченні влітку 1927 року передачі до ВБУ кол. Університетської Бібліотеки й добудови частини нового будинку, ВБУ передусім має значно поширити обслуговування саме наукових робітників, організуючи різні читальні, кабінети, поширюючи абонемент, то-що.

ВБУ ЯК НАУКОВА УСТАНОВА.

Найперше завдання ВБУ — становити книжкову базу для наукової роботи й наукових установ, завдовольняти їхні потреби в книжці. Це є перше основне завдання ВБУ, як наукової бібліотеки, як наукової установи. Це характеризує ВБУ, як наукову установу взагалі.

Але ВБУ є не тільки наукова установка взагалі, що творить базу для всіх наук; вона одночасно є ще спеціальна наукова установка, спеціальна в галузі бібліотекознавства та бібліографії, бо тільки на базі широкого вивчення бібліотекознавства й бібліо-

графії та науково-дослідчої роботи в цих галузях можна збудувати всяку наукову бібліотеку й у першу чергу таку складну всією своєю організацією, всіма своїми процесами, функціями й завданнями бібліотеку, як ВБУ.

Отже ВБУ повинна була звернути особливу спеціальну увагу на бібліотекознавство й бібліографію, як на основу всієї своєї організації, всієї своєї роботи. Процес розвитку й шукань ВБУ в цьому напрямку привів до утворення цілої низки організаційних форм, що викликали й підказало їх само життя, а саме:

1. Науково-Дослідчої Комісії Бібліотекознавства та Бібліографії (НДКБ), що провадить науково-дослідчу, науково-педагогічну (аспірантура й курси практикантів) та науково-організаційну працю.

2. Відділ і Кабінет Бібліотекознавства, що містить у собі три бібліотекознавчо-бібліографічних установи: спеціальну бібліотеку (має поперх 16.000 томів), музей бібліотекознавства, й лекторію та кабінет.

3. Разом з тим ВБУ становить собою лабораторію й музей книги, широкий книгознавчий осередок, базу для найрізноманітніших студій у галузі книгознавчих дисциплін узагалі. У ВБУ дослідник може вивчати не тільки історію економічну, соціальну, політичну, культурну, а й історію самої книги, як одної з найцінніших пам'яток людської культури, як одне з найцінніших знаряддів у боротьбі клас.

ВБУ має в своїх фондах мало не всі рукописи (не архівні), що є в Києві, і дає величезний, найбільший на всю Україну, матеріал для вивчення рукописної книги.

Після того, як приєднано бібліотеку кол. Київського Університету, ВБУ має в своєму складі мало не всі київські стародруки, величезний набір поперх сотні тисяч томів книг XV—XVIII вв., друкованих найрізноманітнішими мовами в найвидатніших друкарнях усесвіту. Отже ВБУ становить величезну, єдину багатством на всю Україну, базу для вивчення давньої книги, для праці вчених книгознавців.

Як ні одна бібліотека УСРР, має ВБУ великий набір революційних виданнів з усього Союзу — базу для вивчення революційної книги.

Нарешті ВБУ становить так само, як ні одна бібліотека УСРР, базу для вивчення української книги — книги українською мовою, книги про Україну й книги друкованої на території України.

4. Із своїми колосальними оборотами, з сотнями тисяч виданих книг, тисячами відвідувачів, величезним числом спостережень над читанням і читачем ВБУ дає цінний матеріал для вивчення читачівства, творить лабораторію для вивчення кваліфікованого читачівства, такого, якого не дають у такій сконцентрованій формі інші бібліотеки Києва. І на цій базі може розгорнутися широка робота над вивченням читачівства і дослідженням та опрацюванням проблем читачівства.

5. ВБУ — як бібліотечна вища школа.

Щоб організувати таку бібліотеку, як ВБУ, щоб піднести на належну височінь бібліотечну справу на Україні, треба мати великі кадри

висококваліфікованого науково-підготованого бібліотечного персоналу. Катастрофічний стан з цього погляду передреволюційної України примусив ВБУ з самого початку поставити перед собою і цю проблему і організувати цілу низку заходів для підготовки наукових і інших висококваліфікованих бібліотечних робітників, а саме організувати при бібліотеці аспірантуру, самокурси співробітників ВБУ, курси практикантів. Нарешті, з 1927—8 року мають бути постійні двохрічні бібліотечні курси для підготовки середнього бібліотечного персоналу наукових бібліотек.

6. Нарешті, силою самого життя ВБУ мусіла була поставити перед собою й ще одно завдання — стати науково-організаційним бібліотечним осередком, спочатку в масштабі Києва, шляхом організації секції академічних бібліотекарів м. Києва, а нині за ініціативою київських наукових бібліотек і в масштабі цілої УСРР; київські наукові бібліотеки висунули проект і взяли на себе ініціативу утворити асоціацію бібліотекарів наукових бібліотек УСРР при ВБУ.

Такий складний науковий організм становить ВБУ. Науковому керівничому персоналові ВБУ — адміністрації, завідувачам відділами й підвідділами, їхнім помічникам і всім іншим науковим робітникам ВБУ (членам НДКБ) — доводиться провадити таку складну науково-дослідчу, науково-педагогічну (керування аспірантами й курсантами) й науково-організаційну та науково-адміністративну роботу, якої не несе ні один професор вищої школи чи робітник науково-дослідчої кафедри. Наукові робітники ВБУ поєднують у собі функції і професорів вищих шкіл і наукових робітників науково-дослідчих кафедр.

Це все дає таке навантаження, що не дозволяє мати ще якусь додаткову роботу на стороні: науковий робітник ВБУ працює тільки в ВБУ й для ВБУ.

ПРИМІЩЕННЯ ВБУ.

Серед основних чинників організації кожної великої бібліотеки колосальну роль відіграє питання з приміщенням для неї. Недостатнє або цілком невідповідне приміщення може загальмувати, перевернути або й зруйнувати хоч трохи нормальний розвиток бібліотеки, викликати сотні зайвих переміщень, переставлень, переробок.

Таку фатальну роль відіграло це питання і в житті ВБУ. Перші два роки вона зовсім не мала ніякого сталого приміщення й 7 разів переїздила з місця на місце. Наприкінці 1920 року переїхала в стале приміщення, великий трьохповерховий будинок колишньої 1-ої гімназії, тепер належний У.А.Н. (бульвар Шевченка, 14), але одержала в ньому спочатку лиш частину кімнат, далі потроху поширювалася в ньому, але ще й досі не опосідає всього будинку, хоч уже містить у ньому свій основний фонд до мільйона томів. Отже з одного боку не було спромоги планово розгорнути роботу, розгорнути всі відділи й доводилося проробляти що-року безліч зайвої роботи на постійні переміщення й переносіння. З другого боку, ВБУ за браком місця не могла зібрати до цього

будинку всіх своїх фондів, розкиданих ще в п'ятьох місцях по Києву, а саме в двох будинках у Лаврі, де міститься 4 монастирських бібліотеки, належних ВБУ: давня Лаврська, Флавіянівська, Видубецька й Микольська, всього до 52.000 томів; великий будинок на Подолі, де міститься Київська філія ВБУ (колишня бібліотека Духовної Академії) поверх 150.000 томів, нарешті, по кілька кімнат на хорах Михайлівського й Софійського соборів з належними ВБУ цінними бібліотеками.

Така розкиданість фондів ВБУ в 6 будинках, а з приєднанням б-ки колишнього Університету навіть у 7 будинках, дуже незручна, страшенно ускладнює роботу, використання й охорону книг, одбирає зайвий час і людей. Так було і є досі. Але саме тепер, у 1927 й 1928 роках, буде нарешті розв'язано проблему приміщень для всіх фондів ВБУ.

З одного боку в 1927—1928 році перейде до нового будинку У.А.Н. решта академічних установ, що ще залишилися в одному будинку з ВБУ й не давали змоги розгорнути цілої низки важливих відділів, і звільнить, отже, мало не цілий поверх для ВБУ.

З другого боку, за постановою Наркомосвіти ВБУ одержала новий недобудований спеціальний бібліотечний будинок колишнього Університету. Половину цього будинку ВБУ добудує влітку 1927 року й цього-таки року зможе перенести до добудованої половини передану ВБУ колишню Університетську бібліотеку й частину своїх фондів. У 1928 році ВБУ повинна добудувати й другу половину цього будинку. Правда, і це остаточно проблеми приміщення не розв'яже, бо до одного будинку зібрати своїх фондів ВБУ не зможе, але замість 7 будинків ВБУ збере свої фонди в трьох будинках, і до того 97% фонду в двох будинках, що один од одного віддалені на один лиш квартал. Це — колосальний здобуток.

Отже перше чергове завдання що-до проблеми приміщень, завдання 1928 року є добудувати й другу половину нового будинку, на що потрібно до 150.000 карб.

Дальший етап, уже остаточний і радикальний — буде добудування до цього самого нового будинку продовження книгосховища ще на 1½ мільйона томів. Тоді всі фонди буде зібрано в цьому одному будинку. На це добудування треба асигнувати до 1 мільйона карбованців.

ПРОБЛЕМИ ШТАТУ Й БЮДЖЕТУ ВБУ.

ВБУ існує всього 8 років. За цей час вона зросла в найбільшу бібліотеку УСРР. Її книжковий фонд у 1927 році перейде за 1½ мільйона томів книг і журналів і до мільйона газет і листівок. Такого колосального фонду за такий короткий термін за передреволюційних часів не набувала ні одна бібліотека всесвіту, і це надзвичайно ускладнювало й ускладнює впорядкування ВБУ, перетворення її колосальних книжкових фондів в організовану, впорядковану, приступну для користання бібліотеку, бо їй за кілька років треба проробити ту працю, що її інші великі бібліотеки ССРР пророблювали за багато десятиліттів, а то й за століття.

Завдання ускладнюється ще й через те, що процес організації такого типу бібліотеки як ВБУ неминуче висунув, як ми бачили вище, цілу низку інших робіт, бібліографічних, науково-дослідчих, науково-педагогічних, науково-організаційних; владно поставив перед ВБУ потребу звязатися з тисячами різних наукових установ, організацій, товариств, бібліотек, редакцій, видавництв, окремих дослідників і осіб, створити цілу мережу кореспондентів і т. ин. Ще тільки почавши своє існування, ще, можна сказати, не впорядкована, ВБУ проте бурхливо перетворилася в колосальну освітню установу з тисячами читачів, сотнями тисяч одвідувань і виданих книг. І цей приплив усе нових і нових читачів все зростає й заливає бібліотеку, вимагаючи і нового штату й цілої низки нових форм роботи — бібліографічних справок, консультацій, утворення цілої низки різноманітних каталогів, повного розкриття фондів. Але до всього того, не тільки зростає читач, а так само й далі бурхливо росте фонд. Опріч усеосоюзного обов'язкового примірника, що сам по собі становить щорічно величезну масу матеріялу, до ВБУ плывуть подарунки, книги на обмін — і її сам річний приріст дорівнює великій бібліотеці, бо становить по-над 100.000 книг і журналів і по-над 100.000 номерів газет і листівок. Нарешті, нова велика робота стала перед ВБУ й з передачею їй кол. бібліотеки Київського Університету (по-над 500.000 томів).

Ці всі різноманітні й складні завдання, функції, роботи, велетенський фонд, колосальний масштаб і розмах роботи, викликаний потребою створити в УСРР справжню книжкову базу для наукової роботи У.А.Н. і інших науково-дослідчих установ і практичних працівників у різних ділянках радянського будівництва, і до того створити не за десятиліття й століття, а як-найскорше, за кілька років — все це можливе тільки тоді, коли буде відповідний штат і достатній розмірами бюджет. Це — дві підвалини всякої роботи.

Як зазначалося вище, ВБУ виробила спеціальний операційний план, що передбачав найскорше впорядкування книжкових фондів. Цей план затверджено в НКО ще в 1923 році. Відтоді ВБУ щороку виконувала частину того плану, але невідповідний ні розмахові, ні обсягові роботи й потребам штат і бюджет, не вважаючи на надзвичайно напружену роботу, на колосальну перевантаженість персоналу, що раз-у-раз викликало зауваження з боку профорганів, — не вважаючи на все це, ВБУ однак не могла й досі ставити справи нормально, тоб-то так, 1) щоб опрацьовувати весь річний приріст і частину зібраного давнього фонду; 2) щоб завдовольнити по можливості без одмовлень усіх читачів, що йдуть до ВБУ, та 3) виконати всі потрібні наукові й інші роботи.

Правда, щороку ВБУ пророблює велику роботу, але разом з тим щороку багато робіт доводиться відкладати, і з року на рік ця „заборгованість“ наростає. Без радикального збільшення штату й бюджету ці щорічні „борги“ наростатимуть і далі і то в геометричній прогресії.

Щоб мати належну перспективу, який штат і бюджет потрібні для такого типу бібліотеки, як ВБУ, варт подати деякі цифри про анало-

гічні бібліотеки Ленінграду й Москви, порівнявши їх з відповідними цифрами ВБУ. Закордонних національних бібліотек для порівняння брати не доводиться, бо економічний стан УСРР після довгих літ імперіалістичного грабування за доби царату, а потім руйнування всього її господарства за роки війни, горожанської боротьби й голоду, з одного боку, й колосальні потреби її в коштах на індустріалізацію, на реконструкцію й перебудування всього народного господарства на підвалинах нової техніки, з другого, — звичайно, не дають змоги УСРР давати на свою національну бібліотеку таких сум, які можуть давати багатші за нас західньо-європейські країни, не кажучи вже про Північно-Американські Сполучені Штати.

Для порівняння взято дані трьох бібліотек з Москви й Ленінграду і ВБУ за 1926—27 рік у тій формі, в якій їх можна було роздобути від цих бібліотек, у тому числі деякі дані ще до остаточного затвердження бюджету. Але й з таким застереженням ці дані дадуть яскраве уявлення про те, наскільки ВБУ ще відстає і в штаті і в бюджеті, хоч перед нею стоять завдання, що дорівнюють завданням інших трьох бібліотек. Ось ці цифри:

Бюджет на 1926/27 рр.	Всесоюзна Б-ка ім. Леніна		Б-ка Все- союзної Академії Наук	Державна Російська Публічна Б-ка в Ленін- граді		Всенародня Бібліотека України при У.А.Н.		
	Держ. бюдж.	Спец. кош.		Держ. бюдж.	Спец. кошти	Держ. бюд.	Спец. кош.	
Заробітна пла- та і соцстрах	324.386—40	Не відо- мо	Не відо- мо	185.525—20	25.490—82	69.401	—	
Господарчі (з пошт.)	46.283			42.198	19.757—45	9.307	—	
Ремонт	40.000			20.000	—	8.000	—	
Науково-опер.	38.000			38.000	28.000	23.519—17	7.800	1.500
На закорд. лі- тературу . .	27.000			36.000	23.800	—	1.200	—
Командируван.	1.000			Невідомо	260	—	71	—
Видавництво. .	3.500				3.500	7.000	780	—
Разом . .	480.169—40			303.282—20	68.767—44	96.559	1.500	

До цієї таблиці не ввійшли, за браком відомостей, дані про капітальне будівництво; ВБУ саме в цьому році добудовує переданий їй спеціальний бібліотечний будинок кол. б-ки Університету й має на цю добудову 125.000 карб.

Число співробітників на 1926/27 рік.	Всесоюзна Б-ка ім. Ле- ніна в Москві		Б-ка Всесо- юзної Ака- демії Наук у Ленін- граді		Державна Російська Публічна Б-ка у Ле- нінграді		Всенарод- ня Б-ка України при УАН у Києві
	Штат.	Поза- штат.	Штат.	Поза- штат.	Штат.	Поза- штат.	
Адміністрація	5	—	3	—	5	2	3
Канцелярія	19	—	4	—	7	3	2
Бібліотекарський персонал	192	—	104	33	203	23	57
Нижчий технічний і господарчий персонал	96	5	54	6	47	20	7
Разом	312	5	171	39	262	48	69
Всього співроб. . .	317		210		310		69

Ці цифри показують, який великий штат і бюджет повинна мати бібліотека такого типу як ВБУ. А ще гостріше стане це питання, коли взяти на увагу, 1) що ВБУ одночасно виконує подвійні функції — Національної Бібліотеки України й Фундаментальної бібліотеки Української Академії Наук; 2) що вона існує всього кілька років і не має за собою того довгого часу (більше ніж 100 років), який мали всі три названих бібліотеки для свого впорядкування; 3) що в УСРР треба як-найшвидше створити той „основний бібліотечний капітал“, що його має РСФРР, і що без нього наука УСРР розвиватися нормально не може.

Звичайно, не можна відразу цілком прирівняти ВБУ до старших бібліотек з Москви й Ленінграду, для цього потрібен певний процес. Але треба проте радикально збільшити і штат і бюджет ВБУ, що тепер ні в найменшій мірі не відповідають ні її завданням, ні потребам, ні обсягові роботи, ні її колосальному фондові й щорічному приростові. Наркомос РСФРР кілька років тому стояв перед такою самою проблемою щодо бібліотеки Російської (тепер Всесоюзної) Академії Наук. І протягом двох років він збільшив штат цієї бібліотеки на 263 %/о/о: з 47 до 171 посади. Такого самого радикального збільшення штату потребує й ВБУ.

Так само треба радикально збільшити й бюджет ВБУ, особливо на науково-операційні та госп. витрати й зокрема на закордонну літературу.

IV.

Підсумки й висновки.

Закінчуючи цей коротенький нарис основних проблем організації Всенародної Бібліотеки України, перспектив її розвитку та потреб, варто зробити деякі підсумки та висновки.

Зминуло 8¹/₂ років, відколи засновано ВБУ. За такий термін перед революцією бібліотеки ледві встигали зібрати один-два десятки тисяч то-

мів, а то й менше; ледві встигали проробити перші організаційні кроки, зібрати перші невеликі кадри читачів, і на тому край.

Не така судилася доля Всенародній Бібліотеці України при Українській Академії Наук.

Дитина революції, від революції перейняла вона її бурхливий, революційний темп, її велетенський розмах, її глибокий ентузіазм, її творчі поривання.

Всього за 8 $\frac{1}{2}$ років існування, в тяжких матеріяльних умовах, вона виросла в одну з найбільших наукових установ У.А.Н. і всієї УСРР, набула такий колосальний книжковий фонд, про який не мріяла найбуьніша фантазія бібліотекаря, найбільший і найцінніший на всю Україну, що сягає понад 1 $\frac{1}{2}$ мільйона томів.

За такий короткий термін зробила вона колосальну роботу, перетворивши свій мільйоновий книжковий фонд, що лежав по коморах, в організовану бібліотеку; зібрала величезні кадри кваліфікованих читачів — наукових робітників усіх установ і всіх фахів, практичних кваліфікованих робітників з усіх ділянок народного життя; нарешті, студентство всіх вищих київських шкіл; для цього студентства вона створила з своєї читальні другу вищу школу, найбільшу за всі інші вищі школи, що містить у собі по-над 5 $\frac{1}{2}$ тисяч студентства. Вона широко розгорнула політосвітню, краєзнавчу, справочну, виставову роботу.

Вона витворила своєрідний на Україні тип бібліотеки, що сполучає в собі бібліотеку й широку науково-дослідчу установу в галузі бібліотекознавства та бібліографії — це ідеальне сполучення науково-дослідчої праці з самим виробництвом, де бібліотека з усіма своїми різноманітними й складними робочими процесами, функціями й завданнями становить колосальну робочу лабораторію для постійних спостережень, експериментів, дослідів, висновків — для широкої й поглибленої науково-дослідчої роботи в галузі бібліотекознавства та бібліографії.

Вона створила книжкову базу не тільки для всіх наук і всіх наукових установ з У.А.Н. на чолі, не тільки для бібліотекознавства й бібліографії, а й для вивчення самої книги, як продукту людської творчості, для вивчення рукописної й друкованої книги, старовинної від XV в. й до наших днів, найновішої революційної книги, чужомовної й української книги.

Вона провадить і науково-педагогічну роботу, керуючи аспірантами й курсантами, готуючи з них кадри наукового й середнього бібліотечного персоналу наукових бібліотек. Силою самого життя стає вона за науково-організаційний бібліотечний осередок, гуртуючи біля себе цілу низку наукових бібліотек. У процесі своєї роботи звязалася вона з тисячами установ, організацій, товариств, окремих осіб, оточила себе цілою мережею своїх кореспондентів по всій УСРР.

Нарешті, на самім початку свого життя поставила вона за свій девіз — тісно звязатися-сплестися з життям, чуїно прислухатися до його пульсу, відгукуватися на його кличі, на його потреби. І цей девіз вона виконала й виконує.

Так багато зроблено за 8¹/₂ років, багато, без кінця багато досягнуто, але ще більше треба зробити, ще складніший і важчий шлях стелеться перед нею, ще тисячі робіт ждуть робочих рук, ще тисячі потреб має бути задоволено.

У фондах ВБУ ще й тепер буде чимало прогалин, їх треба запорожити; ще сотні тисяч книг лежать по коморах, їх треба поставити; ще по-над півмільйона книжок незакаталогізованих, їх треба закаталогізувати; ще багато відділів лежить невідкритих, їх треба пустити в хід; ще немає достатнього встаткування, не вистачає полиць, столів, стільців, шахов, шухляд; ще не пристосовано більшість книгосховищ і ще не поремонтовані її будинки; ще на кожному ступені із-за дорогоцінних фоліантів визирає вбозтво, і важко на все це дивитися, і ще важче показувати стороннім, що бачать передусім зовнішню сторону й не можуть відразу відчути глибокої внутрішньої роботи. Це все так.

Але за цією непришною зовнішністю, за цими нестатками, за цими обдертими брудними стінами могутнім пульсом б'ється справжнє бібліотечне життя, палає творчим вогнем бібліотечний персонал ВБУ, надхнений ідеєю — створити справжню Національну Бібліотеку України, Бібліотеку Української Академії Наук, віддаючи цій ідеї і цій роботі свої знання, свої сили, свої почуття і всю свою волю.

І в десятиріччя великої революції, напередодні десятиріччя свого існування, ВБУ може з високо піднесеним чолом озирнутися на короткий часом, але велетенський змістом перейдений шлях, уважає за свою громадську повинність перед УСРР нагадати всім про великі досягнення, про короткий, але плідотворчий перейдений шлях, а разом і про свої пекучі потреби.

Саме в 1927 році, в десяти роковини революції, ВБУ, дитина революції, стає міцно на обидві нозі: з приєднанням Університетської бібліотеки закінчується формування основного її фонду, а передачею їй спеціального бібліотечного будинку розв'язується на низку років питання про приміщення, про бібліотечно-житлову кризу, треба лиш той будинок як-найшвидше добудувати. Дві основні підвалини, щоб створити Національну Бібліотеку України — фонд і приміщення — ВБУ має. Має вона й третю підвалину — прекрасний кадровий склад бібліотечних робітників, вихованих у самій бібліотеці. Але тим більше, тим гостріше стає тепер проблема штату й бюджету.

І ВБУ і У.А.Н. певні, що в десятиріччя революції, напередодні десятиріччя існування самої ВБУ, буде остаточно розв'язано всі основні проблеми її дальшого розвитку — буде цілком добудовано протягом 1928 року, до дня десятих роковин бібліотеки, її новий будинок, буде радикально збільшено її штат та бюджет відповідно до її великих завдань і потреб.

Науково-дослідчі завдання Всенародньої Бібліотеки України.

I.

Завдання Всенародньої Бібліотеки України в зв'язку з організаційними потребами бібліотекознавства та бібліографії на Україні.

Не може бути сумніву, що Всенародня Бібліотека, як Національна Бібліотека України та основна Бібліотека Української Академії Наук, виконуючи загальні завдання наукової бібліотеки, разом з тим має й спеціальні, порівнюючи з іншими бібліотеками, саме їй властиві обов'язки. Безперечно, що ці спеціальні завдання її своїм змістом повинні природньо й органічно виходити з самої суті загальних завдань і потреб ВБУ, як наукової бібліотеки; однак обсяг їх, присутня установка та науково-дослідчий характер їх виконання й загальне значіння досягнутих наслідків повинні відповідати вимогам культурного життя України в ділянці, що її охоплюють бібліотеки, та основній установці науково-дослідчої роботи всіх інституцій, що входять до складу У.А.Н.

Тепер уже досить ясно усвідомлено, що бібліотека повинна бути за один з могутніх чинників культурного, політичного та господарчого будівництва й має перетворитися з давнього пасивного складу книжок в активний організм, — перед нею в нових умовах, серед яких вона працює, повстають нові завдання, що вимагають повної внутрішньої й глибокої реорганізації цілого життя бібліотеки, її установки й метод роботи. І треба визнати, що наукові бібліотеки України зрушили з давніх позицій. А чи стали вони на новий шлях? Цього в цілому сказати не можна: поки-що спостерегаємо лиш шукання, іноді енергійне, іноді несміливе, однак нарізно, з самостійним досвідом у кожній окремої бібліотеки, з неминучими помилками, кустарництвом, без забезпечених перспектив на досконаліший розвиток. Такий стан призводить насамперед до усвідомленої потреби невідкладно будувати бібліотечну організацію, бібліотечне життя й усі методи бібліотечної роботи на наукових основах: тільки наукова праця над питаннями бібліотекознавства в його цілому та в подробицях може дати наукові підстави для належної організації у нас бібліотечної справи. Ми не можемо сказати, що в нас на Україні, відколи почалася революція, не прокинулася здорова наукова бібліотечна думка, що ми не мали й не маємо самовідданих наукових робітників,

які спеціально присвятили себе бібліотечній справі й мають уже значні в ній здобутки, ми маємо й чималу літературу, що висвітлює різні питання наукового бібліотекознавства, — були спроби навіть організовано, з практичним ухилом, досліджувати бібліотекознавство, та з тих чи інших причин спроби ці припинилися. А втім, і в цій роботі теж немає потрібної плановості й систематичності. З цього, отже-ж, випливає, що мати провідний осередок, не адміністративний, а науково-авторитетний, аж надто потрібно: він був-би за зразок того, як треба перебудувати бібліотеки за науковими принципами, був-би за вищу інформаційну школу наукової бібліотечної організації, де-б, на підставі загальних здобутків бібліотекознавства, перевіряли їх та пристосовували до спеціальних умов роботи по українських бібліотеках. Отож, Національна Бібліотека України повинна стати за український центр наукових бібліотекознавчих дослідів.

З цим завданням тісно й органічно зв'язується інше — не меншої ваги. Перша Конференція Наукових Бібліотек УСРР авторитетно визнала, що наукові бібліотеки можуть виконати свої завдання тільки тоді, коли бібліотечну роботу в основних її процесах організовано буде за принципами та методами наукової бібліографії. І річ безперечна, сучасна наукова бібліотека не може належно поставити свою відповідальну роботу, активно, систематично й планово не попрацювавши над бібліографією в тих різноманітних формах і широкому обсязі, що їх набуває вона тепер. Знов-же, можна спостерегати, що й бібліографія саме за наших часів переживає серйозну кризу, а тому повинна вона розв'язати питання, чи не слід їй не тільки базуватися на певних бібліотечних фондах, а й органічно зв'язуватися з бібліотеками. То факт, що й бібліотеки України почали бібліографічну роботу в різних напрямках і формах, і що по-за межами бібліотек окремі наукові дослідники, товариства й установи теж серйозно та напружено працюють над бібліографією. Доводиться, проте, визнати, що й тут, і в бібліографічній роботі бібліотек, і в бібліографічній роботі по-за бібліотеками, панує цілковита хаотичність, непогодженість навіть в елементарних засобах. Отже, і бібліографія потребує не тільки такого бібліографічного осередку, що був-би регулював, планував і координував та взагалі організував усеньку бібліографічну роботу на Україні, а й такого робочого бібліотечного осередку, що широко поставив-би був у себе бібліографічну працю з належно поглибленим дослідженням її принципів. Відповідно до зазначеного загального наближення бібліографії до зв'язку з бібліотеками, Національна Бібліотека України має виконати завдання, ставши в тісний зв'язок з організаційним і координаційним бібліографічним центром на Україні (Бібліографічною Комісією У.А.Н.), фактично розкривати різні форми й види бібліографії до найвищих її ступенів у сполученні з бібліотечною роботою і в бібліотечному оточенні, з висвітленням принципових питань і поглибленою розробкою методології бібліографії.

Отакі науково-дослідчі завдання Всенародньої Бібліотеки України, — здійснити їх уважає вона за свій безперечний обов'язок і фактично вже

почала їх виконувати. Аналіза бібліотекознавства та бібліографії в їх відносинах до бібліотеки, а так само й того, що ВБУ вже перевела в життя, ясно показують, що вона стала на правильний шлях.

II.

Всенародня Бібліотека України, як фактичний осередок наукових дослідів над теоретичним і практичним бібліотекознавством.

Спинімося на бібліотекознавстві. Тут ми відразу натрапляємо на різне розуміння обсягу й завдань бібліотекознавства. Не давня, а сучасна серед авторитетних німецьких дослідників теорія, що за нею бібліотекознавство (Bibliothekswissenschaft або Bibliothekswissenschaften) охоплює такі проблеми: а) письма—від найдавніших ідеограм через питання палеографії й раннього друку до найновіших і найвищих досягнень друкарської техніки, б) книги—її форм та оздоблення, опису, поширення—від папірусних сувоїв до найновіших виробів книжної продукції та найновіших явищ книжної торгівлі, і в) нарешті бібліотек—від череп'яних табличок Куянджика до мільйонових сучасних книгосховищ. Німецькі дослідники вважають, що можна ці просторі межі, без силування і в чисто органічному розвитку, розсунути ще далі на всі ті питання, котрі накреслює теперішня книжкова справа з її безконечно багатим і різноманітним життям, на всю книжкову, журнальну й газетну продукцію, її умови, економічний і духовний вплив, на дані через неї можливості народньої освіти, на стосунки бібліотекознавства до книжної промисловости та книготорговлі. До всього, ясно й виразно позначається тут те, що вся ця низка наукових галузів природньо припадає на бібліотеки, бо вони цілою істотою своєю звязані з книгою і в книзі полягає життя їх¹⁾.

Відгук иншої, справді давньої теорії подає „Русское Библиографическое Общество при Московском Университете“, коли вважає, що саме воно повинно вивчати всі питання, звязані з книгою: бібліографію, бібліотечну справу, видавничу й книготорговельну. При ньому функціонують комісії бібліології, бібліотекономії, бібліотехніки. Отже, тут бібліографія охоплює всі ті дисципліни, що за попередньою схемою об'єднуються в бібліотекознавстві.

Нарешті, дужу течію становлять російські дослідники (М. М. Лісовський, А. М. Ловягін, М. М. Куфаєв, М. Ю. Ульянінський, М. І. Щелкунов), що об'єднують історію книги, бібліографію, бібліотекознавство, книготорговельну й видавничу справу, бібліопсихологію, теорію книгознавства в книгознавстві. Авторитетно вважають за гордощі книгознавчої науки таке докладне з'ясування змісту бібліології та роз-

¹⁾ Milkau, F. r. Bibliothekswissenschaft als Universitätslehrfach.—„Minerva-Zeitschrift“. Nachrichten für die gelehrte Welt. 2-ter Jahrg. (1926), H. 2/3, S. 27—29.

робку схеми й термінології книгознавства¹⁾, хоч, з другого боку, визнають, що ця теоретична конструкція належно ще не усталилася й не завершилася принаймні в окремих частинах²⁾. До цієї теорії схиляються в Чехо-Словаччині та в Польщі; має вона прихильників і на Україні.

Так стоїть справа з основною теоретичною установкою і, так-би мовити, розпорядком споріднених дисциплін, що мають діло з книгою. Які-ж із цього висновки щодо організації наукових дослідів над бібліотекознавством? Гадаємо, що на фактичне розв'язання цього питання теоретичні конструкції по суті не повинні впливати, та й творці їх не ставили завдання робити будь-які практичні організаційні висновки. Припустімо навіть, що майбутнє за теорією російських дослідників книги.

Насамперед слід мати на увазі випробуване й засвідчене в житті правило, що одна річ синтеза певної групи наук у теорії, у науковій схемі, а інша річ — реальна організація інституцій для наукового дослідження їх. Візьмімо „точні науки“, „природознавство“, „медицину“, „економічні науки“, „сільське господарство“, то-що — кожне з них це комплекс цілої низки наукових дисциплін, проте-ж скільки окремих складів обслуговує кожний з цих комплексів! Обсяг певних частин цілого комплексу, їх розвиток, потреба висунути ті або інші галузі для ширшої й поглибленої розробки, щоб задовольнити вимоги життя, доцільність розподілу праці для досягнення найкращих наслідків, специфічні особливості певної дисципліни, що вимагають і особливих метод дослідження, — всі такі й подібні моменти треба брати під увагу, ставлячи питання про сполучення та роз'єднання окремих груп цілого комплексу. І це не розвиватиме єдине ціле, а тільки сприятиме натуральному зростанню його частин, що можуть і мають право розвиватися самостійно.

Ту саму життєву логіку слід прикласти й до бібліотекознавства, коли навіть уважати його за одну з складових дисциплін ширшого комплексу. Бібліотекознавство в цьому тіснішому розумінні власне само є комплекс дисциплін, що освітлюють і досліджують різні питання, які походять із завдань бібліотеки, і як-раз має такі особливості, що вимагають самостійного наукового дослідження у відповідному оточенні та в своєрідних зв'язках. Досить нагадати, що бібліотекознавство повинно охопити: історію бібліотек і сучасну установку їх у різних країнах, місце бібліотек у культурному розвитку, бібліотечне законодавство, організацію мережі бібліотек, різні типи їх, структуру кожного типу бібліотек у зв'язку з їх завданням, управління бібліотеками, фінансування й постачання їм, будинок бібліотеки та його встаткування, умови, оточення й організацію бібліотечної праці, підготування кадрів бібліотечних робітників різної кваліфікації, юридичний, професійний і матеріальний стан

¹⁾ Проф. О. І. Малєїн у „Трудах Первого Всероссийского Библиографического Съезда“ в Москві 1924 року. М. 1926, стр. 213.

²⁾ Фоми́н, А. Г. Состояние русской библиографии и ее задачи: „Книга о книге“. Изд. Научно-Исследовательского Института Книговедения при Государственной Публичной Библиотеке. Ленинград 1927, стр. 168.

їх, комплектування бібліотек і зберегання книжок, техніку опрацювання книжок, каталоги, методологію бібліотечної роботи, що звязана з обслуговуванням читача — вивчення книги й читача і методи роботи з книгою й читачем, консультаційно-інформаційну роботу, виставки, то-що. Всі ці проблеми, широкі обсягом, і звязані з ними дрібніші питання мають свій центр у бібліотекознавстві, від нього освітлюються, об'єднані спільною провідною ідеєю, і всі разом у своїй сукупності становлять бібліотеку, як культурний, соціальний і політичний чинник поруч з іншими чинниками державного та національного будівництва. Ясно, що такий комплекс спеціально бібліотекознавчих дисциплін з таким значінням і такого розвитку потребує самостійного наукового дослідження в спеціальній бібліотекознавчій інституції.

Коли ми пильніше придивимося й об'єктивно проаналізуємо характер тих дисциплін, що входять до складу бібліотекознавства, то, гадаємо, не могтимем заперечувати, що бібліотекознавство й самою суттю проблем, що воно охоплює їх, і своїми завданнями—це переважно синтеза експериментальних дисциплін, а тому для своєї наукової розробки воно неодмінно потребує експериментально-лабораторних метод. Отож, спеціальна інституція для наукових дослідів над бібліотекознавством повинна бути звязана з відповідною бібліотечною лабораторією й працювати в оточенні та в атмосфері бібліотечного життя. Відомо, якої сили тепер набув і в нас принцип, що безпосередній звязок науково-дослідчої та науково-навчальної роботи з виробництвом це справжній шлях до того, щоб забезпечити нормальний розвиток і науково-дослідчої роботи, і самого виробництва; цілком, отже, натурально, що в РСФРР офіційно оповіщено про план реорганізації наукових установ, щоб як-найбільше наблизити їх до виробництва. А бібліотекознавство як-раз має такі особливості, що вимагають раз-у-раз пристосовувати організаційні форми й методи роботи до конкретних умов і обставин на самому місці роботи, в безпосередньому звязку з об'єктами праці—книгою й читачем—і цілком виключають будь-яку схематичність, механічність у прикладанні теорії.

Безперечний і той принцип, що кожную роботу треба переводити там, де її можна виконати як-найдоцільніше і де є для неї найкращі передумови. Коли взяти наукові досліді над бібліотекознавством, то ясно, що їх можна переводити й централізувати тільки в бібліотеці і в тісному звязку з бібліотечною роботою, а з бібліотек передусім саме в тій, яка і своїми завданнями і фактичною роботою подає для цього готові передумови. За таку бібліотеку може бути тільки Національна Бібліотека України: а) вона має власний великий книжковий фонд, і робота над ним—це широка база для наукового дослідження; б) як Національна Бібліотека України, основна бібліотека Української Академії Наук і Публічна Наукова Бібліотека, приступна для широких кіл, вона спостерегає й виучує різноманітні потреби та ухили всіх основних бібліотечних типів і бере їх на увагу в своїй постійній бібліотечній

роботі; в) розмір та склад книжкових фондів, обсяг організаційних проблем та завдань що-до обслуговування різноманітних потреб у зв'язку з виконанням обов'язків Національної Бібліотеки України, основної бібліотеки У.А.Н. та Публічної Наукової Бібліотеки не дозволяють їй звужувати рамці наукового дослідження й раз-у-раз приневолюють її включати в обсяг своїх інтересів, як неодмінний момент, вирішення принципів питань бібліотекознавства без будь-яких обмежень, у повному їх обсязі й до вичерпливої глибини; тому вона має фактично обґрунтовані підстави вважати наукові дослідження над проблемами бібліотекознавства за нерозривно зв'язані з її організацією та виконанням своїх завдань і обов'язків; г) вона є великий суцільний організм і має науковий робочий гурт, об'єднаний і єдністю наукових об'єктів, і солідарністю та спаяністю, здобутими в спільній роботі; вона має й великий бібліотечний досвід і ясні реальні наслідки напруженої організаційної й науково-дослідчої роботи.

Справа ця така ясна, що, здається, немає потреби докладніш її обґрунтовувати. Досить нагадати, що по-за межами України, як от: в РСФРР, у Німеччині, Франції, Швейцарії, Англії, Північних Сполучених Штатах Америки, то-що, бібліотекознавство в його повному обсязі науково розроблюють наукові бібліотеки й бібліотекарі чи в спеціальних установах, чи в професійних об'єднаннях, що мають свої з'їзди. Саме в них ставлять і розв'язують усі питання бібліотекознавства, починаючи від техніки й до принципів проблем і взагалі всі питання що-до організації бібліотечної справи в цілому. Досить прочитати звіт про з'їзди бібліотечних об'єднань, конференцій наукових бібліотек з доповідями й дебатами, щоб одразу визначити обсяг питань, що бібліотечні об'єднання й конференції вважають їх за свої, а так само і те значіння для життя бібліотек і розвитку бібліотечної справи в кожній країні, якого набувають їхні резолюції. Тут не відчувається потреби будувати над бібліотеками й бібліотечними об'єднаннями якісь науково-керівничі та систематизаційні інституції, не зв'язані з бібліотеками. Цікавий приклад на те, як можна розв'язувати питання про наукові над бібліотекознавством дослідження, давно подали Сполучені Штати Америки. Коли „Американська Бібліотечна Асоціація“ визнала за потрібне серйозно обміркувати життєві потреби й глибокі проблеми бібліотечної справи, то поставлено й широко дискутовано питання про організацію „Бібліотечної Академії“ (Library Academy). Після того як це питання 1905 року докладно обмірковано, вирішено зорганізувати „бібліотечний сенат“ під назвою „Американського Бібліотечного Інституту“ (American Library Institute), що потребу його торік підтверджено знову. До складу Інституту входять найвидатніші бібліотекарі Америки. Інститут тісно зв'язано з „Американською Бібліотечною Асоціацією“. Обов'язок цього „бібліотечного сенату“ — розв'язувати найважливіші справи бібліотечного адміністрування та бібліотечної економіки. Ясна річ, за такої організації наукової праці над проблемами бібліотекознавства провідна роля

належить найвидатнішим бібліотекарям — науковим дослідникам бібліотекознавства. Та разом з тим безперечно й те, що в кожній країні саме національним бібліотекам належить організаційне й централізаційне значіння (Бібліотека Британського Музею — в Англії, Бібліотека Конгресу — в Америці, Національна Паризька Бібліотека — у Франції, Цюрихська та Бернська бібліотеки — у Швейцарії, Пруська Державна Бібліотека в Берліні та „Німецька Книгозбірня“ (Deutsche Bücherei) у Липську — для Німеччини, то-що). Тому цілком природньо й послідовно, що в РСФРР реорганізований із Кабінета Бібліотекознавства Державний Інститут Бібліотекознавства, цю науково-дослідчу установу, що має сприяти бібліотечній справі в Республіці, науково опрацьовуючи питання теоретичного та прикладного бібліотекознавства, заведено до складу Союзної Бібліотеки ім. В. І. Леніна в Москві.

III.

Обсяг бібліографічних завдань Всенародньої Бібліотеки України та місце її в організації бібліографії на Україні.

Питання про звязок між науковими бібліотеками й спеціально Всенародньою Бібліотекою України та бібліографією набуло в нас на Україні досить гострого характеру, а це навряд чи сприяє нормальному розвитку в нас бібліографічної справи, що безперечно має тепер першочергове, ударне значіння. Та ми не маємо наміру й потреби обмірковувати суперечливі погляди й розглядати подробиці питання, — визнаємо за доцільніше розглядати його по суті, спираючися на аналізу основних проблем і фактів.

Симптоматично, що останніми часами широкі бібліографічні кола не цікавляться теоретичними питаннями бібліографії й між ними основним: чи наука бібліографія, чи наукоподібна дисципліна, чи тільки метода? На 2-му Всеросійському Бібліографічному З'їзді в Москві (25/XI — 1/XII 1926 р.) доповідачі поставили його навіть у досить невизначній формі, а в дебатах різними сторонами підкреслювали, що просто спинятися на ньому недоцільно. У резолюції з'їзду розкрито й одну з причин цього: щиро сконстатовано, що бібліографія ще не усвідомила, де її місце серед наукових дисциплін¹⁾. У нас на 1-му Пленумі новозаснованої Бібліографічної Комісії при Українській Академії Наук (11—14 квітня 1927 р.) троє з доповідачів на тему про завдання бібліографії на Україні виразно поставили це питання, одзначаючи другий мотив, що його висловлено було й на Московському З'їзді, а саме — виключно практичні завдання бібліографії, звужуючи їх навіть до конкретних утилітарних тверджень. Взагалі тепер на перший план ставлять проблеми методології в різних видах і формах бібліографії та організаційні питання. І це явище не випадкове, а має воно глибоку основу в тій, так-би мо-

¹⁾ „Книжная Летопись“. М. 1927, № 6, стр. 419.

вити, внутрішній реформі, що її тепер переживає бібліографія, в тій виразній установці, що їй надають. На першому місці випадає поставити здорову, цінну й плодотворчу думку, що на ню пристають представники різних течій у бібліографії і висловлюють саме ті, що працюють у галузі бібліографічних дисциплін. Л. Н. Троповський на I-му Всеросійському Бібліографічному З'їзді сказав: „мало не в усіх галузях науки встановився нерозривний зв'язок теорії з практикою. Тільки бібліографія чомусь ділиться ще на суто теоретичну, наукову бібліографію, й практичну, прикладну. Такий поділ штучний, недоцільний та навіть і шкідливий. Між так званою теоретичною, науковою бібліографією і так званою практичною, прикладною бібліографією ніякої принципової межі немає“¹⁾. М. М. Куфаєв так формулює свою думку: „бібліографія є разом і чиста і прикладна науки, і міст між тією й другою в ній самій, в її системі, у відповідній їй конструкції... При такому погляді на бібліографію всі можливі рекомендаційні списки, різні бібліографічні провідники, що є вступом до людських знаннів, друковані каталоги бібліотек, загальних і спеціальних, складені за раціональними принципами, критичні огляди, бібліографічні щорічники й спеціальні та міжнародні бібліографічні репертуари — все це не є розірване й чуже, але стоїть на загальному фундаменті, міцно з'єднаному принципами й методами „наукової бібліографії“²⁾. Друга думка полягає в тому, що сучасна бібліографія неодмінно повинна уникати традиційної одірваності від живої практичної роботи з книгою й від інтересів наукового та громадського життя, і слід вимагати, щоб лозунг про зв'язок науки з запитам практичного життя, що панує у всіх галузях сучасної науки, домінував і в бібліографії, щоб наукова бібліографія вийшла з самодоволящого й, порівнюючи, дуже вузького кола інтересів, де вона фактично залишалася досі, — обмеженість їх не виправдує навіть принципове визначення її завдань³⁾. У резолюції 2-го Бібліографічного З'їзду в Москві (25/XI — 1/X 1926 р.) так само підкреслено, що в зв'язку з відповідальними й найважливішими завданнями, що їх ставить перед бібліографією сучасна епоха, серед робітників бібліографії почувається незадоволеність, шукання нових шляхів, і З'їзд ставить вимогу, щоб бібліографічну роботу було тісно зв'язано з виконанням завдань, що їх висуває життя, і передусім з задоволенням сучасних потреб соціалістичного будівництва в галузі політичній, господарчій і культурній⁴⁾. „Бібліографія

¹⁾ О связи теоретической и практической библиографии. — „Труды Первого Всероссийского Библиографического Съезда в Москве 2—8 декабря 1924 г.“. Москва 1926, стр. 172.

²⁾ Книга, як поняття й предмет науки, та бібліографія, як документальна наука про книгу. — „Бібліолог. Вісті“, 1925, № 1—2 (8—9) стор. 26 (відбитка, стор. 24).

³⁾ Троповский, Л. Н. О связи теоретической и практической библиографии. — Тезисы к докладам 1 Всерос. Библиогр. Съезда. (Дополнительные тезисы к докладам). Москва 1925, стр. 11—10.

⁴⁾ „Книжная Летопись“, М. 1927, № 6, стр. 419.

для бібліографії“ — тепер досить прикра атестація, бо вже дійшли глибокої свідомости того, що бібліографія це не самоціль і повинна вона існувати й розвиватися для життя і в звязку з життям; а в такому разі потрібний не теоретичний облік життєвих інтересів, а безпосереднє практичне переживання, відчування їх. Наостанку слід позначити сучасну лінію розвитку бібліографії від індивідуальних робіт окремих бібліографів до усвідомленої потреби колективної праці, щоб забезпечити здійснення широких бібліографічних завдань і планів; ця лінія вимагає не тільки концентрації сил „теоретичної“ й „практичної“ бібліографії в колосальній роботі, що її вимагає життя, а й тісного звязку, органічного сполучення „теорії“ та „практики“, щоб надати „теорії“ життєвого характеру, а практиці науково-методологічної правильности, — тільки така єдність утворить нормальний розвиток бібліографії та здійснення завдань, що стоять перед нею.

Такі — не вигадані, а цілком життєві й конкретні — думки дають ясно визначену підставу для звязку бібліографії з науковими бібліотеками і передусім з Національною Бібліотекою. Для бібліографії безумовно потрібна книжкова база, — за таку базу повинна бути бібліотека. Бібліографія потребує звязку з життям, з його інтересами й вимогами, — ці життєві інтереси й вимоги сконцентровано в масових формах виступають і виявляються саме в бібліотеці, бо правильно поставлена й організована бібліотека постійно спостерегає й відчуває їх. Не на останньому що-до значіння місці слід поставити й той факт, що в науковій бібліотеці треба вбачати життєву форму колективної роботи над бібліографією. Наукова бібліотека має організований колектив робітників, спеціально підготованих до роботи над книгою і з книгою, професійно зацікавлених у найкращому прикладанні різних форм наукової бібліографії, — вони мають постійний звязок з різними типами читачів і спостерегають їх запити. З другого боку, й наукова бібліотека, щоб стати живим активним органом культурного будівництва, мусить проїняти всю свою роботу різними видами й формами бібліографії відповідно до своїх завдань, розвитку, оточення й вимог¹⁾. Здається, що тепер навіть у нас на Україні вже не чути тих гострих заперечень проти бібліографічної роботи наукових бібліотек і спеціально Національної Бібліотеки України, що їх так рішуче висловлено було на 1-й Конференції наукових бібліотек України наприкінці грудня 1925 р.: під тиском очевидних фактів одні щиро й цілком відмовилися від своїх заперечень, а інші з неліцарським боем відступили на невиразні позиції. Однак питання про обсяг бібліографічної роботи наукових бібліотек на Україні й особливо Всенародньої Бібліотеки України ще вимагає спеціальних пояснень.

¹⁾ Докладніше див. у Сагарди, М. І. Бібліографічна робота в наукових бібліотеках. — „Бібліотечний Збірник“ Ч. I. Праці першої Конференції наукових бібліотек УСРР. Київ 1925, стор. 42—54.

Щоб уникнути обвинувачення в тенденційній однобічності, мусимо покликатися на міркування авторитетних людей і організацій. Насамперед звертаємо увагу на цікаву статтю Вол. Е. Банка „О научной деятельности библиотек и их работников“. В. Е. Банка не можна запідозрювати в безпідставному ентузіазмі, утопізмі, чи, принаймні, в відсутності тверезого ставлення до питання, що нас у данім разі цікавить. Він визнає за цілком безсумнівне, що бібліографічна робота становить неодмінну частину наукової діяльності бібліотек, і, відповідаючи на питання: які-ж види бібліографічної роботи, що її виконують наукові бібліотеки, зазначає, що „діяпазон науково-бібліографічної діяльності бібліотекаря величезний: від встановлення тих чи інших даних, що потрібні для того, щоб написати картку альфаветного каталогу, до вивчення будь-якого окремого видання, примірника чи колекції, що вперше відкриті й не згадуються в друкованих працях“. „Кожне бібліографічне видання, насамперед кожний бібліографічний покажчик призначається для тих читачів, що вдаються по довідки до бібліотекаря, з якими він постійно має діло і з якими сливе зовсім не стикається чистий бібліограф. Починаючи з вироблення й довершення типових схем усякого бібліографічного опису, встановлення видів і порядку окремих його елементів і аж до складання критичних оглядів літератури з тієї чи іншої ділянки знання, всяка бібліографічна праця входить до компетенції вченого бібліотекаря й становить одну з важливих складових частин його наукової діяльності. Науково працює він і тоді, коли досліджує історію того або іншого видання, що продовжували його за відмінних умов, у відмінних місцях, під різними назвами, різні особи, або коли він вивчає долю якої книги, збираючи матеріяли для монографічного етюдю в галузі історії книги, взагалі, або, наслідок, коли він зосереджує свою увагу на одному конкретному примірнику й устанавлює, через які руки останній переходив“. Незчисленні види й вияви бібліографічної діяльності бібліотекаря й тоді, коли він здійснює своє призначення — перекинути міст між книжкою й масою читачів, про яких він не може забувати й на хвилину. В. Е. Банк висловлює жаль, що безперечна наукова робота в тих розвідках, які переводить бібліотекар, щоб установити автора, місце, рік видання, коли їх не позначено, часто має наслідком тільки занесення вичерпливих відомостей на каталожну картку¹⁾.

Це — не теоретичні міркування, а взяті з щоденного досвіду бібліотечного життя факти. І кожний вдумливий робітник наукової бібліотеки побачить за цими словами цілу картину бібліографічної роботи бібліотек від елементарних до найскладніших форм її, від каталожних карток через різні комбінації бібліографічного матеріялу в картотеках, покажчиках, справочниках, провідниках по окремих темах і питаннях до планових і систематичних бібліографічних робіт вищого наукового порядку. Ха-

¹⁾ О научной деятельности библиотек и их работников. — Библиотека. Сборник статей. 35 лет библиотечной деятельности Л. Б. Хавкиной. М. — Л. 1927, стр. 31 — 32.

рактеристика цих бібліотечних процесів, як суто науково-бібліографічних, набуває загального визнання. Ми вважаємо за потрібне підкреслити тільки окремі моменти, що їх ясно не позначено в наведених міркуваннях і що мають спеціальне значіння в питанні про Всенародню Бібліотеку України.

Насамперед має особливе значіння питання про каталоги. Чи можна вважати каталоги за повноправну бібліографію, чи слід говорити окремо про спеціальну „бібліотечну бібліографію“? Звернімося до фактів останнього часу, що замінять нам теоретичні міркування. На 2-му Всеросійському Бібліографічному З'їзді зачитано було спеціальну доповідь на тему: „Особенности библиотечного библиографирования“. Не зважаючи на те, що за доповідача була авторитетна людина, переконана в тому, що такі особливості повинні бути, і підсумування самої доповіді було невиразне, і на аудиторію вона не вплинула: не тільки саме питання про взаємини бібліотечного й бібліографічного опису названо було просто схоластичним, а й рішуче було поставлено вимогу, що в великих бібліотеках каталог повинен давати повний бібліографічний опис.

Отакі наслідки спізнілої спроби встановити особливості бібліотечного опису. І ясно, що зазначена доповідь і не могла мати успіху, коли одночасно на З'їзді демонструвалося фактичне заперечення самої теми в пропозиції Книжної Палати РСФРР видавати для бібліотек відбитки з „Книжной Летописи“ у формі бібліотечних карток, — а відомо, що опис „Книжной Летописи“ суто бібліографічний. Таке саме видання карток провадить і „Українська Книжна Палата“. Безперечно, що бібліотеки, які використовують для своїх каталогів виготовані в Книжних Палатах картки, повинні вирівнювати по цій лінії й усю свою каталографічну роботу. Всенародня Бібліотека України свідомо підтримує починання Книжних Палат і з економічних міркувань, і з принципових, і робить з цього належні висновки що-до загальної установки своїх каталогів. Коли додати до цього, що Бібліотека Конгресу переводить опис літератури, що надходить до неї на таких самих підставах, як і до наших Книжних Палат, з великою бібліографічною точністю, щоб картотеки разом були і бібліографічним апаратом; далі, що в Німеччині ще наприкінці 1920 року дійшли погодженості в формах опису між Пруською Державною й Мюнхенською бібліотеками та Deutsche Bücherei, яка погодженість потрібна саме останній для бібліографічного опису всієї книжкової продукції Німеччини та бібліографічного тижневика Біржової Спілки Німецьких книготорговців, то висновок буде той, що тепер прямують не до диференціації бібліографії та „бібліотечного бібліографування“, а до уніфікації форм опису в бібліографії і в наукових бібліотеках. Значить, з боку форми опису не може бути заперечень і проти бібліографічного характеру каталогів ВБУ.

Що-до цілого складу каталогу, то тут безумовно слід пристати до авторитетного й простого в своїй природності твердження: що багатший стає склад бібліотеки, то більш її каталог набуває характеру бібліографії,

то в вищій мірі їй належить участь у роботі утворення бібліографії; а в бібліотеці, що має за своє завдання зібрати національну літературу без прогалин, каталог і бібліографія зливаються¹⁾. Всенародня Бібліотека України як-раз має за завдання зібрати як-найповніше всю літературну продукцію в обсязі українського бібліографічного репертуару. Отож її каталог ідеально мусить дорівнювати українському бібліографічному репертуарові, злитися з ним. Фактично цього немає, як фактично немає й українського бібліографічного репертуару. Однак, коли частини українського бібліографічного репертуару чи репертуар не повний, з прогалинами, будуть „бібліографією“, — чому-ж не може бути за „бібліографією“ каталог українських книжок ВБУ, що теж охоплює частину репертуару? Неповнота каталогу залежить од неповноти складу Бібліотеки; неповнота репертуару — від того, що належні книжки не описані, або не розшукані. Яка-ж різниця по суті? І коли „бібліограф“ переписує картки ВБУ, відкинувши тільки бібліотечні шифри, й занесе їх до репертуару, то це вже буде „бібліографія“!

Тут ми підходимо до другої сторони справи — проблеми комплектування Національної Бібліотеки України саме в тій ділянці, що становить її специфічну особливість і специфічне завдання — утворити як-найповнішу збірку української літератури. Звичайно, переводячи масове збирання книжкових скарбів, ВБУ повинна була в певний момент перейти до планового комплектування за допомогою раціонально складених списків *desiderata*. Складання таких списків вимагає найретельніших бібліографічних розшуків і порівнянь з наявним складом Бібліотеки, і вони повинні бути складені з бібліографічною повнотою. Наочно це твердження можна ілюструвати аналізом однієї ділянки роботи, що тепер переводить її ВБУ. Виконуючи завдання як-найповніше укомплектувати розділ української періодики (за принципом етнографічно-територіальним), відділ „Періодика“, поруч із здобуванням журналів загальним порядком, мусить перевести низку таких спеціальних процесів: насамперед треба виявити, чого бракує в тих назвах, що їх має ВБУ; для цього треба з'ясувати, як видавався кожен журнал, з котрого та до котрого року, які зміни були в його виданні протягом усього існування його; всі ці дані треба занотувати й на підставі їх з'ясувати, в якому стані бібліотечний комплект і що треба здобути. На цьому справа не закінчується: для того самого комплектування відділ повинен установити, яких назв зовсім немає в Бібліотеці, і для цього, за допомогою всіх приступних джерел, з'ясувати, що видавалося на терені України (в данім разі роботу доцільно обмежено територією України в межах колишньої Росії й хронологічно — до революції). Ясно, що для комплектування й тут потрібні повні відомості з історії журналу, бо пропуск тих або інших відомостей, іноді навіть дрібних, може призвести до прикрих

¹⁾ Uhlendal, Heinr. Die Deutsche Bücherei im Rahmen der deutschen Bibliotheken. — Die Deutsche Bücherei nach dem ersten Jahrzehnt ihres Bestehens Rückblicke und Ausblicke. Leipzig 1925, S. 28—29.

помилки, — ці дані повинні правити за план у збиранні журналів і визначати ту ціль, якої відділ повинен досягти. Безперечно, що все це, з одного боку, є суто бібліографічна робота і, з другого боку, в результаті дає бібліографічно оброблену ділянку репертуару української періодики. Звичайно, що таку роботу ВБУ повинна перевести і над іншими частинами української періодики, а так само і в інших відділах — Україніка, стародруків, то-що. Широкі бібліографічні перспективи стоять і перед новою частиною ВБУ, що має за завдання опрацьовувати обов'язковий примірник друкарської продукції УСРР. В таких умовах важко навіть зрозуміти основи зауважень, у яких відчувається то рішуче, то прикрите заперечення проти участі ВБУ в складанні українського бібліографічного репертуару, остільки тісний і органічний зв'язок між завданням ВБУ в комплектуванні української літератури й українським бібліографічним репертуаром: для ВБУ шлях до комплектування її української частини йде через численні й складні бібліографічні дослідження в напрямку здійснення поставленого завдання та через бібліографічний опис повної української друкарської продукції. Український бібліографічний репертуар — це сума каталогів української частини ВБУ та desiderata її в лінії присутнього завдання її, однак складених за методами наукової бібліографії.

Тепер, коли ми уявимо собі всю ту масу різноманітної бібліографічної роботи, що її повинна переводити ВБУ, виконуючи завдання Національної Бібліотеки України, основної бібліотеки У.А.Н. і Публічної Наукової Бібліотеки, то ясно буде, що її можна організувати й належно перевести, тільки поставивши її на глибокі принципівні підвалини з широким освітленням методологічних проблем бібліографії й усталенням бібліографічної техніки. Для російської бібліографії маємо категоричне твердження, що теорія й методологія її в сумному стані¹⁾. Здається не буде помилки, коли те саме ще в більшій мірі прикладемо й до української бібліографії. Значить, ВБУ мусить в обсяг своїх завдань включити й розробку принципівних і методологічних проблем та техніки бібліографії, — і не тому тільки, що в цій ділянці немає готових норм, які вона могла-б пристосувати для своїх цілей, а насамперед тому, що розв'язання теоретичних і практичних проблем і в бібліографії повинно бути зв'язане з самою бібліографічною роботою, з неї виходити, в ній перевірятися й мати життєвий коректив.

Цілком натурально, що бібліографія вийшла з бібліотек і від бібліотекарів; у бібліотеках і бібліотекарі-ж-таки заклали й фундамент принципів і методології бібліографії, саме в складанні каталогів, і тепер вони по всьому світі беруть видатну участь у науковій бібліографії та в організації бібліографічних підприємств. І в сучасній бібліографії як-раз помічається тенденція, що невхильно веде її до тісного зв'язку з бібліоте-

¹⁾ Омин. А. Г. Состояние русской библиографии и ее задачи. „Книга о книге“. Ленинград 1297, стр. 165—175.

кою, в те оточення, що найбільш сприяє нормальному розвитку бібліографії. Логіка цієї тенденції чітка й непереможна. На 1-му Всеросійському Бібліографічному З'їзді в Москві 1924 р. категорично висловлено такі думки: „Тільки великі бібліотечні центри поставлять бібліографічну роботу на належну височінь, бо ці центри перебувають у постійному єднанні з читачами, і їм легше взяти на облік інтереси й запити читачів“. „Рациональна постава бібліографічної й бібліотечної справи країни вимагає, щоб великі бібліотечні й бібліографічні центри були об'єднані“¹⁾. „В сучасній стадії розвитку бібліографічна справа... це справа організованих державних установ. Цими установами повинні бути не відірвані від книг і читачівських запитів ізольовані бібліографічні інститути, а ті інститути, що одночасно є за книгосховища й провідників книги — бібліотеки“²⁾. І Бібліографічний З'їзд у своїй резолюції так формулював свою думку (п. 4): „Організація активних бібліографічних органів стоїть безпосередньо і в плані розгортання бібліографічної роботи, що вийшла з стадії індивідуалізму і вимагає відповідних міцних апаратів організованої колективної роботи. Цими органами передусім повинні бути не одірвані від книжкової бази ізольовані установи, а наукові бібліотеки, що одночасно є книгосховища й провідники книги, з наданням їм відповідних функцій“³⁾.

На Україні питання про бібліографічну роботу, її завдання й перспективи, а також тісний зв'язок її з науковими бібліотеками широко було поставлено на Першій Конференції наукових бібліотек УСРР, що відбулася в грудні 1925 р., і вирішено в тій самій лінії, що й на 1-му Всеросійському Бібліографічному З'їзді, тільки вже з детальним визначенням форм бібліографічної роботи відповідно до типів і спеціальних завдань наукових бібліотек. У резолюції Конференції читаємо: „зважаючи на те, що наукові бібліотеки можуть виконати свої завдання лиш у тій разі, якщо бібліотечна робота в основних процесах буде організована за принципами та методами наукової бібліографії, наукові бібліотеки повинні систематично й планово переводити бібліографічну роботу в таких формах: а) бібліографічний опис за принципами наукової бібліографії; б) різні форми бібліографічної роботи в зв'язку з потребами читачів; в) бібліографія в зв'язку з комплектуванням бібліотеки; г) бібліографічний репертуар українознавства; д) розробка наукових основ і методології бібліографічної роботи. Залежно від різних типів бібліотек, вони повинні переводити таку роботу: а) бібліотеки спеціальні — спеціальну бібліографічну роботу в певній, спеціальній для даної установи, галузі науки; в своїй спеціальності вони провадять і українознавчу бібліографічну роботу; б) універсальні бібліотеки переводять: 1) загально-бібліографічну роботу в формах, що відповідають спеціальним умовам існування та

¹⁾ Дерман, Г. К.: „Труды Первого Всероссийского Библиографического Съезда в Москве“. М. 1926, стр. 193.

²⁾ Симановский, И. Б. Там-же, стр. 168.

³⁾ Труды 1-го Всерос. Библиограф. Съезда, стр. 198.

завданням даної бібліотеки; 2) топовібібліографічну роботу; в) Всенародня Бібліотека України провадить бібліографічну роботу — 1) що впливає з її завданнів, як Національної Бібліотеки України — зібрати як-найповніший матеріал, що зв'язує українську науку з наукою всесвіту; 2) що впливає з її завдання — утворити як-найповнішу збірку всієї літератури в обсязі українознавчого бібліографічного репертуару; 3) над методологічними й організаційними завданнями бібліографічної роботи наукових бібліотек усіх типів УСРР“.

Однак, визначаючи такий обсяг бібліографічних завдань і робіт наукових бібліотек і спеціально Всенародньої Бібліотеки України, чи не стаємо ми на занадто своєрідний шлях, що суперечить практиці й досвідові інших країн із старою культурою й випробуваними організаційними формами й методами і спеціально в бібліотечній і бібліографічній справі? Отож доцільно буде поглянути, як розв'язують питання про зв'язок бібліографії з бібліотеками по-за межами України.

Перше, що впадає в око, коли ми звертаємося до інших країн, це те, що ми не спостерегаємо принципового обміркування питань, кому належить право і хто повинен розроблювати ті чи інші проблеми бібліографії й фактично переводити бібліографічні праці та до якої межі доходити в цьому, — здається, ніби-то не відчувається й потреби ставити справу в таку площу. Фактично переводять роботу й переводять ті установи, що визнають її за потрібну для себе й доцільну в умовах своєї праці. Сама робота та її наслідки забезпечують і права. В Західній Європі і в Америці, мабуть, і не чули про можливість заперечувати науково-дослідчу роботу бібліотек і, звичайно, фактично не переводили боротьби проти неї, — сил і часу на це не витрачають, а тому й реальні наслідки спільної роботи мають величезні. Не чути про таку боротьбу і в інших республіках Союзу. Насамперед треба звернути увагу на те, що хоч у Західній Європі і в Сполучених Штатах Америки ми зустрічаємо численні й різноманітні бібліографічні установи та товариства, однак не слід спиратися на саму тільки назву „бібліографічний“ і оперувати нею, коли потрібна фактична аргументація в справі постави бібліографічної роботи в тій або іншій країні, щоб не утворити з різноманітних бібліографічних установ невиразної мішанини закладів різної організації та з різноманітними завданнями, бо назва „бібліографічний“ здебільшого вживається в найширшому розумінні цього терміну, і часто прикладають її до себе об'єднання з ясно визначеним історично-літературним або „бібліофільським“ характером. З другого боку, для правильної перспективи у вирішенні питання про бібліографічну роботу бібліотек слід пам'ятати, що бібліографічна картотека такої бібліографічної організації, як Міжнародний Бібліографічний Інститут в основі і в головній і ціннішій частині складається з каталогів саме великих бібліотек: Британського Музею, Національної Паризької Бібліотеки, Державної Бібліотеки в Берліні, Бібліотеки Конгресу у Вашингтоні, Національної Бібліотеки у Флоренції, то-що. І якою-б стала картотека Міжнародного Бібліо-

графічного Інституту, коли-б навіть тепер виїняти з неї картки бібліотечних каталогів, що їх складено саме в бібліотеках? У цьому немає нічого дивного, бо відомо, що каталоги Британського Музею та Національної Паризької Бібліотеки — це величезні бібліографічні утвори світового значіння, — ці бібліотеки й тепер провадять широку суто-бібліографічну роботу. Бібліотека Конгресу (Національна Бібліотека Сполучених Штатів Америки) виконує функції аналогічні нашим Книжним Палатам і провадить головну роботу над описовою бібліографією і, як було зазначено, переводить цей опис з великою бібліографічною точністю, щоб картотека могла правити й за бібліографічний справочник; окрім того, вона провадить планову бібліографічну працю в зв'язку з потребами Конгресу і, напр., останніми часами, як видно з звідомлення за 1925 р., їй поставлено було завдання скласти бібліографію літератури про походження й причини світової війни, а тепер вона почала складати бібліографію офіційних видань різних країн од 1815 р. „Інформаційне Бюро Німецьких Бібліотек“ (Auskunfts-bureau der deutschen Bibliotheken) при Пруській Державній Бібліотеці в Берліні, центр уваги покладає в бібліографії і вважає за своє переважне завдання розв'язувати важкі й видимо безнадійні бібліографічні питання. Бібліографічні й історично-літературні досліди становлять власну ділянку Бюро, і своєю роботою воно досягло таких наслідків, що стало звичайним такі роботи переводити тільки за його допомогою. За останні десятиліття з'явилося багато бібліографій, що в складанні їх інформаційне Бюро та його співробітники взяли посутню участь, що й зазначається в передмових бібліографії¹⁾. Слід згадати про важливу бібліографічну роботу, що її провадять дві національні бібліотеки Італії: Національна Флорентійська Бібліотека й Бібліотека Віктора Емануїла, Цюрихська й Бернська бібліотеки в Швейцарії, Мадридська та инш. Деякі бібліотеки ставлять і спеціальні плани, щоб скласти національний бібліографічний репертуар. Бібліотека Союзної Академії Наук у Ленінграді має бібліографічний відділ, що має завдання не тільки бібліографічно описувати наявний склад бібліотеки та складати каталоги, desiderata, а й складати повний спис російських книг, себ-то російський бібліографічний репертуар. Білоруська Державна й Університетська Бібліотека має в своєму складі, як відділ, Книжкову Палату й почала організовувати бібліографічне Бюро з картотекою для національної бібліографії. У Німеччині справу національного бібліографічного репертуару для літератури від 1913 р. зв'язано з „Німецькою Книгозбірнею“ (Deutsche Bücherei), що має завдання зібрати й опрацювати всю літературу всіма мовами, яка видається в Німеччині в етнографічно-територіальному розумінні, себ-то в землях, де масами живуть німці (у Німеччині, в Німецькій Австрії, Німецькій Швейцарії) та всі друки німецькою

¹⁾ Див. Fick, Rich. Das Auskunftsbureau der deutschen Bibliotheken. — Fünfzehn Jahre Königliche und Staatsbibliothek. Dem scheidenden Generaldirektor Exz. Adolf von Harnack zum 31 März 1921 überreicht von den wissenschaftlichen Beamten der Preussischen Staatsbibliothek. Berlin 1921. S. 272 — 277.

мовою по-за межами компактного оселення німецької нації. Взагалі „Німецька Книгозбірня“ провадить широку бібліографічну роботу: починаючи від р. 1921 їй доручено складати бібліографію для щоденника й тижневика Біржової Спілки німецьких книготорговців; виходячи за межі книготорговельних інтересів, вона складає спеціальні каталоги літератури, що йде на продаж, — літератури офіційної та так званої приватної; з 1927 р. сама лиш вона має складати бібліографії й редагувати *Literarisches Zentralblatt*.

Не треба забувати, що бібліотекам належить і сила спеціальних наукових бібліографій. Відомо, що величезну літературу про інкунабули утворили бібліотекарі наукових бібліотек; так само бібліографічні описи цінних колекцій видавали Британський Музей, Національна Паризька Бібліотека, Російська Публічна Бібліотека, Румянцівський Музей, то-що. Жадним способом не можна зменшувати значіння й того факту, що Пруську інструкцію та англо-американські правила, що набули такого значіння в бібліографії, виробили не хто інший, як бібліотеки. До вимог Пруської інструкції що далі, то більш наближається й пристосовується і практика книготорговельної бібліографії у виданнях „*Deutsche Bücherei*“.

Об'єднання бібліотекарів виразно ставлять собі бібліографічні завдання. Англійська Бібліотечна Асоціація за державним актом 1898 р. між иншим має завдання скликати конференції та з'їзди для обміркування бібліографічних питань, сприяти вивченню бібліографії та бібліографічним дослідям і розпочинати їх. Асоціація взяла в своє цілковите розпорядження таке видання, як *Subjekt Index to Periodical*. Американська Бібліотечна Асоціація має від 1886 р. бібліографічну секцію й допомагає успіхам і публікації бібліографічних робіт бібліотек, що мають численні бібліографічні бюро, які переводять різнобічну бібліографічну роботу не тільки для задоволення бібліографічних запитань, а й систематичну над складанням бібліографічних репертуарів у різних галузях знання; своїми щорічними з'їздами, комісіями й публікаціями вона допомагає об'єднанню й успіхам і бібліотечної, і бібліографічної роботи, а часто працює спільно і з Бібліотекою Конгресу.

Американська Бібліотечна Асоціація, крім точно прикладної справи — стандартизації правил для бібліотечних каталогів, переводить велику роботу в „чистій“ бібліографії — складання *An Index to general Literature* (з 1901—1914 друге видання) — розпис частин таких видань англійською мовою, що під загальним титулом містять декілька праць, особливо коли титул не дає вказівок на зміст (збірники, *Essays* і т. и.) ¹⁾.

На з'їздах бібліотекарів наукових бібліотек Німеччини ставляться доповіді й на бібліографічні теми. Взагалі робота бібліотечних об'єднань

¹⁾ Цікаві думки про дружнє співробітництво Американської Бібліотечної Асоціації, Американського Бібліографічного Товариства і Американської Історичної Асоціації висловив Ernest Cushing Richardson у своїй доповіді: *Immediate Cooperation for Bibliographical Results*. — „*The Library Journal*“. N—Y. 1926; February 15, p. 167 — 170.

у бібліографії така велика, що отверто визнається, що для справжньої бібліографії вони зробили більше, ніж так звані „бібліографічні“ товариства¹⁾.

Всі наведені дані стверджують, що закордонні бібліотеки не вагаючись визнають бібліографію за своє завдання, беруть активну й широку участь у бібліографічній роботі, не обмежуючи її поточними потребами бібліотечного життя, а задовольняючи суто наукові вимоги, не обмежуючи об'єкти і обсяг дослідів. Навіть занадто стримані німці категорично висловлюють думку, що бібліотеки повинні бути не тільки за книгосховища, а й позитивно працювати для науки, себ-то видавати численні бібліографії, і що в науково-бібліографічних працях здійснюється професійний ідеал бібліотекаря²⁾. І в цьому напрямкові цікаво зазначити, що „Німецька Книгозбірня“ вважає лиш за питання дня цілковиту передачу до неї „бібліографічного відділу“ Біржової Спілки німецьких книготорговців, а разом з тим і всієї бібліографічної роботи; що Чесько-Словацький Бібліографічний Інститут (заснований 1917 р.) в 1925 р. з'єднано („вчленено“) з новоорганізованою Національною Бібліотекою. А „Інститут Книговедень“ в Ленінграді, що має секцію теорії й методології бібліографії, 1925 р. приєднано до Державної Публічної Бібліотеки. Приєднання мотивовано так: „визнати за потрібне й доцільне для розвитку науково-дослідчої роботи Інституту Книгознавства приєднати його до Публічної Бібліотеки, зберегаючи його самостійність у науковій роботі, як Науково-Дослідчий Інститут при Публічній Бібліотеці“³⁾.

Так, сучасна установка бібліографії, її завдання й потреби, аналіза бібліографічної роботи наукових бібліотек і передусім Національної Бібліотеки, а так само взаємовідносини бібліографії та бібліотек поза межами України показують, що бібліографічні функції органічно входять до завдань і роботи наукових бібліотек у різних формах і розмірах відповідно до типу бібліотек, і мова може бути лиш про формальне, скажімо — офіційне надання їм організаційних функцій. Коли підійти до справи з цього організаційного погляду, то всі попередні міркування становлять підставу для того, що в організації бібліографії на Україні Національній Бібліотеці України повинно безперечно й фактично належати те місце, яке визначено для неї в § 8 „Положення про Бібліографічну Комісію при Українській Академії Наук“: „В своїй роботі Бібліографічна Комісія спирається на Всенародню Бібліотеку України при У.А.Н., до якої поступають бібліографічні матеріали Комісії й зокрема

¹⁾ Schneider, G. Handbuch der Bibliographie. 2-te Auflage. Leipzig. 1924. S. 196.

²⁾ „Zentralblatt für Bibliothekswesen“. Jahrgang 43 (1926). N. 1, S. 34—35.

³⁾ Для історії Ленінградського Інституту Книгознавства див. ст. Л. В. Булгакової в 1-му числі видання Інституту „Книга о книге“, Ленінград, 1927; Інститут Книговедень (Октябрь 1920—Октябрь 1926). Стр. 1—44. Порівн. цікаву доповідь О. М. Ловягіна на 1-му Всерос. Бібліограф. З'їзді в „Трудах“ З'їзду, стр. 24—31, і дебати по ній, стр. 31—35.

картотека Українського бібліографічного репертуару“. А завдання Бібліографічної Комісії згідно з „Положенням“ про неї (§ 1, п.п. а, б. і в.) полягає ось у чому: а) спрямувати бібліографічну роботу всіх наукових установ УСРР до обслуговування наукової дослідчої діяльності з метою використання для державного будівництва УСРР; б) координувати бібліографічну роботу всіх наукових установ, встановлюючи методологічну єдність та єдиний план бібліографічної роботи УСРР; в) створити в наслідок колективної роботи всіх наукових та спеціально бібліографічних установ УСРР вичерпливий всеукраїнський бібліографічний репертуар, як бібліографічну основу для вивчення розвитку й сучасного стану української культури та зокрема для вивчення продукційних сил України“. От у цій всій своїй роботі, що виходить із зазначених завдань, Бібліографічна Комісія повинна спиратися на ВБУ, звичайно не тільки як книжкову базу, технічний апарат та місце, де переховуються її бібліографічні матеріали, а як на установу, що сама бере активну участь у роботі Комісії, становить для неї операційну базу і разом з нею стає за діловий осередок бібліографічної роботи на Україні.

IV.

Науково-дослідча робота й Науково-Дослідча Комісія Бібліотекознавства та Бібліографії Всенародньої Бібліотеки України.

Ми бачили, що й у питаннях бібліотекознавства, і в бібліографії ВБУ не прокладає самовигаданих, необґрунтованих шляхів, — вона тільки усталює, підкреслює, загострює ті проблеми, що власне й не повинні бути проблемами. Однак, засвоюючи основні й провідні ідеї чужого досвіду, вона вважає, що відповідно до нових на Україні умов життя й до нових вимог, які поставлено до бібліотек, особливо до неї, як Національної Бібліотеки України та бібліотеки Української Академії Наук, у неї є законне право виявити й організаційну творчість і прокладати свої шляхи, а саме ті, що ведуть до реального розвитку бібліотечної справи на Україні й забезпечують реальні досягнення у виконанні ВБУ її завдань і обов'язків. А реальні інтереси диктують вимоги визначити ці шляхи в тому напрямку, щоб не тільки організувати й координувати роботу окремо в ділянці бібліотекознавства та бібліографії, а й звязати їх органічно. Це є висновок, що його зробила ВБУ в наслідок своєї організаційної роботи.

Перед Всенародньою Бібліотекою України, згідно з її статутом, поставлено величезні завдання. Однак з низки їх треба особливо виділити те, що найменш помітно на зовнішній погляд, а саме науково-дослідчу роботу в галузі бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства взагалі: воно лежить в основі всіх інших завдань, — без нього інші завдання нездійсненні, без нього бібліотека не може бути живою, активною силою. На це завдання Всенародня Бібліотека України звернула й мусіла звернути спеціальну увагу.

Звичайно, нормальний порядок повинен би бути такий, що перед заснуванням бібліотеки мають бути встановлені не тільки принципи її організації, а розроблені докладно всі засоби здійснювати поставлені завдання з належними інструкціями, і до праці закликані цілком готові кадри робітників з відповідними знаннями й досвідом. Так повинно бути, однак надзвичайно рідко так буває взагалі, і, на жаль, не було в історії Всенародньої Бібліотеки України. Її засновано тоді й за таких умов, що за великий здобуток треба вважати вже те, що від самого початку було ясно визначено основну ідею її існування, головні завдання, а само життя повинно було навчити, як найкраще надати отій ідеї реального змісту й найдоцільніше виконати поставлені завдання. Бібліотека повинна була йти шляхом напруженої внутрішньої роботи, часто болючого досвіду, що далі, то яснішого розуміння, як саме мусить бути організована вся її робота. Шлях, що правда, важкий, дає зате плідотворчий. У ВБУ була тільки єдина велика перевага, що відкривала їй широкі можливості: як бібліотека нового революційного утворення, вона не була звязана історичними традиціями наукових бібліотек давнього — перед-революційного типу і з самого заснування вільно могла ставити перед собою організаційні завдання, що відповідають новим життєвим умовам і новим вимогам до наукової бібліотеки того типу, до якого вона належить. І от що далі, то конкретнішого змісту набуває ясна й усвідомлена думка, що бібліотеку світового масштабу, якою є й повинна бути Національна Бібліотека України, можна будувати правильно й солідно організувати тільки на глибоких наукових підвалинах, коли всю роботу в ній буде пройнято науковими принципами та проваджено буде за науковими методами згідно з сучасними досягненнями наукового бібліотекознавства та бібліографії. Вся робота бібліотеки весь час її існування (а не з якогось і до якогось моменту) повинна мати науково-дослідчий характер, бути невинним процесом дослідчої роботи пристосування здобутків бібліотекознавства та бібліографії до конкретних умов бібліотечного життя, процесом шукання найдоцільніших метод і форм роботи, бо організація її повинна охоплювати не тільки зовнішнє розкриття скарбів бібліотечних книгосховищ та впорядкування фондів, а все життя Бібліотеки, всю її діяльність, як справжнього й активного культурного осередку. З обсягу наукової роботи Бібліотеки не можна виключати навіть звичайних технічних процесів, — і технічні методи треба вивчати, перевірити на практиці в лабораторних умовах, самостійно розробити, щоб і технічний апарат Бібліотеки весь час був відповідно завершений: бібліотека не може жити зовні даними, готовими формами й методами. Тому процес шукання найдоцільніших форм і метод роботи — постійний науковий обов'язок Всенародньої Бібліотеки України, оскільки постійно виявляються нові досягнення наукового дослідження в галузях, що стосуються бібліотеки, й постійно змінюються умови й вимоги життя.

Всенародня Бібліотека не існує ще й десятих років. Перші чотири роки були періодом масового збирання книжкових фондів, у якому через

життєві умови не могло бути плановости, а загальний стан не дозволяв організовано й поглиблено працювати. Добре й те, що Бібліотека збереглася, невпинно зростала „фізично“, осілася в сталому приміщенні і навіть встигла перевести значну культурну роботу через свої читальні, накресливши шляхи дальшого розвитку й роботи. З 1923 року становище матеріяльне почало поліпшуватися, штат усталився, — настала спроста поставити питання про вдосконалені форми організації Бібліотеки. Для цього треба було вивчати наявні методи й форми, вивчати умови утворення й життя самої Бібліотеки і на практиці її самої з'ясувати, випробувати або й створити ті чи інші методи й форми роботи. Усе це вимагало напруженої уваги до питань, що їх ставило життя Бібліотеки, докладного ознайомлення з відповідною науковою літературою, з практикою та досвідом інших бібліотек, критичної аналізи, — одне слово, науково-дослідчої праці, яка й почала розгортатися що-далі, то в більших розмірах і поглиблених формах. У цьому напрямкові працює Рада Бібліотеки й різні комісії активніших і кваліфікованих бібліотекарів, перепускаючи що-року десятки ґрунтовних і сотні дрібніших доповідів, охоплюючи ними всі сторони й усі проблеми бібліотечної діяльності. В роботу втягується, окрім відповідальних наукових робітників, і весь персонал Бібліотеки. Так, 1923 року цілу низку доповідів ставиться на самокурсах, що їх організували співробітники Бібліотеки для підвищення своєї кваліфікації. Та хоч як ставитися до цих самокурсів, вони визначають важливий момент у житті Бібліотеки — розворушення цілого складу бібліотечного персоналу, масове усвідомлення потреби поглибленого вивчення бібліотекознавства, початок нового періоду в бібліотечній роботі. На допомогу цьому напрямкові у внутрішній роботі Бібліотеки і як наукову базу для неї засновано спеціальний відділ бібліотекознавства, що має завдання зібрати наукову літературу в галузі бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства. А Консультативно-Інформаційний відділ повинен був іти назустріч потребам читачів, задовольняти їх вимоги на підставі бібліографічних розвідок і зв'язувати теоретичну роботу з життєвою бібліотечною практикою.

Отакі роботи бібліотеки, що далі то ясніше визначалися, як науково-дослідчі. Напрямки їх вимагало само життя Бібліотеки, праця її над виконанням своїх завдань. Тому натурально, що науково-дослідча робота поволі охоплювала й проймає бібліотечні відділи, а далі переростала рамці відділів, примушувала утворювати комісії з різних відділів і над відділами (напр. колективна робота над бібліографією продукційних сил України, над проблемами предметового каталогу, над питаннями про краєзнавство та бібліотеки, українізацію та бібліотеки, то-що).

За важливий етап у розвитку науково-дослідчого моменту в житті ВБУ був 1925 р. з двома фактами чималої ваги; один з них мав спеціальне значіння для самої ВБУ, другий — для бібліотек цілої України. Маємо на увазі: а) організацію в ВБУ науково-дослідчого осередку і б) 1-шу Конференцію Наукових бібліотек УСРР. Зв'язок між ними для

ВБУ не тільки хронологічний, а й глибокий внутрішній. Річ у тім, що ВБУ взяла в Конференції як-найжвавішу участь, поставивши цілу низку доповідів і саме в основних питаннях. Готуючись до Конференції, докладно, уважливо й критично обговорюючи ці питання, послідовно мусіла Бібліотека перевірити й точно сформулювати принципові погляди на свою суть та завдання, на характер, обсяг та головні напрямки науково-дослідчої роботи, прикладання наукових метод до розкриття й упорядкування бібліотечних фондів, на засоби найкращого використання Бібліотеки, на внутрішню структуру бібліотечного персоналу, його офіційного стану серед робітників інших наукових установ та тарифікацію. Одне слово, з'явилася спеціальна нагода охопити й проаналізувати головними сторонами все бібліотечне життя. Досить згадати доповіді, що в наслідок цих робіт поставлено було на Конференції від ВБУ, щоб побачити, оскільки в них дано цілу систему поглядів ВБУ на завдання та роботу наукових бібліотек і насамперед її самої¹⁾. Що правда, на Конференції декотрі члени її були заперечували саме проти науково-дослідчого моменту в роботі наукових бібліотек і особливо його обсягу. Однак, необґрунтовані принципово ті заперечення відновлювали пережитки стародавніх поглядів на бібліотеки, як технічний апарат, або виявили брак розуміння бібліотеки, як суцільного організму, в якому всі процеси тісно зв'язані між собою і всі мають одну мету — виявити всі можливості, щоб розкрити бібліотечні скарби й найглибше вичерпати їх, — тому або зовсім одкидали право наукових бібліотек на активну наукову роботу, або розривали цілість бібліотечної роботи й висували окремі моменти й сторони її, як переважний і першорядний обов'язок, який закривав постійний розвиток поширених і поглиблених наукових перспектив, а саме — підкреслювали то впорядкування нерозібраних фондів, то складання каталогів, то рекомендаційну бібліографію, то взагалі активізацію роботи бібліотек, як негайну й безпосередню відповідь на щоденні вимоги в їх звичайній калейдоскопічності й безплановості.

Резолюції 1-ої Конференції наукових бібліотек УСРР, що вперше поставила у всю широчінь питання про наукові бібліотеки, їх основний характер, завдання, обсяг та методи їхньої роботи, ствердили правильність тієї лінії, що ВБУ взяла її за провідну, коли переводила й розви-

¹⁾ Теми доповідей од ВБУ такі: 1) Проблема наукових бібліотек — С. П. Постернак; 2) Науково-дослідча праця в галузі книгознавства та бібліотекознавства в зв'язку з підготуванням бібліотекарів та заведенням аспірантури при наукових бібліотеках — В. Ф. Іваницький; 3) Бібліографічна робота в наукових бібліотеках — М. І. Сагарда; 4) Створення в наукових бібліотеках України краєзнавчих центрів на Україні та бібліографія продукційних сил — М. І. Ясинський; 5) Бібліографія краю (топобібліографія), як одно з основних завдань наукової книгозбірні та організація топобібліографічної праці на Україні — В. Д. Отамановський; 6) Активізація роботи в наукових бібліотеках — Д. А. Балака; 7) Єдина каталографічна інструкція — Вс. О. Козловський; 8) Класифікація книжок у наукових бібліотеках — Вс. О. Козловський; 9) Система посад у наукових бібліотеках; їх номенклатура та тарифікація — Я. Л. Маяковський; 10) Про єдину статистику в наукових бібліотеках — О. Є. Карпінська (за браком часу доповідь не прочитано).

вала у себе науково-дослідчу працю та засновувала у себе науково-дослідчий орган, поставивши його в центрі свого життя, як апарат, що в ньому зосереджується думка Бібліотеки, ініціатива, регулювання й планування її науково-дослідчої роботи й послідовно всієї бібліотечної праці. Це визнання має величезне значіння не тільки для однієї ВБУ: воно, можна сказати, стає історичним фактом для розвитку бібліотечної справи на Україні.

Подавши до обміркування Конференції наукових бібліотек чимало принципів питань і практичних завдань з проєктами їх розв'язання, ВБУ тим самим узяла на себе обов'язок усяково дбати й про здійснення їх, бо всі вони для неї мали суто життєве значіння. В найближчій часі по Конференції переглянуто було всі резолюції, щоб з'ясувати, які з них треба негайно перевести в життя ВБУ, які саме роботи з тих, що їх накреслила Конференція, ВБУ повинна взяти на себе, на які відділи та на кого з співробітників покласти ці роботи, а разом із тим увести цю роботу в загальний план роботи ВБУ. Особливу увагу звернуто на ті резолюції, що торкаються: а) бібліографічної роботи наукових бібліотек та складання українського бібліографічного репертуару, б) зведеного каталогу бібліотек України, в) підготування наукових робітників бібліотекознавства та бібліографії й кваліфікованого середнього бібліотечного персоналу, г) каталографії й д) предметового каталогу. Всім цим питанням одразу дано було ту установку, якої потім не довелось змінювати. Наслідки упертої й напруженої планової праці почасти вже виявилися, почасти ждуть свого остаточного оформлення.

У підготуванні питань до Конференції і в плануванні й переведенні роботи по Конференції особливо виявилася своєчасність і доцільність організації згаданого науково-дослідчого осередку. Його заснування стоїть в органічному зв'язку з тим напруженим піднесенням внутрішнього життя ВБУ, що виявилось в ній протягом 1923—1924 рр. В наслідок його вже на початку 1925 р. ВБУ ясно, навіть гостро відчула конечну потребу стало визначити суть і обсяг тієї науково-дослідчої роботи, що вона вже переводила її, координувати, спланувати й накреслити певні шляхи дальшого розвитку й організувати його. ВБУ прийшла до думки про організацію науково-дослідчого осередку і цю свою думку здійснила, остаточно оформивши його в середині 1925 р.

Не було потреби спеціально ставити питання про те, що повинно належати до обсягу науково-дослідчої праці цього осередку: як потреба в організованому осередкові науково-дослідчої роботи Бібліотеки походила з її життя, так і зміст для неї давало те саме життя. Ясно, що це повинно бути насамперед бібліотекознавство у всіх його, науково визначених, частинах і в повному обсязі; далі — бібліографія і не тільки „пасивна“ бібліографія, себ-то використання бібліографічних показників і чужих бібліографічних праць та організація бібліографічної бібліотеки, а й бібліографія „активна“, власна бібліографічна робота Бібліотеки в різних формах і стадіях, що має величезне значіння і для впорядку-

вання бібліотечних фондів, і для того, щоб розкривали їх читачі різних типів з різними потребами й вимогами, і для спеціальних завдань комплектування Національної Бібліотеки, а також як засіб реальної участі в різних сторонах культурного та державного будівництва України. Фон і ґрунт для всієї науково-дослідчої роботи повинні становити основи книгознавства. Відповідно до такого змісту своєї роботи ця організація має назву: „Науково-Дослідча Комісія Бібліотекознавства та Бібліографії“ (НДКБ) — цю назву ми і вживаємо далі незалежно від стадій в організації науково-дослідчого осередку. Для Комісії складено статут, який затвердила Рада ВБУ. За статутом обсяг роботи НДКБ визначено так: бібліотекознавство та бібліографія з усіма спорідненими та допоміжними до них дисциплінами. Завдання НДКБ — а) обслуговувати наукові потреби ВБУ, б) сприяти розвитку бібліотечної та бібліографічної справи на терені УСРР. У межах наміченого обсягу та завдань НДКБ має три основних функції: 1) науково-організаційну — об'єднувати, координувати, планувати, керувати й стимулювати наукову роботу всіх відділів ВБУ, а також утягувати в наукову роботу робітників інших бібліотек і бібліографічних установ Києва й України; 2) науково-педагогічну — готувати шляхом аспірантури, курсів, то-що, нові кадри наукових дослідників і викладачів та кваліфікованих бібліотекарів і бібліографів; 3) науково-дослідчу — шляхом індивідуальних і колективних робіт провадити науково-дослідчу працю. За організаційні форми НДКБ є Пленум, Секції та різні підкомісії. Вирішено організувати дві секції, а саме а) бібліографічну — для спеціальної розробки питань теорії й методології бібліографії, особливо тих, що зв'язані з українським бібліографічним репертуаром, а також для організації й переведення самої роботи в тих ділянках, що припадають ВБУ, і б) секцію бібліотекознавства — для докладного опрацювання спеціальних питань з цілого й складного бібліотекознавчого комплексу. Такі завдання НДКБ вимагали планового й організованого виявлення її діяльності й спеціальних форм обміркування різних питань відповідно до їх характеру та значіння. Визнано було за доцільне так організувати роботу НДКБ: а) постійна праця Президії, якій належить ініціатива й провід, планування й координація роботи НДКБ і через неї наукової роботи цілої Бібліотеки, б) закриті засідання Пленуму з участю тільки членів, — на них розглядаються питання що-до організації самої НДКБ та внутрішнього порядку, обрання нових членів, аналізи та підсумків роботи НДКБ, загальних планів надалі, то-що, або з участю і всіх співробітників ВБУ — для заслухання й обміркування доповідів про плани роботи ВБУ та окремих відділів, для аналізу й оцінки різних бібліотечних процесів, що їх вже пророблено, для того, щоб співробітники ВБУ усвідомили обсяг, характер, завдання тих або інших засобів і т. п., з метою найповніше виявити досвід цілої Бібліотеки й розуміння її своєї справи, а разом і втягти в науково-дослідчу роботу як-найбільше співробітників Бібліотеки і дати їм спромогу підійти до своєї роботи з боку принципово-науко-

вого, а не тільки механічно-технічного; в) прилюдні засідання Пленуму — з участю не тільки співробітників ВБУ, а й бібліотекарів м. Києва як з наукових, так і політосвітніх бібліотек і взагалі всіх, хто цікавиться питаннями бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства, — на таких засіданнях ставляться доповіді на принципові або загальні питання, що широко освітлюють бібліотечну й бібліографічну справу, або доповіді про результати роботи ВБУ, які вона сама вже проаналізувала й перевірила й наслідки може подати на загальне обміркування.

Так ВБУ через свою НДКБ виходить за межі своєї внутрішньої роботи й фактично популяризує проблему наукових бібліотек, бібліотекознавства й бібліографії серед маси бібліотекарів, наукових робітників і ширших кіл громадянства. Попервах НДКБ мусіла зосередити увагу на внутрішньому житті Бібліотеки, проаналізувати бібліотечні порядки й процеси, критично поставитися до них, освітлити з боку їх наукової правильності й практичної доцільності, перевірити їх і обміркувати в колі своїх співробітників, що беруть безпосередню участь у самій роботі, перемолоти й пересіяти (напр. доповіді про абетковий каталог ВБУ, про зведений каталог бібліотек, що входять до складу ВБУ, як окремі одиниці, Музей Книги та инш.). Робота безперечно тяжка й не зівсіди приємна, однак вона дає найкорисніші наслідки для внутрішньої консолідації ВБУ, вирівнювання різних сторін її життя, спрямування їх до найвищих завдань, що стоять перед Національною Бібліотекою України. Тільки утворивши солідну базу в самій ВБУ, НДКБ, озброєна власним досвідом, може авторитетно виступити перед ширшими колами. Для НДКБ ясно, що тільки упертою плановою працею можна досягти певних і тривалих наслідків. Однак, коли питання по суті торкалися інтересів, що виходили по-за межі інтересів ВБУ, НДКБ виносила їх на прилюдні засідання (напр. доповіді про завдання що-до періодичної преси України, про архівну справу та відділи рукописів по наукових бібліотеках, п'ять доповідів, що зв'язані з питанням про бібліотечні курси, доповідь про методи роботи в справі вивчення книги й читача). Так стояла справа за перший рік існування НДКБ.

За основне завдання НДКБ на 1926—1927 р. поставлено — докладно й ґрунтовно освітлити дві проблеми: а) українського бібліографічного репертуару і б) зведеного каталогу бібліотек України. Переведено два цикли доповідів на прилюдних засіданнях. До першого циклу належать такі доповіді: а) Міжнародня бібліографія та національні бібліографічні репертуари; б) „Польська бібліографія“ Кароля Естрейхера та сучасні завдання польської бібліографії; в) Національна бібліографія в Німеччині; г) Бібліографія друкованих монографічних видань у Росії ХІХ—ХХ вв.; г) Форми бібліографічної праці на Україні; д) Бібліографія стародруків; е) Етнографічно-територіяльні межі українського бібліографічного репертуару; є) Потреба, обсяг, назва українського бібліографічного репертуару й проект складання. З цього циклу залишилися доповіді про національні бібліографічні репертуари в інших країнах (крім

Німеччини) Західньої Європи, зокрема в Чехо-Словаччині та в Сполучених Штатах Америки. Доповіді другого циклу: а) Зведені каталоги, їх завдання та проблеми їх організації; б) Зведені каталоги монографічної літератури в Німеччині; в) Основні питання зведеного Каталогу „Періодики“ бібліотек України. Цикл ще не закінчений. Окрім цих доповідів, поставлено було дві доповіді про псевдоніми в українській бібліографії і в бібліотечній роботі, одну доповідь з циклу вивчення книги й читача, одну доповідь про „колективне авторство“, одну — про предметовий каталог і сім доповідів у звязку з 2-м Всеросійським Бібліографічним З'їздом у Москві та 2-ою Всеросійською Конференцією Наукових бібліотек у Ленінграді, де представники ВБУ подали не формальні звідомлення, а докладну аналізу доповідів і дебатів по спеціально визначених групах. Всі доповіді були прилюдні.

Про наслідки своєї роботи за 1926 — 1927 академічний рік Всенародня бібліотека України у відповідних частинах подала на 1-му Пленумі Бібліографічної Комісії (11—14/IV, 1927) і в Каталогграфічній Комісії (13—14/IV 1927). На пленумі Бібліографічної Комісії від ВБУ поставлено було 5 доповідів (з 8-ми), а саме: 1) „Бібліографія на Україні ХІХ—ХХ в.“ (М. І. Ясинський), 2) „Основні проблеми українського бібліографічного репертуару“ (М. І. Сагарда), 3) „Організаційні питання рекомендаційної бібліографії на Україні (Д. А. Балака), 4) „Завдання і план діяльності бібліографічної Комісії У.А.Н.“ з проектом анкети (С. П. Постернак) і 5) „Організаційні питання“ (С. П. Постернак). В Каталогграфічній Комісії з 4-х доповідів 3 належало співробітникам ВБУ, а саме: 1) „Основні питання при складанні української каталогграфічної інструкції“ (В. О. Козловський), 2) Робота над складанням української каталогграфічної інструкції“ (С. П. Постернак), 3) „Проект робіт для вивчення проблем колективного авторства“ (Н. В. Піскорська).

Поруч з прилюдними засіданнями Пленуму Комісії та секцій ішла невпинна праця Президії над плануванням науково-дослідчої роботи Комісії й цілої ВБУ. Серед інших питаннів Президія в низці засідань обміркувала й остаточно оформила докладні програми для аспірантів і виробила план зведеного каталогу нових закордонних періодичних видань у бібліотеках Київ, план бібліографії території Дніпробуду й т. и.

Це — тільки основні контури обсягу, характеру й поступінного зростання та поглиблення науково-дослідчих завдань і досягнень ВБУ та НДКБ. Ознайомлений із складним питанням великої бібліотеки легко може на підставі поданих фактів накреслити більш-менш ясну й повну картину постійної напруженої роботи як НДКБ, так і цілої ВБУ, що з'єднується нею в органічно одну цілу установу з постійним змаганням до вдосконалення форм праці, погоджених у всіх ділянках і спрямованих до здійснення поставлених складних життєвих завдань. На фоні такого прямування ВБУ особливо визначається важлива роля НДКБ.

В Науково-Дослідчій Комісії Бібліотекознавства та Бібліографії ВБУ утворила потрібну для даного моменту форму організації своєї на-

уково-дослідчої роботи: Комісія є науково-дослідчий орган, де централізується вся науково-дослідча праця Бібліотеки; в ній ставляться на обміркування всі науково-організаційні питання, що торкаються Бібліотеки в цілому та її відділів, а також наукової роботи окремих бібліотечних робітників. Постанови Комісії переводяться в життя бібліотеки, перевіряються на практичній роботі, в разі потреби знову обмірковуються. Комісія повинна ставати що далі, то більш чула до всіх процесів, що провадяться у всіх відділах Бібліотеки, фіксувати їх правильність або хиби, окремі факти й спостереження підносити до загальних питань для дослідження з погляду принципів наукового бібліотекознавства та бібліографії і їх практичної доцільності, робити висновки що-до норм регулювання, вирівнювання й поліпшення роботи цілої бібліотеки. Ясно, як тісно зв'язується робота НДКБ з життям Бібліотеки: воно власне ставить питання, що їх освітлює НДКБ у своїй роботі; наслідки її вона повертає в життя Бібліотеки, і собі впливаючи на це життя й на організацію та розвиток бібліотечної праці. Вся Бібліотека — це велика й складна лабораторія: жаден процес у ній не повинен бути випадковий, не аналізований, не обґрунтований, бо в ній, як в організованому цілому, всі процеси, починаючи від найелементарніших і до найвищих, що мають суто науковий характер, виходять один з одного і в системі бібліотечної праці остільки зв'язані проміж себе, що хиби в одних процесах одбиваються й на структурі цілого. Тому всі вони повинні бути науково освітлені й доцільно організовані. Деякі сторони роботи, як от інформаційна, консультаційна та взагалі робота з читачем, вимагають спеціального дослідження й освітлення. Разом з тим Комісія мусить постійно й напружено працювати над зміцненням і поглибленням наукової бази підо всім бібліотечним будівництвом, щоб утворити справжні наукові підвалини для всієї роботи Бібліотеки й проїняти їх науковими принципами. Так практична робота й практичні бібліотечні потреби ВБУ владно вимагають ставити принципово-теоретичні питання й шукати освітлення та обґрунтування їх у наукових розвідках із різних ділянок бібліотекознавства та бібліографії. Особливо ясно ця вимога відчувається в процесі доповідів, коли практичні й принципові питання переплітаються нерозривно з постійним ухилом поглиблювати й постанову питання й його освітлення. Такий напрямок і цілком натуральний і бажаний, бо він забезпечує нормальний і здоровий розвиток ВБУ. Збагачення досвіду, зміцнення й поглиблення наукового ґрунту в роботі НДКБ, втягування в цей процес значної кількості співробітників ВБУ і далі — широких кіл бібліотечних робітників Києва — такий шлях веде від ВБУ до цілої бібліотечної справи на Україні. У дальшій праці НДКБ цей зв'язок практичних і принципових питань, інтересів ВБУ і мережі українських бібліотек, звичайно, що далі виступатиме ще яскравіше. Отож своєю науково-дослідчою роботою ВБУ не тільки вдосконалює свій внутрішній апарат, а й утворює й зміцнює базу для активного виявлення свого значіння наукового осередку в бібліотечній справі на Україні.

Підсумовуючи все зазначене, ми можемо сказати, що Науково-Дослідча Комісія Бібліотекознавства та Бібліографії Всенародньої Бібліотеки України — цілком нова на Україні й своєрідна науково-дослідча організація. НДКБ — нова організація, бо на Україні досі не було інституції, що фактично переводила-б поглиблене, організоване й систематичне вивчення та наукове дослідження питань бібліотекознавства та бібліографії, і ВБУ у своїй НДКБ виступає як піонер наукового бібліотекознавства та бібліографії, утворення перших кадрів кваліфікованих наукових бібліотекарів і бібліографів і перших кадрів наукових дослідників у галузі бібліотекознавства та бібліографії. НДКБ — своєрідна організація в своєму походженні й структурі: вона повсталала не за наказом зверху і не за готовим теоретично-складеним статутом, а зародилася що-до самої ідеї й поволі розвинулася що-до життєвих форм у самій ВБУ, як наслідок її росту й звязаних з цим усвідомлених потреб безпосередньо її самої й потреб бібліотечної справи на Україні, — отож вона виростає на природній для науково-дослідчої інституції бібліотекознавства та бібліографії бібліотечній базі і в природньому для неї бібліотечному оточенні, не організаційними формами тільки, а цілком органічно з'єднана з бібліотекою та її життям. В НДКБ, як у фокусі, концентрується й одбивається все життя ВБУ, підноситься до рівня НДКБ, причому й сама НДКБ це найкращий показник досягнень і перспектив цілої ВБУ, — вони злиті й неподільні. Вся ВБУ своїм зростанням і розвитком, як велика лабораторія, що органічно об'єднує в практичній роботі бібліотекознавство й бібліографію, живить свій науково-дослідчий осередок і робить НДКБ готовою до перетворення в науково-дослідчу катедру бібліотекознавства та бібліографії. — Так можна коротко формулювати науково-дослідчі досягнення Всенародньої Бібліотеки, як Національної Бібліотеки України та основної бібліотеки Української Академії Наук.

М. ЯСИНСЬКИЙ.

Український книжний фонд Всенародньої Бібліотеки України.

Одна з основних частин тієї роботи, що її провадить ВБУ, — це організація українського фонду. В обсяг цієї роботи входять і рукописні книги, й стародруки, і книги нового видання, тоб-то книги ХІХ—ХХ вв. Зрозуміло, через що ця робота належить до головних функцій ВБУ. Перед революцією ми не мали таких книжкових збірок для широкого використання, де-б українську книжку було репрезентовано в усіх галузях і як-найповніш.

Настала велика революція й піднесла на всю широчінь, разом з іншими питаннями, і справу створення Української Академії Наук, а разом з тим і Національної Бібліотеки. В Національній Бібліотеці України разом з книжками загального інтересу повинні бути зібрані в максимальній кількості ще й українські книжки. Така була основна вимога нового життя і в статуті ВБУ вимогу цю сформульовано виразно й категорично.

Почалася робота. Великі труднощі стояли на шляху, але вони роботи не спинили. „Успіх кожного культурного діла“, говорить акад. Д. І. Багалій, „залежить від загального культурного розвитку суспільства, самосвідомости громадянства і сприяючого, чи несприяючого відношення влади“¹⁾. Це саме треба сказати і про роботу ВБУ над українською книжкою. Досить переглянути хроніку книжкових надходжень до ВБУ, що з них збільшувалися і фонди українських книжок, щоб пересвідчитися, що громадянство взяло з самого початку активну участь в утворенні ВБУ. Те саме слід сказати й про владу. В 1923 році, коли радянське будівництво на Україні могло збільшити увагу на освітньому фронті, ВБУ почала здобувати все більшу підтримку од радянського уряду для зреалізування своїх завдань. Матеріальні засоби, призначені на виконання широких планів у роботі над українським фондом, збільшувалися дуже поволі, але успіх повинен був виявитися, бо його забезпечувала вся культурно-громадська установка радянського уряду України. Визнання українізації за першорядний чинник підсилювало робочу енергію й стимулювало її, дарма що матеріальні обставини були скрутні, а передача до ВБУ цілих великих бібліотек, як от бібліотек колишньої

---

¹⁾ Багалій, Дм., акад. Харківська Громадська Бібліотека, яко тип наукової і загально-просвіткової обласної бібліотеки. Книжний Вістник. 1919. Кн. 2, стор. 42.

Київської Духовної Академії, колишнього Київського Університету та инш., де чимало українських книжок, поліпшуючи умови роботи ВБУ взагалі, зосібна допомагала комплектувати й поповнювати її українські фонди.

Виходячи з таких міркувань, вважаємо, що в десяту річницю Великої Револуції буде доцільно оглянутися на перейдений шлях, пригадавши ті завдання, що їх поставила була собі ВБУ відносно українського фонду, і підсумувавши досягнення в цій роботі, а по тому накреслити перспективи надалі й визначити ті головні чергові потреби, котрі має бути завдоволено, щоб забезпечити успіх у цій роботі. Ми, звичайно, не зупинятимемося на подробицях, але разом з тим важко було-б обмежитися самими лиш загальними відомостями. Робота ВБУ над українською книжкою має значіння і інтерес для наукових дослідників, що повинні знати, як ВБУ, орієнтуючись на потреби наукового читача, гадає будувати свій український фонд. Окрім того, робота ВБУ в цій ділянці може мати ще й методологічний інтерес, оскільки бібліотечна робота над українською книжкою порівнюючи нова й незвикла.

Перед тим як перейти до роботи ВБУ, треба поглянути на передреволюційні часи й усвідомити собі, в якій мірі бібліотеки України переводили цю роботу та оскільки через те така робота була в нас підготовлена. Такий, хоч-би й загальний, погляд на минуле дасть нам правдиву перспективу на те, щоб зрозуміти ті завдання, які можна ставити сучасній роботі над українською книжкою, щоб оцінити здобутки на цьому шляху й установити ті перспективи, що намічаються надалі.

Загальне, що слід одзначити про бібліотеки на передреволюційній Україні, і Наддніпрянській, і Західній, це те, що жадна установа на території України не збирала систематично, постійно й повно матеріали, що з'явилися на цій території або стосувалися її. Ніде не було такого книгосховища, де-б скупчувано видання з української території, жадній установі на Україні не дано було права здобувати обов'язковий примірник усього того, що виходило на цій землі. Обов'язковий примірник ішов до столичних книгозбірень Росії й Австрії. Через те за наших часів доводиться їздити до тих книгосховищ не одному дослідникові, що працює над різними питаннями з минулого України: питаннями економіки, місцевого господарства, навіть питаннями історії літератури та инших проявів духової культури. Правда, деякі бібліотеки ставили собі завдання в вужчій масштабі і не одна з них виконувала свої плани дуже успішно. Нагадаємо особливо бібліотеку Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, там-же-таки бібліотеки Народнього Дому, Національного Музею, Товариства Просвіта. Література, зібрана в цих бібліотеках, має великою мірою українознавчий характер—це переважно книги або українською мовою, або такі, що змістом своїм торкаються України. Не можна не визнати, що обсяг цей обмежений, але й у такому розмірі бібліотеки могли нормально збирати фонди тільки на Західній Україні. Особливий розцвіт бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові припа-

дає на роки широкого розвитку наукової роботи Товариства. Отож на Західній Україні умови культурної української роботи в передреволюційні часи були такі, що хоч в обмеженому обсязі сприяли створенню українських бібліотек. Зовсім иншу картину бачимо ми на Наддніпрянській Україні. Загальні умови, що в них формовано українські бібліотеки і збирано українські книжні фонди в колишній Росії, добре відомі всім. Такі документи, як царські укази 1863 і 1876 рр. про заборону українського друкованого й навіть живого слова (на концертах, прилюдних зборах, то-що); такі факти, як закриття Південно-Західнього Відділу Російського Географічного Товариства, закриття київської „Просвіти“ за те, що вона видавала українські книжки¹⁾; арешти не тільки тих, хто продавав українську газету, а й тих, хто її читав²⁾, — такі умови очевидно менш за все сприяли заснуванню українських бібліотек. У яких умовах доводилося переводити наукову українську роботу по тодішніх університетах, свідчить хоч-би такий факт, що коли на вільну катедру російської історії колишнього Київського Університету поставив свою кандидатуру М. С. Грушевський, то серед мотивів, які фігурували проти цієї кандидатури, було й те, що кандидат має „значительную часть трудовъ на мало понятномъ нарѣчїи, разработанномъ въ послѣднее время группою галицкихъ украинофиловъ“³⁾.

Не дивно, що жаден з університетів, які були за царських часів на Україні, не ставив завдання збирати ті книжки, котрі служили-б українознавчим студіям. Не дивно так само й те, що тут, на російській Україні, мало не зовсім бракувало й громадських українських бібліотек, а ті, котрі були, як от бібліотека колишньої „Старої Громади“ в Києві, чи Київської „Просвіти“, не стали бібліотеками широкого користування⁴⁾. До всього-ж і бібліотеки ці були невеличкі. Що-до характеру книжного фонду, то напр. бібліотека „Старої Громади“ складалася переважно з книжок з історії, літератури й етнографії. Бібліотека „Просвіти“ була, правда, ширша на обсяг, але не встигла вкомплектуватися і разом з „Просвітою“ її зліквідував царський уряд. Допіру перед світовою війною в Харківській Громадській Бібліотеці (тепер Центральной Державній Бібліотеці ім. В. Короленка) організовано два українських відділи: місцевий — для літератури про Слобожанщину, український — для видань українською мовою⁵⁾. Про так звані „мѣстные отдѣлы“ в бібліотеках важко говорити серйозно, бо напр., у Київській шкільній окрузі, тоб-то в значній частині України, ще в 1876 р. розпорядженням попечителя ці відділи з бібліотек викинуто.

¹⁾ Єфремов, С. О., акад. В тісних рамках. „Бібліологічні Вісті“. К. 1926, кн. II, стор. 62.

²⁾ Грінченко, Б. Тяжким шляхом. К. 1907, стор. 18.

³⁾ Багалій, Д. І., акад. Акад. М. С. Грушевський і його місце в українській історіографії. „Червоний Шлях“. Х. 1927. № 1, стор. 174.

⁴⁾ Ішуніна, М. Київська „Просвіта“ і її бібліотечна справа. „Книжний Вістник“. К. 1919, кн. 1, стор. 38—44.

⁵⁾ Багалій, Дм., акад. Харківська Громадська Бібліотека. Стор. 52.

Оце в основнім те, що можна-б навести з історії українських і українознавчих фондів у бібліотеках передреволюційних часів: на Наддніпрянській Україні ми не мали чималих своїм складом українських бібліотек, а разом з тим бракувало й потрібної традиції та досвіду. Революція поставила проблему національної бібліотеки в ідеї, але треба було фактично зреалізувати цю ідею. Загальні умови політичного життя й стан української науки, що, відколи засновано в-осени 1918 р. Українську Академію Наук, вступила в період широких організаційних завдань, підказали відразу потребу створити таке книгосховище, котре виконувало-б функції української національної бібліотеки і zarazом було-б за книжну базу Академії. Цю ідею проведен в першім статуті ВБУ; так стоїть справа й тепер. Життя поставило перед новозаснованою бібліотекою дуже складні завдання і до того доводилося переводити роботу над здійсненням цих завдань у дуже важких умовах. Протягом дев'ятох років існування ВБУ, кладучи передусім натиск на комплектування й організацію свого українського фонду, шукала й нарешті знайшла та випробувала на практиці організаційні форми й робочі методи. Виконавши отак вступну роботу, ВБУ повинна в наступнім етапі завершити вже розпочаті праці, а так само й ті, що їх заведено до плану, і одночасно як-найактивніш комплектувати, зорганізувати й розкрити свій український книжковий фонд.

Кожен розуміє, яку вагу має українська книжка для будівничої роботи в УСРР — для нашого економічного, соціального й культурно-національного будівництва. Із цього повстає потреба доцільно й продумано реорганізувати цілу бібліотечну справу на Радянській Україні. Українське громадянство зівсїди свідоме було тієї колосальної ролі, що її має українська книжка в процесі культурного відродження українських мас. Свідомість ця виразно виявилася в перші часи після того, як засновано ВБУ. За одно з основних завдань ВБУ статут визнав створити як-найповніший фонд українських книжок. Це основне завдання поступінно виточнювано і остаточно зформуловано було його в першім статуті ВБУ так: „Бібліотека повинна зібрати друковані видання всіх часів, а також рукописні книги й матеріали. Предметами збирання являються ті твори, що вийшли на території України, а з-поза меж української території твори українською мовою та ті книжки, що змістом торкаються української території та її населення незалежно від часу й національності, і всі ті твори, що належать визначним авторам українцям, хоч-би вони видані були іншою мовою й змістом своїм не торкались України. До цих останніх зараховуємо також переклади, виконані українськими авторами“.

Таке широке розуміння надано поняттю: українська книга. Особливо належить підкреслити, що умови культурного процесу в межах України приневолюють підвести під поняття „українська книжка“ всі утвори друку, що з'явилися й з'являються на цій території, незалежно від їх мови; робимо це тому, що книжна продукція за наших часів—це один з най-

яскравіших визначників культурного процесу. Виходячи з цих міркувань, ми без застережень приймаємо такий термін, як „Літопис українського друку“, не вважаючи на те, що цей орган нашої державної бібліографії реєструє книжну продукцію всякими мовами; через це саме ми визнаємо за українські всі ті періодичні видання, що виходили й виходять на українській території, хоч-би це була газета французькою мовою, як от *Gazette de Léopol*¹⁾.

Так стоїть справа з принципового боку й з погляду тих потреб, які маємо задовольняти в наших бібліотеках. Коли-б ми порівняли завдання ВБУ, як національної бібліотеки що-до розуміння обсягу національного книжного фонду з тими завданнями які ставили й ставлять собі національні бібліотеки всесвіту, то ми побачили-б, що в тім визначенні завдань, яке ми робимо, і мови не може бути про якийсь максималізм. Пригадаємо як приклад, що Паризькій Національній Бібліотеці один час ставили завдання поповнити свої фонди в такій мірі, щоб, коли в ній не знайдеться потрібної книжки, то читач був певний, що цієї книжки немає в жадній бібліотеці Франції²⁾. Такі або подібні завдання для національної бібліотеки УСРР справді були-б максималістичні. Ми-ж так багато не бажаємо і, тримаючись цілком реального ґрунту, виставляємо плани, аналогічні цілям, вповні успішно виконуваним, інших бібліотек такого як ВБУ типу. — Серед них назвемо Державну Публічну Бібліотеку в Ленінграді з її відділом *Rossica* та національні книгозбірні Італії (Рим, Флоренція), які крім літератури, що виходить в Італії, збирають ще „всі матеріали, які можуть відбивати історію італійської думки, і чужоземні видання, що допомагають всебічному вивченню Італії“³⁾. Коли брати на увагу практичні потреби й інтереси дослідів над різними моментами культурного життя, що відбувалися й відбуваються на території України, то мусимо студіювати видавничу продукцію цієї території. Ясно теж, що для того, щоб задовольнити, скажімо, того, хто досліджує творчість Ів. Франка, ми повинні мати Франкові переклади на польську мову.

Друге не менш важливе завдання ВБУ в організації українського фонду — це бібліографічна робота, що теж було намічено на самім початку існування ВБУ. Приклади того, яку увагу віддавали й віддають різні бібліотеки світу саме бібліографічній роботі, читачі знайдуть у вміщеній у цім самім збірнику статті М. І. Сагарди. На цім місці ми вважаємо за доцільне зупинитися на тих особливих умовах у роботі ВБУ, що категорично поставили перед нею проблему організації бібліографічної роботи, і то не тільки, щоб задовольнити безпосередні потреби самої бібліотеки, а й у ширшому масштабі. Щоденна робота ВБУ дала відчути гостру потребу бібліографічного знаряддя. Серед таких стимулів

¹⁾ Кревецький, Ів. Перша газета на Україні. „Бібліологічні Вісті“. К 1925. № 4. Стор. 5—15.

²⁾ Лаппо-Старженецкая, Е. А. Государственные библиотеки на Западе-Романские страны. Л. 1926, стр. 126.

³⁾ Там-же, стр. 31.

на першім місці треба згадати потребу комплектування українського книжкового фонду. Ясно, що в цій роботі не можна йти тільки шляхом перегляду каталогів книжкових збірок і книгарських та антикварських списків для того, щоб вибрати з них потрібне й придатне. Треба мати ширші і разом з тим зручніші джерела до зорієнтування в тому, що взагалі є, які взагалі вийшли книжки. В цьому може допомогти тільки бібліографія. Далі, читача не можуть, звичайно, задовольнити фонди однієї лиш бібліотеки, і коли читач потребує знати, яка література є взагалі в його галузі, то цьому можуть допомогти тільки бібліографічні провідники.

Для ВБУ були ясні вказані потреби, але не менш було ясно й те, що українська бібліографія в теперішнім її стані не може задовольнити в достатній мірі ні потреб комплектування фонду українських книжок, ні потреб науки і широких мас, що мають діло з українською книжкою. Потреби вченого, студента, робітника освіти, адміністратора, потреби невідкладні, категорично вимагали від ВБУ висунути бібліографічну проблему на чільне місце. Щоб виразніш уявити собі ті труднощі, які відчувала ВБУ в своїй внутрішній роботі і які даються в знаки кожному, що шукає допомоги у нашій бібліографії, коротенько кинемо оком на стан української бібліографії.

Бібліографічна робота на Україні в минулому й до останнього часу переводилася здебільшого спорадично. Не було якогось центру, що в помітній мірі організував-би планове й постійне бібліографування українських видань. Ні Бібліографічна Комісія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (з 1909 р.), ні ще менше Одеське Бібліографічне Товариство (з 1911 р.), ні ті наукові організації й установи, що працювали на території України, не спромоглися і не ставили собі завдання повести бібліографічну роботу плановим порядком. Через це роботу здебільшого, якщо не виключно, провадили окремі бібліографи, що не звязувалися один з одним ні програмами, ні темами, ні методами. Через це праця переводилася часом рівнобіжно, розпочиналася й не закінчувалася; різні теми опрацьовувано нерівномірно, в методах роботи була велика розбіжність. А загальний наслідок той, що, хоч ми маємо значні праці з загальної української бібліографії (праці Ів. Ом. Левицького, М. Комарова, Д. Дорошенка), знаємо чималу кількість різних спеціальних бібліографій та бібліографій індивідуальних, та проте, можна сказати, зовсім не маємо бібліографій краевого значіння, які-б охоплювали видавничу продукцію окремих міст і районів України, зовсім мало знаємо про літературу журнальну. І до того й та чимала кількість спеціальних бібліографій, про яку ми згадували, в цілому нас задовольнити далеко не може, не кажучи вже про слабо розроблену рекомендаційну бібліографію, а так само незадовольящу бібліографію українських матеріалів у чужоземних виданнях.

ВБУ каталогізувала свої українські фонди, складала desiderata на підставі наявних показників і вимог читачів, утворювала тематичні по-

кажчики, але було очевидно, що таким шляхом і до того-ж силами самої ВБУ важко здобути значні наслідки, які задовольняли-б і з боку бібліографічного охоплення предмету, і з боку методологічного. Тому стає зрозумілим, чому ВБУ в 1925 р. на першій Конференції наукових бібліотек УСРР порушує питання про потребу створити спільними силами український бібліографічний репертуар. Обсяг матеріялу, що має ввійти до цього репертуару, виразно намічено в резолюціях Конференції і що-до окремих частин, і що-до цілого, причому цей обсяг покривається тими межами, які визначила собі ВБУ в комплектуванні свого українського фонду. Це річ не випадкова, бо коли ми вважаємо, що для культурного будівництва на Радянській Україні треба мати певний фонд українських книжок, то мусимо визнати, що й межі репертуару (а він — це не що інше, як бібліографічний документ і разом провідник по цьому фонду) повинні відповідати обсягові фонду. Зрозуміло також і те, чому ВБУ бере в творенні українського бібліографічного репертуару таку активну участь. Комплектуючи свій український фонд, ВБУ підготовлює в значній мірі книжкову базу для бібліографічного репертуару. З другого боку, беручи активну участь у складанні репертуару, ВБУ здобуває бібліографічне джерело для того, щоб остаточно оформити свій український книжковий фонд, і не менш важливе джерело для бібліографічної роботи на користь своїх читачів і науки взагалі.

Такі основні завдання ВБУ в її роботі над українським книжковим фондом: укомплектування й організація можливо повного фонду й створення українського бібліографічного репертуару, як документації — це є основні передумови успішної й максимально корисної участі ВБУ в сучасному й майбутньому культурному будівництві.

Справа з українським книжковим фондом ВБУ дуже складна. Передусім стає питання про розміщення фонду, про загальну кількість українських книжок, про склад фонду й загальний його характер. Далі йдуть питання про методи бібліотечного опрацювання, і нарешті про використання фонду.

У складі тих бібліотек, які перейшли до ВБУ (бібліотеки колишнього Київського Університету, Духовної Академії, Лаври, Софійського собору, інших різних бібліотек), є чимало українських книжок; а втім зрозуміло, що точно з'ясувати українську частину цих бібліотек через складність проблеми можна буде тільки згодом. Очевидно, що лиш після докладних студій над відповідними фондами згаданих бібліотек можна буде здобути дані до того, щоб виточнити наше уявлення про склад українського фонду ВБУ в цілому. Тепер-же ми можемо говорити тільки про загальний характер цього фонду, про ту робочу настанову, якої дотримує й думає дотримувати ВБУ, опрацьовуючи свій український фонд, та про використання фонду.

З самого початку свого існування ВБУ, починаючи формувати відділ *Україніка*, придбала скількись бібліотек, належних видатним українським ученим і письменникам. Ці бібліотеки або перейшли до ВБУ, як

подарунок, або були придбані за гроші. Назвемо такі бібліотеки як В. П. Степаненка, В. П. Науменка. Ів. Стешенка, Т. П. Сушицького й ин. Перейшли до ВБУ й деякі шкільні бібліотеки, як от бібліотека Колегії Павла Галагана, бібліотека Першої Київської Гімназії. Ті поодинокі українські бібліотеки громадського значіння, які існували на Україні перед революцією, а саме бібліотеки колишньої „Старої Громади“ в Києві й Київської „Просвіти“, теж увійшли до складу ВБУ. Весь час ВБУ не перестає набувати українські та українознавчі бібліотеки, з великими труднощами викроюючи потрібні для цього кошти з свого обмеженого бюджету. Так, цього року набуто бібліотеку А. В. Промислова, вченого лісівничого з Чернігівщини, що все своє життя збирав книжки про Україну. Особливо значна в цій бібліотеці збірка про Чернігівщину, зокрема про П. Куліша. Цінні теж цілі томи вирізок з журнальних статтів, що стосуються різних галузів українознавства. До ВБУ надходять так само і розпорошені матеріяли та окремі книжки. ВБУ вживала й раз-у-раз уживає різних організаційних заходів, щоб поповнити свій український фонд. Скількись разів розсилано відозви до письменників, що живуть у Радянськiм Союзі й по-за його межами, з проханням подавати списки друкованих творів та дарувати сами твори; заведено звязок з кореспондентами по инших місцях, щоб планово охопити й виявити ті не раз значні книжкові багатства, котрі знаходяться на нашій провінції в руках державних підприємств, і дуже часто або марнуються, або й гинуть зовсім. Ще в 1920 р. встановлено звязок з Науковим Товариством ім. Шевченка у Львові на те, щоб придбати від нього в обмін за дублети ВБУ українських книжок, особливо галицьких та чужомовних видань. Торік після чималих зусиль пощастило кінцець-кінцем нав'язати зносини з кількома науковими установами Ленінграду; з них особливо згадаємо Академію Наук СРСР, Державну Публічну Бібліотеку, Державний Книжний Фонд, Ленінградський Відділ Центрархіву, Геологічний Комітет, Російський Історичний Музей. Цей звязок збагатив, поруч з загальним фондом ВБУ, ще її український фонд, що дістав кілька тисяч, почасти, дуже цінних видань. Особливу увагу звернено на різні матеріяли краевого значіння, видання колишніх земських установ, різних місцевих організацій. Йдучи згаданими шляхами, ВБУ збрала й зосередила в своїх відділах Україніка й Періодика понад 75.000 томів українських видань, не рахуючи газет. Тип цих згаданих у нас бібліотек, що увійшли до складу ВБУ, дає уявління про характер цієї частини українського книжного фонду ВБУ: в ній переважають книжки гуманітарного характеру. До цього роду належать ще українські книжки з складу бібліотеки колишньої Київської Духовної Академії, де ми маємо чимало видань з історії України. Окремо слід зупинитися на українському фонді бібліотеки колишнього Київського Університету. В тій бібліотеці ми знаходимо чимало видань гуманітарного змісту. Пригадаймо, що в Києві викладали й через те не могли не вплинути на комплектування Університетської бібліотеки такі видатні вчені—українці й українознавці, як М. Макси-

мович, М. Ф. Владимирський-Буданов, В. Б. Антонович, Н. П. Дашкевич, Ів. В. Лучицький та багато інших. Нагадаємо, що в складі бібліотеки колишнього Університету перебуває виключного українознавчого значіння бібліотека українського історика О. М. Лазаревського, а так само бібліотека М. І. Костомарова. Окрім цього підкреслимо, що колишній Київський Університет був за осередок, що з ним звязували науково-дослідчу роботу різні наукові організації, серед яких були такі, як Комісія для опису губернь Київської Шкільної Округи, Київське Товариство Природників, Історичне товариство ім. Нестора Літописця, Юридичне Товариство¹⁾. До складу цих організацій і товариств належали професори університету, а науково-дослідчу роботу значною мірою скеровано було на вивчення Київщини й Правобережжя. Досить поглянути у видання Комісії для опису губернь Київської Шкільної Округи, досить нагадати і ймення К. Феофілактова, К. Кесслера й ин. дослідників-природознавців, щоб уявити собі, як багато має бути в бібліотеці колишнього Київського Університету українознавчої літератури не тільки в гуманітарних, а й у природничих фахах.

Нарешті, до українського книжкового фонду ВБУ належить та література, що її ВБУ одержує від Української Книжкової Палати, що надсилає по два примірники всіх видань з території УСРР.

Коли-б ми спиталися означити приблизно, який завбільшки український фонд ВБУ, то цифру в 200.000 томів, не рахуючи в це число дрібніших матеріалів, ніяк не можна вважати за перебільшення. У цю цифру ми не включаємо ще чималого й коштовного українського фонду Вінницької філії ВБУ²⁾. Не може підлягати ніякому сумнівові, що одібравши в спадок книжні скарби найвидатнішого на Україні культурного центра, ВБУ кількістю й якістю своїх українських фондів — перша бібліотека в УСРР; деякими сторонами поступається вона перед Бібліотекою Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, що по-над 50 років систематично збирає галицькі видання і вже більш як 30 років дбає про наукове комплектування, надто в галузях української історії та філології, але-ж у деяких галузях і перевищує її, а саме в науках економічних і природничих, у фонді старших російських видань (видання наукових товариств, журнали і т. п.) та в виданнях давнього місцевого значіння.

ВБУ обслуговує наукові потреби, і то не самої лиш Української Академії Наук і Києва, ба й нашої політичної столиці Харкова і провінції, а так само найбільшу в Києві наукову читальню загального характеру. Характер потреб і інтересів читачів, поруч з основними завданнями ВБУ, природньо надає певного ухилу в роботі над опрацюванням українського фонду. Вважаючи на потреби наукового читача, певні книжні збірки, котрі особливо цінні, як характерна цілість, доводиться опра-

¹⁾ Иконниковъ, В. С. Историко-статистическія записки объ учебныхъ и учебно-вспомогательныхъ учрежденіяхъ Имп. Университета св. Владиміра (1834 — 1885). К. 1885.

²⁾ Звідомлення Вінницької філії Всенародньої Бібліотеки України та Кабінета виучування Поділля 31 жовтня 1925 р. до 1 жовтня 1926 р. У Вінниці 1926.

цьовувати разом і не розпорошувати їх, напр. бібліотеки Степаненка, „Старої Громади“ й інші. Виходячи з спеціальних потреб дослідників, ВБУ утворює такі окремі збірки, як Шевченкіяна, Київ, то-що. Та сама настанова підказує думку, навіть описуючи книжки, додавати відомості про різні характерні для окремих книжок ознаки: вписані просто рукою тексти, автографи, належність книжки до певної цінної збірки, то-що. У консультаційній роботі додержано загального принципу суто наукового підходу. Як характерну ілюстрацію такого підходу наведемо особливо той факт, що, діставши вимогу вказати читачеві літературу на якусь тему, консультаційно-інформаційний Відділ ВБУ ставить собі за завдання зібрати, на підставі бібліографічних показників та інших джерел, відомості про всю літературу, що стосується даного предмету, щоб таким способом вичерпати бібліографічно подану од читача тему. Виставки розраховані на потреби наукових робітників і кваліфікованих читачів. Своїм коштом здобуває ВБУ книжки ще й з інших київських бібліотек, а то й з-поза Києва. ВБУ висилає книжки науковим робітникам, що живуть у різних містах УСРР по-за межами Києва. Тільки для вжитку наукових робітників опрацьовує ВБУ один (з двох, що їх вона має) обов'язковий примірник з території УСРР. Читач має через це в себе під руками докладно опрацьований фонд (за роками, за формальною ознакою, за мовами й за абеткою), а до того скількись каталогів, а саме топографічний, систематичний, абетковий, за місцем видання й т. ин., що улегшують і бібліографічні і суто книгознавчі студії над цим фондом.

Ми вже згадували про те, що ВБУ в процесі своєї роботи виконувала ще й бібліографічні завдання. Отож після кількатильної роботи повстали численні тематичні показники і різні бібліографічні списки; між останніми на особливу увагу заслуговують *desiderata* для комплектування монографічної літератури й журналів. Цю працю зроблено на підставі бібліографічних показників, а почасти і за вимогами наукових робітників. В наслідок цієї праці повсталала дуже цінна картотека, що обіймає скілька тисяч назв і править за провідника, коли комплектуємо український фонд. Треба до того згадати, що робота над складанням *desiderata* не припиняється і стала біжучою, підготовляючи ґрунт до того часу, коли відповідні грошові асигнування дозволять розгорнути комплектування в повнім розмірі. Зовсім недавно ВБУ взялася складати бібліографічний показник літератури про Дніпропетрівщину. Пересвідчившись, що настав час узятися за організацію бібліографічної справи на Україні, а для того поставити нашу бібліографію на твердий теоретичний ґрунт і дати їй певні організаційні форми, ВБУ висунула в 1925 р. на Першій Конференції наукових бібліотек УСРР проблему створення українського бібліографічного репертуару. Конференція постановила розпочати студії над організацією цієї справи. Досвід інших народів свідчить, що робота ця складна й до неї треба ґрунтовно підготуватися. Свідома цього, ВБУ після означеної Конференції всеньку свою увагу зосередила на підготовчій праці і теоретичній і організаційній. На засіданнях Науково-До-

слідчої Комісії Бібліотекознавства й Бібліографії ВБУ зачитано й обмірковано низку доповідів про стан міжнародньої бібліографії, про національну бібліографію в Німеччині й Польщі, про бібліографічну роботу в Росії й на Україні, обмірковано план складання українського бібліографічного репертуару, вивчено ролю зведених каталогів в організації репертуару, підготовлено проект визначення етнографічних меж репертуару і дано доповідь про українські псевдоніми й криптоніми. Подобиці цих усіх питань розроблювала далі організована Комісія Бібліографічної Секції. Тут було обмірковано проект складання бібліографії української бібліографії і проект форми бібліографічного опису. У дальшій роботі намічено доповіді про збирання матеріалів для репертуару, про класифікацію української бібліографії, то-що. Члени Секції вивчають далі організацію бібліографічної роботи в різних народів щоб використати чужий досвід для українського бібліографічного репертуару, складають списки періодичних видань, що виходили на території України, то-що. У квітні біжучого року виявилось, що підготовча робота, яку перевела до цього часу ВБУ, опинилася вже по-за межами Комісії й секції. Згаданими роботами ВБУ настільки підготовила справу, що, коли в квітні біжучого року скликано Перший Пленум Бібліографічної Комісії УАН, то члени Комісії Бібліотекознавства й Бібліографії ВБУ зачитали низку доповідів, подавши в них загальні підсумки бібліографічної роботи на Україні в минулому й сучасному, піднісши основні проблеми українського бібліографічного репертуару й запропонували дальші організаційні кроки в напрямку підготовки до складання репертуару.

Тепер установемо, які-ж практичні роботи стоять перед ВБУ в найближчому часі. Передусім треба сказати, що, збудувавши сітку бібліотек на Україні для постійної й планової праці над організацією українських фондів, можна-б утворити цим сприятливе оточення і для аналогічної роботи ВБУ. ВБУ вживала цілої низки заходів, щоб викликати на місцях ініціативу до організації в бібліотеках українських відділів. Для цього листувалася вона з місцевими дописувачами, краєзнавчими організаціями, бібліотеками, давала інформації про те, як бажано збирати, зберегати й охороняти книжкові фонди, на місцях невикористовуваних, про різні форми бажаної на місцях бібліографічної роботи, то-що. Цьому присвячено спеціальну доповідь на Першій Конференції Наукових Бібліотек УСРР. Мусимо сконстатувати, що всі ці заходи поки-що помітних наслідків не дали. Важко було-б пояснити, через що воно так сталося, але провадити далі почату роботу безперечно треба.

Ми вважаємо за потрібне регулярно відряджати співробітників ВБУ на місця, щоб вони зорієнтувалися в умовах роботи, з'ясовували плани роботи над українською книжкою, підтримували органічне поширення роботи й зміцнювали здобуті наслідки. Закінчивши цей організаційний період, випадало-б заходитися коло складання зведеного каталогу українських фондів, що по-перше дало-б огляд фондів у цілості й тим сильно полегшило-б бібліотечну роботу, — а саме інформацію про те, в якій

бібліотеці можна здобути потрібні для наукової роботи книжки, а слідом за тим і обмін цими книжками, — а так само створило-б солідну підставу для українського бібліографічного репертуару, бо-ж ясно, що подібну бібліографічну роботу не можна виконати науково правильно, не маючи перед собою об'єктів опису.

Пробуючи намітити перспективи роботи над українським фондом самої ВБУ, ми повинні одзначити, що в ділянці комплектування ВБУ має перед собою колосальні труднощі. Українська книга не тільки розпорошена — її нищили систематично, нищили при всякій нагоді, вона гинула в схованках, її вживано для найменш відповідних потреб. Наукові завдання ВБУ вимагають максимального напруження в цьому напрямку з метою зібрати в українському фонді якомога всю українську видавничу продукцію. Героїчні зусилля на цьому шляху повинні стати за справу чести всіх, хто брав участь у створенні ВБУ. Всякий, хто свідомо працює над закріпленням здобутих підчас революції позицій, повинен мати за свій громадський обов'язок скільки снаги в нього стане допомагати збагаченню й зміцненню ВБУ — Центральної Бібліотеки Радянської України. У справі комплектування за невідкладну практичну потребу вважаємо 1) швидким темпом об'єднати й поскладати каталоги українських фондів ВБУ, що містяться по різних бібліотеках (бібліотека колишньої Духовної Академії, бібліотека колишнього Київського Університету, то-що), 2) розмістити об'єднаний фонд у найкраще від пожеж і інших несподіванок забезпеченому приміщенні, 3) визначити певні кошти на те, щоб поповнити український фонд виданнями, 4) поповнити фонд, систематично набуваючи окремі частини, томи, випуски, що їх бракує у ВБУ.

Створюючи як-найповнішу збірку українських видань, ВБУ разом з цим здобуватиме де-далі відповіднішу книжкову базу для здійснення бібліографічних планів. Зокрема праця над складанням українського бібліографічного репертуару, звичайно — коли існуватиме в ВБУ потрібний книжковий фонд, набуде реального значіння й стане справою не кількох аргонравтів, а цілого покоління українських бібліографів. Маючи матеріал під руками, ми зможемо поставити справу українського бібліографічного репертуару конкретно в центрі уваги й зробити її реальною культурною подією нашої епохи.

На нашу думку, треба не спиняючи роботи, не відкладаючи її й не послаблюючи її темп, готуватися до праці над складанням українського бібліографічного репертуару. ВБУ має відповідний особовий склад, що спромігся-б у головному провадити далі розпочату вже наукову й організаційну роботу. Але в дальшому ВБУ повинна домагатися, щоб число її співробітників збільшено, і тоді виділити спеціальний робочий колектив, доручивши йому практичну бібліографічну роботу, звязану з створенням центрального корпусу майбутнього бібліографічного репертуару.

Відділ рукописів В. Б. У.

(Рукописні книги й бібліотеки, відділ рукописів ВБУ та наукова праця в відділі).

Зникають тіла і кістки, й гробовища, —
Безсмертному Слову дана віковічність;
Доходять з темряви далеких давен кладовища
Одні письмена — в прийдешнє життя нескінченне...

(Переспів).

Письмена — не мертві речі, а початок культурного життя, такого самого дійсного, актуального, як і людина, що їх породила та в оправі незмирущого затвердженого на вік слова винесла перед очі на людський суд: „Думи німії одягом слова живого письмена окривають — Думи німії листок говорливий несе в віковіччя“...¹⁾

Письмена становлять те, що ми звемо „книгою“²⁾. І подані допіру думки, і ці слова і переважно, і найсправедливіш буде прикласти не до друкованої лиш книжки, що вслуговує освіті людській десь менш ніж п'ятеро віків, а до книжки рукописної, що сприяла культурним змаганням людности більш ніж за три тисячі років перед тим, як винайдено друкування письмен. Та й засоби, вжиті для передачі людської думки за п'ятьсот років, становлять далеко не такий складний, необхідний і значний наслідок минулого, порівнюючи з винаходом письмен, цього другоразового, поновленого дарунку слова, що виявив людям еру справжніх, небувало-чарівних досягнень.

Латинське слово *liber*³⁾ — книга давніш визначало берестову кору, лико, де в старовину рисували письмена, а замість *librum conscribere* — книгу писати — казали, в 1-му, приміром, віці і по Хр., *librum exarare*, себ-то „виорати“, обробити, як оброблюють землю хлібороби. Цей образований вислів найкраще позначав істоту тієї праці, що провадить автор рукопису, коли виявляє свою власну особистість, духовне я, оброблюючи свій манускрипт, здобуток найбільше індивідуальної творчости, або готуючи рукопис для поширення чи переписуванням, чи, з половини XV в., і друкарськими засобами. Тоді індивідуальне над усе, суто поєдинче створіння стає явищем історично-соціальної категорії і, переходячи до

¹⁾ Перекладено за Шіллером.

²⁾ Давнє слово „книги“ означало взагалі письменність.

³⁾ Згодом уживали ще й инакшої назви—*libellus*, запис, доклад, книжка (невелика).

писарського столу або до друкарського варстата, стає до вжитку людського колективу сучасного, майбутнього й довічного. В цьому — найбільша вага й культурне значіння рукописних книжок, що звязують окремі ланки в поступовому русі людського життя.

З давніх-давен книготорговля та книгозбірні чи то бібліотеки¹⁾ обертали індивідуальний рукописний твір у явище соціального порядку, роблячи його приступним за-для колективного користування. Ще ті клинописні книжки на глиняних цеглинах, що їх знайшов 1849—1851 рр. Г. Лейярд (H. Layard) серед руїн Ніневії, коло курдського села Кунджика, і що переходять тепер у Британському музеї, то були останки бібліотеки, яку зібрав у половині VII в. перед Хр. асирійський цар Асурбаніпал²⁾. У жидів згадано, що їхній реформатор Неемія (V в. перед Хр.) „строяць книгоположницу, собра книги и епистоли“³⁾.

Факт існування старовинної бібліотеки в Ніневії дає підстави уважніше поставитися до звісток про бібліотеки окремих грецьких тиранів, а саме Полікрата Самоського й передусім Пізістрата Атенського (VI в. перед Хр.) — про останнього навіть повідомляють, що він перший заснував публічну бібліотеку. У греків відомі приватні бібліотеки були книгозбірні Евріпіда, Демостена й Арістотеля, що, як каже Страбон, мав вплив на заснування Олександрійської бібліотеки. Славнозвісна книгозбірня в Олександрії Єгипетській за Дмитра Фалернського (початок III-го в. перед Хр.) мала до 200.000 сувоїв, незабаром по тому за Калімаха (середина III-го в.) в ній було більше-менше 490 тис. сувоїв; за часів Ю. Цезаря перед пожежею книгозбірні вона мала 700 тис. сувоїв. З Олександрійською бібліотекою деякий час конкурувала Пергамська книгозбірня, що слава її припадає на часи царів Атала I (241—179 р. перед Хр.) та його сина Євмена II (до 158 р.).

До Риму з половини II в. перед Хр. звозили книгозбірні з Греччини й Сходу за часів завоювання (Ем. Павел, Сулла, Лукул). Приватні великі бібліотеки були в Цицерона, Плінія, Епафродіта (30 тисяч рукописів), а всюдоступну книгозбірню надумавсь заснувати ще Ю. Цезар (твір „De bibliothecis“ Теренція Варрона); таку бібліотеку трохи згодом заснував Азіній Поллою; тут було впорядковано залю для читачів і рукописи видавано додому. Август заснував дві публічні бібліотеки. Згодом Тіберій, Веспасіян, Траян, Септімій Север та ин. заснували нові бібліотеки, і публічних бібліотек у Римі в IV в. по Хр. було вже 28, а крім них відкрито загальноприступні книгозбірні ще в багатьох містах Італії, Греччини, Іспанії, Галлії, Малої Азії, Африки.

За середніх віків монастирські бібліотеки (з початку VI в. бенедиктинці, то-що), королівські з часу Меровінгів та Карла Великого на

¹⁾ Bibliothek — „Біблос“, папірсова кора, книга та „теке“, скриня (scrinium), книжкова комора, крамниця, потім — книгозбірня; вживано ще й инакшої назви — *libreria*.

²⁾ За давнішу (XIII-го в. перед Хр.) бібліотеку єгипетських фараонів, т. зв. „Лікарку душі“, ми маємо саму лиш звістку, але останків її не знайдено.

³⁾ 2 Маккав. П., 13.

Заході, в Візантії — патріярха Фотія (пол. IX-го в. — твір його „*Muria-biblion*“ „Десять тисячокнижжя“ чи „Бібліотека“) розповсюджувалися так, що їх рахували вже сотнями, а з XIII в. (Людовик IX, Вікентій з Бове, капеллан де-Сорбон та Паризький Університет, домініканські бібліотеки теж) на Заході Європи, здебільша у французів, справа поширення рукописної книги стала на певний ґрунт. Окрім великих бібліотек для загального користування, сотні видавництв (засобами переписування) та книгарень численної людности в так званому Латинському кварталі в Парижі (лібрарії, копіїсти, скриби, калліграфи, ілюмінатори, стаціонарії, пергаменники, палітурники, лібелліони) жило книжковою продукцією та її розповсюдженням¹⁾. Ще далі поширилася рукописна книжкова справа в XIV в. (Збірка Оксфордського університету Р. де-Бюрі, заснування Французької Національної Бібліотеки) та за часів Відродження (книгозбірні Петрарки, Чосера, Медічісів, Флорентійська Публічна Бібліотека, засн. Нікколі і його „*Philobiblion*“ — Друг книг). Книжковий фонд рукописний переважав у бібліотеках Європи і за першої початкової доби друкування книжок у XVI навіть XVII в., а з початку XVIII віку можна вже вбачати виділення рукописних матеріалів в окремі частини великих наукових, монастирських та публічних бібліотек — це Відділи рукописів.

На сході Європи, в Росії й на Україні, рукописи з'являються разом з християнством. Ярослав скликав писарів, що переклали та скопіювали чимало книжок, які князь „положи вь церкви Софії“ у Києві (1037 р.); збірки рукописів були в Печерській Лаврі, а в бібліотеці кн. Костянтина Всеволодовича в м. Володимирі, як каже Татіщев, було до 1000 самих грецьких книжок (XII в.). Є звістка, що архієп. Мусій після татарської руїни (пол. XIV в.) в Новгороді вел. „многи писцы изыскав и книги многы испысав“; згадується, що й хан Тахтамиш, поруйнувавши Москву (1382 р.), спалив багато книжок у соборних церквах. З кінця XV в. маємо вже певніші звістки про рукописні книгозбірні монастирські, князівські і навіть приватних осіб, що ширилися в XVI віці (Максим Грек, мітрополіт Макарій, бібліотека Василя III та Івана IV), а від XVII в. доховалися до нас і описи книжкових збірок. Друковані вироби тільки в XVIII віці перемогли в Росії книжку рукописну, проте-ж і до XIX в. залишалася вона ще в розкольників, а цензурні умови трохи чи не дотепер залишали в рукописному вигляді деякі твори на довший час, наприклад, заборонені твори Т. Г. Шевченка до 1876 р., коли складено було цілий том їх у друкованій книжці; „Горе оть ума“ Грібоедова за 1820—50-ті роки відомо більше як 2000 рукописних примірників, у 80-ті роки минулого століття багато творів Салтикова-Щедріна („Письма къ тетенькѣ“) розходилися в рукописних текстах, то-що.

Відколи друкована книжка перемогла рукописну, в давніх наукових чи взагалі великих бібліотеках залишилися Відділи Рукописів, а в нових

¹⁾ Видавництва й торгівля книжками відомі були в старовину ще з IV в. в Греччині, а в Римі з I в. перед Хр. (Аттік, брати Созиї, то-що).

поутворювалися відповідні окремі рукописні відділи з матеріалом іноді надзвичайної ваги й цінності: у Британському Музею, в Бодлеянській бібліотеці (Оксфорд), у Національній Французькій, у Мюнхенській, Берлінській, Віденській та Брюссельській, Папській Ватиканській та інших.

У Росії найбільші й найвидатніші Відділи рукописів, що можуть змагатися з Лондонським та Паризьким зібраннями манускриптів, належать Ленінградській Публічній Бібліотеці (існує з кінця XVIII в., стала загальнопрístupна з 1814 р.) та кол. Рум'янцівському музею в Москві (відкрито в 1831 р.) — тепер Союзній Бібліотеці ім. В. Леніна, а так само бібліотеці Російської Академії Наук (засн. в 1728 р.). У першій книгозбірні, окрім тисяч 80 автографів, зберігається по-над 37 тисяч рукописів та 6 тисяч актів; серед рукописних матеріалів найцінніші збірки Залуського, Дубровського, Фролова, Строева, Калайдовича, Хв. Толстого, Сухтелена, еп. Порфірія, „Древлехранилище“ Погодіна, В. О. Жуковського та інших російських письменників, а так само багато рукописного матеріалу з історії Франції XVI—XVII вв. та східних рукописів, а між рідкими уніками — найстарший грецький текст усієї Біблії (Синайська IV в. по Хр.), глаголитська, Зографська та старо-слов'янська Остромирова Євангелія XI в. й ин. У Московському Музею зберігаються по-над 20 тис. рукописів, переважно слов'яно-руських (літописи, акти, то-що); серед них — збірки Н. П. Рум'янцева, Ундольського, Хитрова, Лукашевича, М. Маркевича, Буслаєва, Попових, Муханова, Беяєва, Григоровича, Вікторова, Островського та російських письменників (найстарший рукопис — Архан. євангелія 1092 р.).

На Україні великих книгозбірень перед революцією не було, і рукописні книжки переховувалися переважно по монастирських та церковних бібліотеках, а з XIX в. по університетських та подекуди шкільних і міських книгозбірнях.

За давніх часів чимало було й приватних збірок українських рукописних книжок у бібліофілів, як от Петра Могили, Стефана Яворського, а в XIX в. — Білецького-Носенка, Судієнка, Маркевича, Потоцьких, Свидзинського (в Києві) та інших, а більшість їх потім увійшла в склад бібліотек різних наукових установ.

З 1918-го р., коли засновано було в Києві Всенародню (Національну) Бібліотеку України при Українській Академії Наук, почала складатися велика книгозбірня, що стає така-ж, як першорядні наукові бібліотеки по інших країнах. Рукописний Відділ утворено було в складі цієї бібліотеки в 1920 р. і на другий-же рік почато описувати й інвентаризувати Відділ манускриптів ВБУ.

Рукописний фонд ВБУ складається з різних частин: основної та філій — кол. Київ. Дух. Академії, кол. Університету, Печерської Лаври, Софійського собору та київських монастирів. Зібрано основний Відділ Рукописів з тих матеріалів, що надходили до ВБУ при друкованих книжкових фондах, чи жертвували їх окремі особи або звожено їх з поруйнованих бібліотек та приватних збірок паперів, чи куповано за

гроші. Проте, в Відділі згуртувалися чималі рукописні фонди, цінні переважно для історії України, українського письменства, громадських рухів, культурного розвитку, етнографії, економіки, права, то-що. Набута у В. П. Науменка ще в 1919 році збірка рукописів містила в собі папери редакції журналу „Кіевская Старина“, Півд.-Зах. Відділу Геогр. Товариства, М. Максимовича, В. Гнилосирова, О. Русова, М. Шугурова, О. Ставровського й деяких старих київських громадян. Набуто було тоді-ж і цінні рештки архіву О. Х. Кістяковського (Литовські статuti, цехові книжки, то-що); пізніш — документи й копії з актів та документів проф. Голубєва, Тітова, чернетки матеріалів з історії Франції проф. Лучицького, папери та листування акад. М. Петрова, проф. П. О. Терновського, Т. Д. Флорінського, Г. О. Афанасєва, Г. П. Галагана, гр. Плятера, збірка рукописних книжок XVI—XVIII вв. П. Г. Житецького, О. М. Лазарєвського, документи XVIII—XIX вв. Гоголь-Яновських (від В. Я. Головні), папери сен. В. С. Попова, Лопухіних-Демідових, Пржездецького, Гіжицького, Скорделі, А. Старицького, С. П. Шелухина, з архіву газети „Рада“, київських товариств „Просвіта“, „Сод. народному образованию“ (грамотности), Колегії Павла Галагана та ин., етнографічні матеріали, що збирали їх українці з 60-х рр. мин. віку, то-що. Тепер описано, заінвентаризовано та стало приступним для одвідувачів Кабінету рукописів і наукового дослідження в Відділі до 1.000 рукописних книжок, 7.000 документів та більш, ніж 10.000 листів найрізноманітнішого змісту. Рукописний фонд Відділу манускриптів ВБУ з колишньої Київ. Духов. Академії та церк.-археологічного музею має по-над десятки зв'язків і паперових збірок, до 2.111 рукописних книжок та окремих рукописів, починаючи з грецької Євангелії на пергаміні XI-го в. Серед цінних рукописів за стародавністю чи змістом або штучністю писання і технічного виробництва там зберігаються „Паліодія“ З. Копистенського 1622 р., Євангелія й апостол на пергаміні XIII—XIV вв. „Ars oratoria“ Львівської колегії 1688 р., пергаменні грамоти з початку XVI-го в. до XVIII-го, Устави братств XVI—XVII ст., а так само чимала збірка давніх рукописів мітр. Макарія (Булгакова), Почаївської Лаври, то-що.

У київських філіях ВБУ, в монастирських та церковних книгозбірнях та переданій до ВБУ бібліотеці кол. Київського Університету є великі рукописні фонди що-до історії, релігії та різних галузів українознавства, а так само інших наукових дисциплін за минулі часи з давніх віків. Так, у рукописній книгозбірні Києво-Печерської Лаври (415 рук. №№) зберігаються два пергаменні рукописи XIV-го в. та Службник 1462 р., Печерський патерик 1553—54 р., ще декілька дуже коштовних рукописів XVII-го в., а в Михайлівському монастирі (132 №№) — Слова Іс. Сирина XV в. (пергамен), цінний Ізмарагд XV в., 69 рукописів XV—XVII в. („Нов. Завіт“ Некгалєвського 1581 р. та ин.), драми й інтермедії М. Довгалєвського XVIII в., багато шкільних підручників. У бібліотеці Пустинного Миколая—Уставна Євангелія 1411 р., рукопис проповідів Антонія Радивиловського XVII в., то-що. Києво-Софійське

рукописна бібліотека (734 рукописів) складалася насамперед з пожертв київських мітрополітів, починаючи з Петра Могили (власноручні чернетки, то-що) і Сильвестра Косова, а найбільш від ученого мітрополіта Євгенія (Болховітінова) з історії російської, Київ та південно-західного краю, з російської літератури. Багато зберігається в цій бібліотеці творів що-до української історії, проповідництва, шкільної науки XVIII в. Серед них — Хроніки й Літописці з 1672 р., чимало документів історико-юридичного та історично-культурного й політичного змісту (з другої половини XVI в.), то-що. В кол. Університетській бібліотеці знаходимо рукописи давнього Кременецького ліцею, потім М. Судієнка, М. Костомарова, О. Лазаревського, А. Петрушевича та ин. Поміж східних є рідкі Малабарський рукопис на пальмових листах і Суматрський на лубку (120 сторінок). Окрім архівних матеріалів, Бібліотека має багато давніх і цінних рукописів, починаючи з XII-го в. (уривок Христинопільського апостола), уривок Псалтири XIV-го в., Атлас Бенінказа XV в. на пергаміні, „Александрію“ XVI в., Хронографи та Літописці XVII—XVIII ст., вірші й приповідки Климентія Зінов'єва кінця XVII та початку XVIII в., то-що.

Завдання Рукописного Відділу ВБУ зібрати, по змозі, найцінніші і в найбільшій кількості повні матеріали для наукової праці, насамперед — українознавства. Випадковість, прогалини в значних частинах матеріалу для вивчення історії, економіки, статистики, письменства, культурного життя, то-що, вимагає як-найширше укомплектувати всіма засобами рукописний відділ ВБУ і ставить безмежні завдання для майбутньої праці Відділу. Проте й той рукописний матеріал, що переховується вже тепер у Бібліотеці, вимагає пильної наукової праці над його описом, тим більше, спонукає багатьох наукових дослідників раз-у-раз удаватися для серйозної роботи в Кабінеті Рукописного Відділу. І передусім потрібна Відділові достатня відповідна підручна бібліотека, де-б завжди під руками були допоміжні видання з загальної палеографії, історії манускриптів та їх описів.

Опрацювання рукописів у Відділі ВБУ з указівками на дати, прізвища авторів чи переписувачів і зміст рукописних книжок, оригінал чи копіювання документів та актів, авторів і адресатів листування, потім розбори письма манускриптів, довідки бібліографічні, бібліологічні, бувають і біографічні, інформації що-до обставин, за яких склали рукописну книжку, писано листа, з'явивсь документ та инша праця — виходять, натурально, по-за межі звичайної технічної бібліотечної роботи й вимагають чисто науково студіювати рукописний матеріал. Співробітники Відділу практично провадять палеографічну працю, роблять безліч довідок, бібліографічних справок, розшукують ствердження відомостей, які вони подають і в описах, у покажчиках до описів, і безпосередньо одвідувачам Відділу.

Нема чого й казати, що така праця Рукописного Відділу можлива, найпродуктивніша й корисна повинна бути тільки в тісному зв'язку з ма-

теріальними засобами, книжковими фондами та працею, що провадиться у всіх інших Відділах ВБУ, насамперед — у Кабінеті бібліотекознавства, бібліографії й бібліології, потім у Відділах — Стародруків, як спадкоємців рукописної книги, Україніка та інших, і Всенародня Бібліотека України утворює найкращі, можливо сприятливі умови чи то для співробітників Рукописного Відділу, чи то для наукових дослідників і одвідувачів Відділу.

Одвідувачі Відділу Рукописів поділяються на три категорії: вчених дослідників-фахівців, учнів, що набираються знаннів та готуються до серйозної наукової роботи, або письменників і дилетантів, які цікавляться рукописами мимохідь чи через те, що питання їхні та інтерес випадково привели їх до рукописного матеріалу *ad hoc*. Майбутні наукові дослідники здебільшого вимагають поважної допомоги, довідок і вказівок різноманітного характеру, вивчають рукописи, починаючи з письма, палеографічного значіння їх, ще більш — мову, склад, зміст рукописів, як матеріал для освіти, студювання, іноді й для початкових наукових праць, рефератів, доповідів; вони ставлять службовому персоналові докладні запитання загально-історичні, бібліологічні, бібліографічні, а то й технічні з приводу рукописання, то-що. Випадкові одвідувачі особливо завдають позверхової, побіжної праці, часом і даремної мороки, або цікавлячись рукописами „взагалі“, або вишукуючи те, чого й знайти в тім чи іншій матеріалі не можна, або й сами не знаючи, чого саме їм треба і що до чого стосується, і що можна знайти в відповідному рукописному матеріалі, то-що. Вчені дослідники, академики й професори-фахівці знаходять у матеріалах Відділу Рукописів ВБУ чимало цікавого й цінного для своїх розвідок, статтів, монографій, переважно з української історії, економічних питаннів, права, літератури, мовознавства і, рідко вдаючись по довідки, звичайно, не наукового, а технічно-рукописного чи бібліотечного характеру, частіше сами дають значні й важливі вказівки, а іноді допомагають службовцям Бібліотеки розбиратися в складному питанню чи важкому для з'ясування тексті рукопису, а іноді то й накреслюють коротенькі, але змістовні описи різноманітних манускриптів, які студіюють, що й занотують в описах співробітники на користь дальшим прийдешнім дослідникам, з великою подякою од Відділу Рукописів ВБУ.

Відділ Рукописів, поряд з Відділом Стародруків ВБУ, займає важливе місце в суто наукових завданнях Всенародньої Бібліотеки України при Українській Академії Наук. Тепер і в власному набутому фонді рукописів, і в підвідділі рукописів кол. Духовної Академії та по всіх київських філіях ВБУ зберегається сила-силенна рукописного, чималою мірою ще невикористаного для наукових дослідників матеріалу. Відділ Рукописів з окремим Кабінетом для наукової праці і сама ВБУ з своїми Відділами бібліотекознавства, бібліографії та Україніка дає найсприятливіші умови для наукових дослідів над рукописним матеріалом. Проте,

треба зауважити, що багато такого матеріялу знаходиться і по невідповідних для праці установах, і в приватних осіб, а до того ще й рукописи там неприступні для наукової роботи, та й переховуються вони в непевних умовах і часто зникають і знищуються без ніякого сліду. ВБУ і Відділ Рукописів запрошує таких власників манускриптів (будь-якого змісту, розміру й кількості) передавати для широкого загального громадського вжитку їх усяке рукописне майно до Рукописного Відділу ВБУ на певне й довічне збереження.

Всенародня Бібліотека України та стародруки.

У довговікій історії книги на почесному місці, як і рукописи, стоять так звані стародруки. Так звать звичайно вироби друкарського варстату, котрі повиходили в світ протягом XV—XVIII вв. (до 1800 р. вкл.). Отже стародруки звязують собою давню рукописну книгу з книгою новітніх часів.

Живі пам'ятки минулої культури, що відбивають на своїх сторінках думки та змагання минулих поколінь, — це коштовне наукове джерело для студій над історичними процесами в тій або иншій царині життя; зокрема — вони утворюють фундамент для того, хто хоче виявити еволюцію книжкової справи — техніку друкування та ілюстрування, видавничі заходи, інтролігаторське мистецтво, то-що.

Цінність стародруків збільшується через те, що найчастіш вони мають характер книжкових раритетів, мало приступних сучасній людині в звичайних умовах її життєвих обставин. Зважаючи на це, кожна бібліотека, що має на меті широкі культурно-освітні завдання, зівсїди цінує стародрукований матеріал. Він потрібен їй і щоб обслуговувати наукові запити спеціалістів і щоб завдовольняти допитливість масового одвідувача, який часто цікавиться питанням, чим була колись книга, та книга, що тепер становить звичайний предмет вжитку, що супроводить сучасну людину на всіх ступенях її життя. В цих останніх випадках в загальному складі бібліотеки відділи стародруків відіграють ролю поки-що таких рідких у нас музеїв книги.

Своєрідний характер стародруків, потреби спеціальних умов що-до їх переховування та вивчення дають підстави відокремлювати їх із загального складу друкованих книг, що належать тому чи иншому книго-сховищу. Між иншим у ВБУ ще за перших років її існування було утворено окремай „Відділ стародруків“, де зосереджується вся, що надходить до Бібліотеки, друкарська продукція до початку XIX ст., незалежно від місця, мови або змісту видань.

Колекція стародруків, що належить ВБУ, хоч і далека від більш-менш повної та систематичної збірки, все-ж-таки чимала. Стародруки ВБУ сконцентровані почасті в „Відділі стародруків“ при головній частині Бібліотеки (Бульвар Шевченка, 14), але здебільшого знаходяться по філіях ВБУ — в бібліотеках кол. Київського Університету, Духовної

Академії, Київсько-Печерської Лаври, Софійського собору та Михайлівського монастиря; по-за межами Києва — в Вінницькій філії ВБУ на Поділлі. Змагання завдовольнити передусім біжучі потреби бібліотечного життя, завдовольнити читача в його звичайних щоденних вимогах — спричинилося до того, що розробка та вивчення стародруків порівнюючи пізно, тільки за 2—3 останні роки, знайшли собі місце в операційному плані ВБУ. Отже книжкові фонди „Відділу стародруків“ перебувають тепер у стадії сортування та систематизації і поки-що не мають не тільки наукового опису, але й звичайного інформаційного каталогу. Що-до філій, відомості про стародруки, що належать їм, можна знаходити в друкованих каталогах — у виданні, що його склав А. Я. Красовський під назвою „Каталогъ книгъ Библиотеки Императорскаго Университета Святаго Владиміра“, тт. I—V. К. 1854—1858 (див. ще додаткові випуски, що виходили в наступні роки); — в „Систематическомъ Каталогъ книгъ Библиотеки Кіевской Духовной Академіи, составленномъ А. С. Крыловскимъ“, вип. I—XIII. К. 1890—1915 та в каталозі книг кол. Полоцької уніятської бібліотеки його - ж, К. 1906; — в „Систематическомъ каталогъ книгъ Библиотеки Кіевско-Печерской Лавры“ Мих. Тростянянського, тт. I—II. К. 1908—1912. В бібліотеках Університету та Духовної Академії поруч з друкованими є ще рукописні карткові каталоги, складені за абеткою; вони охоплюють увесь склад тієї й іншої бібліотеки до нашого часу. Бібліотеки Софійського собору та Михайлівського монастиря мають тільки рукописні каталоги з систематичним впорядкуванням матеріалу. Загальна хиба всіх цих, і друкованих і рукописних, каталогів полягає в тому, що стародруків не відокремлено в них із загальної маси книжкового майна, і перераховуються вони поруч з виданнями XIX та XX в. Через це тепер важко уявити собі розміри того величезного резервуару стародруків, що ним володіє ВБУ. Будь-що-будь, не зробимо великої помилки, коли скажемо, що кількість старовинних видань у „Відділі стародруків“ та філіях дорівнює сотням тисяч томів видань західньо-європейських та слов'янських.

У цій масі книжкової продукції минулих віків перше місце, певна річ, належить західньо-європейським інкунабулам, тоб-то книгам, що їх надруковано в різних західніх друкарнях за перші 50 років існування друкарського варстату, з половини XV в. до 1500 р. включно. В розпорядженні ВБУ є не менш, як 225 інкунабулів, і головна кількість їх, до 190 назв, належить до складу кол. Університетської бібліотеки, де за найстарше видання слід уважати „De officiis et paradoxa“ Цицерона, що його видрукував Шеффер 1465 р. Взагалі кол. Університетська бібліотека має багато надзвичайно рідких інкунабулів, серед яких слід одзначити, наприклад, трактат Арістотеля „De animalibus“, що його надрукували на пергамені Iohannes de Colonia та Ioh Manthen“ р. 1476 у Венеції. У „Відділі стародруків“ переховується 20 інкунабулів, на чолі їх стоїть дуже рідке видання — „Missale secundum morem Romanae Ecclesiae“, що його надруковано 1482 р. у Венеції в Октавіана

Скота. Бібліотеки кол. Духовної Академії, Київ-Софійського собору та Київ-Печерської Лаври мають у своєму складі до 14 інкунабулів, а бібліотека Михайлівського монастиря володіє одним з перших видань, що були надруковані кирилівським шрифтом, — „Часословомъ“ краківської друкарні Швайпольта Фіоля 1491 р.

Окрім інкунабулів, у розпорядженні ВБУ є ще низка цінних збірок: 1) колекція так зв. палеотипів, тоб-то видань 1501—1550 рр. (до 1.000 видань), 2) колекція альдин — книг, що їх друкував славнозвісний венецький друкар Aldo Manucci та його наступники наприкінці XV та протягом XVI вв. (коло 70 видань), 3) колекція видань французьких друкарів Estienne'ів XVI—XVIII в. (з них до XVI в. належать коло 50 видань), 4) видання антверпенських друкарів XVI—XVII вв. Плантенів (не менш, як 100 видань), 5) колекція видань голандської фірми Ельзевірів, к. XVI—поч. XVIII ст. (коло 350 видань), 6) колекція видань Didot (Париж), 7) невеликі колекції чудових видань XVIII в., що їх видрукували відомі Baskerville (Бірінгем) та Bodoni (Парма).

З книг, надрукованих у слов'янських друкарнях, ВБУ має гарну збірку польських видань (переважно латинською й польською мовами), цілком природних на терені України, що перебувала в найтіснішому звязку з державним та культурним життям Польщі. Так само досить добре репрезентовано в ВБУ й російські книги XVI—XVIII в., друковані і церковно-слов'янським і світським шрифтом (т. зв. „гражданкою“). Між иншим у „Відділі стародруків“ є невелика колекція видань Н. І. Новікова та „Типографической Компані“ 1774—1789 рр. (81 назва у 193 тт.).

Видання, надруковані на території України в XVI—XVIII в., що на їх ВБУ, як Національна Бібліотека, звертає особливу увагу, зібрано переважно в бібліотеках К.-Печ. Лаври, Софійського собору та Михайлівського монастиря. Тут зосереджено великий, хоча й не досить повний матеріал для студій над діяльністю всіх найвидатніших друкарень давньої України — львівських, стрятинської, крилоської, острозької, почаївської, київських, новгород-сіверської, чернігівської, то-що.

У побіжному огляді важко більш-менш докладно схарактеризувати всі скарби ВБУ в сфері видань минулих віків. Одзначимо тільки, що серед цієї маси стародруків трапляються іноді видання дуже рідкі, які збереглися в невеликій кількості, навіть у поодиноких примірниках; зустрічаються примірники подарункові з підписами відомих діячів свого часу; примірники з цікавими замітками на берегах та форзацах; нарешті, примірники чудової цілоти, в стильних, іноді датованих оправах, з рідкими або художньо виконаними *ex-libris'*ами та *super ex-libris'*ами.

З поданих вище інформацій про книжкові скарби ВБУ та про стан, у якому перебуває їх опрацювання, ясні ті завдання, близькі та далекі, що стоять тепер перед ВБУ. Передусім Бібліотека повинна докінчити розбір книжкового майна, що переховується в „Відділі стародруків“, та вилучити відповідні матеріали з загальних фондів своїх філій. За наступну

стадію буде реєстрація всіх стародруків — складання інвентарних описів, каталогів — абеткового, систематичного, то-що. Нарешті, окремі групи стародруків, що їх зібрано в ВБУ, має бути докладно та науково описано. До таких груп належить, наприклад, колекція інкунабулів; вона, що правда, порівнюючи невелика, але зате містить у собі низку першорядних раритетів. Так само значіння ВБУ, як державної та національної книгозбірні України, зобов'язує її завершити свою працю складанням та виданням докладного опису її стародруків в межах українського бібліографічного репертуару.

Не вважаючи на велику збірку стародруків, Бібліотека, однак, маючи на меті систематичність та можливу повність у доборі матеріалу, не може задовольнитися тим, чим володіє тепер. Вона вимагає багатьох і багатьох поповнень. Можливими шляхами в цьому напрямку можуть бути почасти купівля потрібних видань у антикварів та колекціонерів, почасти — передача до ВБУ на певних умовах стародруків з тих провінціальних бібліотек та музеїв, де вони не мають ні досить підготованих робітників для їх вивчення, ні, може бути, значної кількості зацікавлених у них читачів.

Навряд чи треба підкреслювати, що праця ця по розборі, поповненню, реєстрації та описі стародруків вимагає наявності великого Handapparatu, себ-то підручників науково-допомічного характеру, передусім — численних видань з української, російської, польської та західно-європейської бібліографії. Однак „Відділ стародруків“ у цьому не має поки що великих досягнень. Так, для вивчення інкунабулів „Відділ“ має в своєму розпорядженні здебільшого застарілий до певної міри „Repertorium bibliographicum“ Hain'a та „Typenrepertorium der Wiegendrucke“ Haebler'a. Відділ не має ні праць Copinger'a, Reichling'a, Proctor'a, Schreiber'a, ні класичного каталогу інкунабулів Британського Музею, ні останнього слова в інкунабулознавстві — „Gesamtkatalog'a der Wiegendrucke“, що в наші дні видається в Leipzig'у. Склад підручників до слов'янської бібліографії в „Відділі“ значно багатший, але й з цього погляду у „Відділа“ теж є чимало desiderata.

Наостанку, щоб виконати намічені вище завдання, „Відділ“ потребує збільшити штат своїх співробітників. Матеріал, що переховується в „Відділі“, має свій особливий характер: іноді він буває не досить документований, не має безпосередніх вказівок на автора, місце або рік видання; дуже часто надходить у фрагментарному стані; в деяких випадках висовує питання про паралельні видання або друкарські підробки. У зв'язку з цим праця в „Відділі“ не може обмежуватися простою реєстрацією та примітивним описом: раз-у-раз вона переходить у роботу науково-дослідного типу. Отже співробітництво в Відділі вимагає відповідної наукової кваліфікації, солідної підготовки загально-історичного й суто книгознавчого характеру.

Д. А. БАЛИКА.

Книгокористування.

Обслуговування читача, взагалі наближення книжки до читача — і до спеціалістів, і до ширших кругів читачів, цю проблему життя поставило з значно більшим розгоном, ніж це можна було собі уявити. Політосвітній ухил роботи академічних бібліотек одного часу викликав перенесення до них, мало не механічно, всіх форм бібліотечної активності, які тільки знала масова політосвітня бібліотека. Тільки останніми часами¹⁾ намічаються, поруч із формами, позиченими у масової бібліотеки, такі, що органічно відповідають завданням нової наукової бібліотеки й що їх виправдує теорія: бібліологія та наукове бібліотекознавство.

Цілком очевидно, що тепер завдання наукових бібліотек полягає не тільки в тому, щоб нагромаджувати книжкові скарби та провадити „реєстраційну“ бібліографію, а й у тому, щоб розкривати зміст книжок і оцінювати книжки з уставленням на читача та на завдання дня, беручи до уваги економічне, господарче, політичне й наукове життя країни, наближати книжку до читача, вивчати читача, по змозі керувати читанням, бо нова бібліотека покликана допомагати читачеві, а новий читач вимагає від бібліотеки такої допомоги й визнає за собою право на допомогу.

Увага вчених бібліотекарів Західньої Європи та Америки повертається що-раз частіше до читача. Paul Ladewig у книзі *Die Bibliothek der Gegenwart* (Leipzig 1923); F. Eichler в *Bibliothekswissenschaft als Weltwissenschaft, Bibliothekspolitik als Weltpolitik* (Graz u. Leipzig 1923); A. Bostwick в *The American Public Library* (1923); H. Escher в *Amerikanisches Bibliothekswesen* (Tübingen 1923) як-найповніше розкривають значіння читача в новій бібліотеці, а так само висовують гасла: „бібліотека — для читача“, „на першій плані — потреби читача“, „на першій плані — книга, потрібна за даного часу читачеві, а не книга, цінна для бібліотеки“, „полегшення доступу до книги, потрібної читачеві“, „форми посередництва між бібліотекою та читачем“. Eichler навіть підкреслює що раз більшу ґрунтовність висовуваної вимоги про усно-педагогічну роботу бібліотекаря.

¹⁾ Див. Праці Першої Конференції Наукових Бібліотек УСРР 1925 р., а так само тези та праці 1 й 2 Конференції Наук. Бібліотек РСФРР (що відбулися в Москві 1924 р. і в Ленінграді 1926 р.).

Великі друковані багатства, зібрані в бібліотеках, не були досі як слід уживані, а тим більше вичерпані. Як кажуть український бібліотекар та книгознавець Л. Биковський і чеський бібліотекар L. Živný, „маса книжок і різних матеріалів лежить у бібліотеках зовсім незачеплена, хоч потреба в них і відчувається. В цьому власне полягає особливе значіння й головна ціль новітніх бібліотек, а саме воскресити ці мертві поклади й зробити їх знаряддями, постійно готовими для всілякої культурної праці“¹⁾.

„Тому, що консерваційний і адміністраційний технічний бік бібліотекарського фаху цілком абсорбує всю нормальну діяльність бібліотекаря, позаяк (sic!) окрім того він [бібліотекар] мусить бути керівником і вчителем читачів, керівником при виборі книжок, організатором“ — не залишається, на думку Л. Биковського, нічого іншого, як узятися за цю справу окремо, збудувати в бібліотеках спеціальні відділи консультації, бібліографії, як це зроблено в чеських, американських, англійських, польських та інших бібліотеках.

Чеський бібліотекар та книгознавець L. Živný теж говорить про ускладнення бібліотекарської справи та про диференціацію окремих її функцій.

Питання про наближення книжки до читача, про консультацію, то-що, цілком зрозуміло, висуває не одно лиш заперечення проти „реєстраційної бібліографії, але й ще низку ознак модерної бібліотечної справи“.

Бібліографія „реєстраційна“ в наукових бібліотеках відступає місце так званим „рекомедаційній“ та „критичній“ бібліографії. Але, окрім бібліографії, єдиної на думку декого ознаки активності наукової бібліотеки, висовують і теорія і життя ще низку ознак, низку питань, не менш важливих питань, що будуть розв'язані найнауковіш і найповніш, з потрібною глибиною тільки в наукових бібліотеках.

Ми маємо на оці: 1) питання бібліопсихології (психологія процесу читання та вивчення читача, його інтересів); 2) розроблення т. зв. „критичної методики читання“ (la lecture)²⁾; 3) розроблення цілком нової галузи бібліосоціології, не менш важливої й потрібної, ніж бібліопсихологія та критична методика читання. Наближення книжки до читача, консультація, „рекомедаційна“ та „критична“ бібліографія неможливі без 1) бібліопсихології, 2) критичної методики читання, 3) бібліосоціології. Для кого книга буде найпридатніша, як її буде прочитано, опрацьовано, яке місце займає ця рекомедована книжка в еволюції книжкових скарбів у їх цілому, або в якійсь окремій галузі — це все сучасні питання для бібліотекаря, бібліотекаря-педагога переважно, а не техника.

¹⁾ Б [иковський] Л. — Замітки про книгознавство, та книговживання. Подєбради 1923. Стор. 65.

²⁾ „Як читати“. Ми назвали: „критична методика читання“ за термінологією проф. М. Куфаєва. Див. його статтю „Проблеми философии книги“ в „Sertum Bibliologicum“ (сборник в честь Малєина), а так само окремою брошурою.

Отже виникають: теоретично — бібліопсихологія, бібліосоціологія, бібліологічна педагогіка; практично — рекомендаційна бібліологія, критична бібліографія, класифікація друків „за читачем“ (це звуть ще інакше класифікація друків „за соціальним призначенням“), активна робота бібліотеки: виставки, консультація, робота читалень загальної й наукової й т. ин. Теоретично — вивчення питання, узагальнення; практично — форми практичної роботи з книгою та з читачем. У такому напрямі розгортається досить ніби-то просте завдання: „Розкрити зміст книжок та наближати книжку до читача“.

Але не тільки бібліотечну справу „модернізовано“. Бібліографія переживає тепер період не тільки підсумовування попереднього досвіду, а й прагне охопити потреби практики, нового життя. Вона теж зростає. Зростання бібліографічної науки безперечно викликає (й викликало) поширення бібліографії. Повстали не тільки рекомендаційна, анотаційна, критична бібліографія, але й так звана бібліографія за соціальним призначенням, класифікація друків „за читачем“. Можна навести цілу низку прикладів, як бібліографи, чисті бібліографи, а не бібліотекарі, в своїх працях увесь час натрапляють на проблему читачівства, книгоживання, книгокористування¹⁾, як усе більше й більше зростає в них бажання поєднати проблему книги, автора та читача разом і розглядати бібліографію в новому, поширеному тлумаченні, де має місце не тільки книга, опис книги, статистика книжкової продукції за відділами тої або іншої системи знань (децимальної, Брюне, Бровна, Кеттера, то-що), але і автор і читач.

Цілком послідовно і „бібліографію“, взагалі „книгознавство“, тепер будують не тільки на історії або техніці, як це було досі, а на зовсім інших основах. Ми помічаємо, що занадто багато було давніше (навіть у відомій формулі проф. Лісовського: книговиробництво, книгорозповсюдження, книгоопис) приділено місця історії та генетичній частині бібліології. Убозтво на практичні інтереси робітників у галузі бібліотекознавства й бібліографії приневолювало розглядати історію та почасти техніку, як єдино допоміжні для бібліології науки. Тепер, наприклад, О. М. Ловягін і в „Основах книговедень“, і в вступній лекції до курсу „Бібліологія“ (див. брошуру: Курси Книговедень. Ленінград 1925, стор. 15—18) відзначає односторонність, недостатність такого обґрунтування; потрібні інші науки для того, щоб посунути справу теорії бібліології та справу динаміки, акції книги й книжкового змісту. Ці науки — психологія, соціологія, а не лиш історія або техніка. Тому соціологічні схеми О. Конта й Г. Спенсера посідають у Ловягіна (в „Основах Книговедень“) місце давніх філологів та істориків.

Ловягін заводить до своєї системи книгознавства нові в бібліології поняття та відділи: генетики, статистики та динаміки. Весь зміст кни-

¹⁾ Ми це зробили окремо. Див. нашу брошуру „Про класифікацію друків за соціальним призначенням“. Вид. УНІК'у. Київ 1907 р., 36 стор. Також та сама стаття в „Бібліологічні Вісті“. К. 1927, ч. 1, стор. 1—36.

гознавства він розкладає на 3 частини: а) історичну або генетику — походження та еволюція книги; б) статику, або морфологію, що розглядає кількість книг, склад книг за мовою, різні вигляди книг (шкільні, наукові, журналістика й т. ін.); в) динаміку, вивчення книги підчас дії та різних зовнішніх сил, що впливають на життя книги (творчість, бібліофілія, бібліотеки, книга й самоосвіта, бібліопсихологія, бібліосоціологія, книжкова політика та економіка).

„Третій відділ книгознавства“, пише Ловягін, „торкається книги підчас дії“. Тут мова про книгу, як знаряддя, що за його допомогою провадиться плановий вплив на читача: педагогічний або політичний, про книгу, як про предмет обігу, що підлягає законам попиту та пропозиції, про книгу, як предмет, що викликає збирачівські, іноді хоробливі інстинкти у тих, хто з нею стикається; про відношення між книгою та творцем її — автором“ (Основи книговеденья. Л. 1925, стор. 130—131).

Відомий керівник Міжнародного Бібліографічного Інституту Paul Otlet (Отле) теж накреслює для бібліології інший шлях, ніж вона їм ішла раніше. „Беручи свій початок у далекому минулому, перебуваючи в емпіричній та чисто описовій фазі, тепер вона має спромогу дати широкі основи будові, яку слід створити та внести до неї численні матеріяли, які вона нагромадила. Так само науки, що поєднані з нею, або що попереджують її, як от психологія, соціологія, технологія, дають їй коштовні поясіння, користь яких вона не могла б заперечувати“¹⁾. Отле цілком допоміг у справі організації Секції бібліопсихології при Міжнароднім Бібліографічним Інституті; в цій Секції, що стоїть під провідом М. О. Рубакіна, провадять роботу А. Феррієр та Клаперед²⁾.

Куфаєв, Владіславлев, Щелкунов, що йдуть не за Ловягіним, а за Лісовським, заводять до своєї системи книгознавства „читачівство“, „книговживання“, „книгокористування“, — новий відділ, що його бракує у Лісовського. М. Щелкунов дає, наприклад, такий розподіл книгознавства, змінюючи схему М. М. Лісовського: 1) книготворення, 2) книгоопис, 3) книгопоширення, 4) охорона книги та книгокористування.

Л. Б. Хавкіна на Першій Конференції наукових бібліотек РСФРР 1924 р. в Москві підкреслила, що небіжчик М. М. Лісовський непевно визначив „книгознавство“ в складі тільки „книговиробництва, книгоопису та книгорозповсюдження“. Л. Б. Хавкіна накреслювала „книговживання“, як певний розділ, що його бракує в сучасному книгознавстві.

У Ленінградському Інституті Книгознавства р. 1926 прочитано доповідь проф. Я. Ривліна на тему: „Проблема книгокористування та марксизм“.

Українські бібліологи ще 1922 р. виступили з спробою розробити одну частину книгознавства, а саме ту, яку ми весь час звали „книго-

¹⁾ П. Отле. — Библиография — наука. Библиограф. Известия. М. 1918. № 3—4 стр. 65 — 66.

²⁾ Секція має назву: Section de la psychologie bibliologique, fondée en 1916 par l'Institut J. J. Rousseau (Genève) et par l'Institut International de Bibliographie (Bruxelles).

вживання“ чи „книгокористування“. Під впливом ідей „школи праці“, а також Г. Спенсера, О. Конта, Гюйо, Курнатовського, Роднікова, Lam'a, Еразма Маєвського (*Nauka o cywilizacji*, tt. I—II. Warszawa 1911 i 1912) і під впливом праць Рубакіна, Владіславлева, Шенбаха, Бистроня й ин. Л. Биковський намагавсь розробити цілком новий відділ „книгоживання“, наближаючись до книги з бібліологічно-філософського, певніше соціологічного в дусі Спенсера погляду.

За Биковським книга є певний організм, сконцентрована праця автора та всіх попередніх поколінь. Книгознавство це наука про життя книги, а звідси й відповідна зміна (краще сказати, доповнення) системи Лісовського. Енергія з книги переходить до читача й викликає його дію. За відповідних умов енергія знову втілюється в форму нової книги, яка знову переходить у дію, і т. и. Маємо закінчене бібліологічне коло: книготворення, книгопоширення, книгоживання, а потім знову — книготворення.

„Книгоживання“ Биковський поділяє на 2 частини: 1) частину теоретичну, що предмет її — теорія книгоживання і 2) частину конкретно-прикладну. Конкретно-прикладна частина має на увазі показати, як можна знайти відповідну читачеві книгу й як найпродуктивніш її використати. Тому друга частина у Биковського розбивається на 3 підгрупи: 1) мнемотехнічну, 2) бібліографію за психологічною та соціологічною ознакою („книгоописову“) та 3) мистецтво читання („книгочитання“).

Безперечно, не можна погодитися з розподілом „книгоживання“ таким способом, як це зроблено у Л. Биковського. Сам автор підкреслює в 1923 році, що розуміння „книгоживання“ ще мало висвітлене в відповідній літературі; брак спеціальних праць, що трактували-б про це з погляду бібліології, не дає змоги йому докладніше зупинитися на загальній частині книгоживання. Це-ж, скажемо ми, не дозволило Биковському поширити свої спроби за межі „мнемотехніки“ та „раціонального книгочитання“.

Але перед нами досить чіткий підхід до питання про „книгознавство“, певне бажання поширити поняття та схеми, включаючи в бібліологію не лиш книги, а й взаємодію книг з читачем.

У чеській літературі Koutnik, Živny, Bauer, у польській S. Lam, W. Hahn, Muszkowski, Rulikowski, Kozłowski підкреслюють необхідність вивчати „книгоживання“, „бібліопсихології“, „psychologie čtenáře“, „co i jak czytać“.

Загальні питання „книгоживання“, розподіл „книгоживання“ на теоретичну частину (бібліопсихологія, бібліосоціологія, бібліологічна педагогіка) та на конкретні прикладні частини книгоживання (рекомендаційна бібліографія, анотаційна бібліографія, критична бібліографія, класифікація друків за соціальним призначенням, активна робота бібліотек — виставки, консультація, читання, звязок з видавництвами, вивчення інтересів читачів), отже значно ближчі до сучасного розуміння наукового

бібліотекознавства, аніж схеми італійського автора „бібліософії“ Піло (1893 р.), Ейхлера (1896 р.), навіть М. М. Лісовського (1914, 1916, 1919 рр.).

Замість палеографії, замість дослідів над літературними пам'ятками, умовами й історією їх повстання, нагромадження книжкових скарбів, що залишаються неприступні, замість техніки та реєстраційної бібліографії ми в схемах сучасних бібліологів Куфаєва, Щелкунова, Živný'ого, Koutník'a, Владіславлева, Биковського бачимо, як читача поставлено на належну височінь, як звернуто увагу на форми активної роботи читальні, бібліотек, ми бачимо вивчення книжки, процесу читання, використання книжки з боку змісту, наближення книжки до читача, вивчення впливу книжки на соціальне життя й культуру, вивчення умов виникнення й використання книжки по різних соціальних групах. Бібліотека відходить від бібліофільства, від захоплення раритетами, інкунабулами, рукописами і, збираючи книжки, рукописи, інкунабули, разом з тим наближається до того, що можна б назвати — „вищою школою“, школою іншою ніж те, що звичайно визначають цим словом¹⁾.

Всенародня Бібліотека України, як установа, що виникла підчас революції, як-раз відбиває в своїй роботі активне ставлення до складної проблеми „книговживання“.

Натиск читачів, революційний обов'язок бібліотек зробити приступними широким масам сховані від них до того часу книжкові скарби особливо відбилися на формах бібліотечної активності цієї наукової бібліотеки. З другого боку, в звязку з тим, що книгознавство, бібліографія, бібліотекознавство підчас зростання бібліотечної та видавничої роботи в 1917—1927 рр. переживали внутрішню кризу, епоху „філософської самоаналізи“, бібліотекарі Всенародньої Бібліотеки України вдосконалюють та вносять поправки в ті трохи абстрактні чи застарілі схеми, які дано в книжках Еберта, Цоллера, Ейхлера, Петцольда, Грезеля, Дзяцко, Піло, Мольбаха, Лісовського. Загальна та наукова читальні ВБУ, консультаційно-виставовий відділ, відділи: *Ucrainica*, *Periodica*, навіть відділи стародруків, рукописів як-раз у ВБУ жваві, активні²⁾. На підставі вивчення роботи ВБУ є повна змога виточнювати, робити конкретнішими ті побажання, що їх подали Živný, Koutník, Куфаєв, Щелкунов, Биковський, Ловягін та інші. Коли в відповідній літературі ще не з'ясовано навіть значіння термінів: „книговживання“, „книгокористування“, „читачівство“, „книготорення“, „книговиробництво“, коли

¹⁾ Див. нашу доповідь: „Активізація роботи в наукових бібліотеках“, на першій Конф. Наук. Б-к УСРР (Бібліот. Збірник ч. 1. Київ 1926. Стор. 89—98), а так само статтю: „Библиотека в свете современной педагогики“ в „Библиотека“. (Сборник в честь Хавкиной. Л. 1927).

²⁾ Намічено, наприклад, дослід серед тих дослідів, що їх частково вже пророблено, вивчення того, що читали одвідувачі ВБУ у відділі рукописів в 1926 р., над якими темами працювали, в якій мірі поданий матеріал був задовольний. У відділі Рукописів складено предметовий каталог рукописів.

немає більш-менш задовольщої схеми цього складного, великого, важливого розділу книгознавства, то природньо сподіватися, що життя великих наукових бібліотек, найактивніших у своїй роботі, допоможе в цій справі. ВБУ може бути на Україні за осередок — лабораторію для студій над проблемами книгокористування та читачівства. Була-б велика помилка, коли-б замість підводити справжню базу під наукову бібліотеку, що практично в своєму розвитку вже перейшла за межі і чистої бібліотечної техніки, і „бібліографії для бібліографії“, чи бібліофільського збирання книжок, орієнтуватися на бібліологію в давньому розумінні цього слова. Величезна роля ВБУ, як наукової й національної бібліотеки полягає в дійсному наближенні книжки до читача і наукового, і загально-масового та кваліфікованого, а так само в спостереженнях та вивченні всіх процесів, що звязані з таким наближенням.

Просте завдання: розкривати зміст книжок, наближати книжку до читача вимагає певного вміння знайти та подати книжку, але це вміння включає в собі всі складні проблеми, що їх навели ми попереду.

На підставі нашої роботи в ВБУ є змога поки-що подати тільки схему „книгокористування“; ця схема — наслідок не тільки теоретичних міркувань, а певного досвіду; її ми розробили в січні 1927 р. як план студій над справою книгокористування для аспірантів ВБУ. Складати за цією схемою цілого курсу книгокористування вже розпочато. Оця стаття, що через брак місця в „Бібліотечнім Збірнику“ й відповідно до загальної будови даного випуску, мусіла бути закроена дуже коротко, подає лиш загальну схему роботи й покликуювання на відповідну важливішу літературу та першоджерела; вона повинна дати уявління про обсяг роботи й стати за вступ до того курсу.

„Книгокористування“

ВСТУП.

Загальні питання.

1. Праці Н. М. Лісовського та визначення книгознавства згідно з Лісовським в 1914 р. та в 1916 р. Зміна поглядів Лісовського в бік вивчення еволюції книги, бібліосоціології та філософії книги.

Програма курсу книгознавства, що склав Н. М. Лісовський у липні 1919 р.

2. Розвиток системи Лісовського в працях М. О. Рубакіна, Владіславєва, Ловягіна та М. Куфаєва. Біологічно-філософське розуміння книги підо впливом ідей школи Спенсера, О. Конта.

„Книговживання“, як певна, дуже важлива частина книгознавства. Книга, як сконцентрована праця її автора й усіх попередніх поколінь. Читач і читачівське розуміння книги.

„Коло життя“ книги.

3. Загально-теоретична частина книгокористування. Різні погляди на книговживання. Погляди: Otlet — Бельгія; Van-Meel, — Бельгія; V. Hoffmann — Німеччина; Kozłowski, Rulikowski, Muszkowski, W. Hahn — Польща; Ladislav Živný,

Bohuslav Koutník — Чехо-Словаччина; A. L. Ferrière — Швайцарія; Wheeler — Америка; Куфаєв, Щелкунов, Рубакін, Ловягін — Росія; Биковський, Родніков — Україна.

Бібліопсихологія, бібліосоціологія та бібліологічна педагогіка в їх обопільних стосунках. Місце їх у загальній схемі книгознавства.

4. Конкретно-прикладні частини книгокористування. а) Рекомендаційна бібліографія, критична бібліографія. Класифікація друків за соціальним призначенням. б) Активна робота бібліотек: виставки, консультація, читальня й т. ін. с) Книгочитання (La lecture).

Література про загальні питання книгокористування (найважливіші книжки):

1. Лисовскій, Н. М. — Книговѣдніе, какъ предметъ преподаванія. (Библиограф. Изв. М. 1914. № 1—2 и отдѣльн. изданіемъ, стр. 1—25).
2. Его-же — Книговедение, его предмет и задачи. („Sertum Bibliologicum“, П. 1922, стр. 5—22).
3. Фомин, А. Г. — Н. М. Лисовскій, как пионер академического преподаванія книговедения в России. (Библиограф. Изв. М. 1921, стр. 15—35).
4. Куфаєв — Проблемы философии книги („Sertum Bibliologicum“, стр. 22—39 и отд. изд.).
5. Родніков. — Книга в системі дитячого виховання. Київ 1919 р.
6. Куфаєв. — Книга, як поняття й предмет науки... (Бібл. Вісті. 1925, ч. I—II, стор. 5—27 й окрема відбитка).
7. Ясинський, М. — Рецензія на книгу Куфаєва в Записк. Іст.-Філ. Відділу У. А. Н. Кн. VII—VIII. К. 1926.
8. Ловягін, А. М. — Основы книговедения. Ленинград 1926, стр. 164.
9. Его-же. — Библиологическая наука. („Курсы книговедения“, Л. 1924—25 г.).
10. Отлет, П. — Библиографическая наука. („Библиограф. Изв.“ 1918. №№ 3—4, стр. 65—70).
11. Otlet, Paul. — La sociologie bibliographique (Le mouvement sociologique international. Decembre. 1908).
12. Otlet, Paul. — L'organisation des travaux scientifiques.
13. Otlet, Paul. — L'avenir du livre et de la bibliographie (Bulletin de l'Institut International de Bibliographie. 1911 № 4—6).
14. Roubakine, N. — Introduction à la Psychologie bibliologique. Paris 1922, 595 pp.
15. Ferrière, A. d. — (низка праць в Archives de Psychologie) 1916 р., а так само в L'Education і в L'Essor.
16. Рубакінъ, Н. А. — Среди книгъ. т. I, изд. 2-ое. М. 1911, стр. 1—191.
17. Его-же. — О сбереженіи силъ и времени въ дѣлѣ самообразованія. СПб. 1914, стр. 122.
18. Van-Meel. — Bibliothèques publiques. Anvers 1924, pp. 1—36.
19. Щелкунов. — История. Техника. Искусство книгопечатанія. М. ГИЗ. 1926, стр. 461—469.
20. Биковський, Л. — „Книгоживання“ („Україн. книгознавство“ № 2. Подєбри 1922, стор. 4—19).
21. Živný, L. — Rukověť bibliographie I. Nauka о popisu, v Praze 1924, особливо стор. 39—40.
22. Биковський, Л. — Книжна справа в Чехословаччині. (Бібліолог. Вісті 1926. Ч. 2, стор. 5—32, особливо стор. 25—32).
23. Балака, Д. — Класифікація друкованих праць за соціальним призначенням. УНІК. 1927, стор. 36. (Див. I Розділ. Стор. 1—16). (Так само в „Бібліологічні Вісті“. 1927 р. ч. 1, стор. 1—16).
24. Б. Л. — Замітки про книгознавство та книгоживання. Подєбри 1923, стор. 88.
25. Праці Živného, Koutník'a, Tobolk'a в чеських журналах Česká Osvěta; Časopis Českosl. Knihovníků. Praha 1926, а так само в збірці: „Československe Knihovnictví“ Praha 1925.

І РОЗДІЛ.

Теоретична частина книгокористування.

І. Бібліопсихологія.

П'ять великих напрямків у вивченні читачівства: 1) публіцистичний напрямок; 2) естопсихологічна теорія вивчення; 3) бібліологічна психологія; 4) вивчення так зв. „читачівських інтересів“; 5) психо-аналітична теорія читачівства.

1. Публіцистичний напрямок (публіцистична метода) у вивченні читачівства. Народний читач і народня література у 1860 р. Якою повинна бути книга, часопис і читач. Погляди Л. М. Толстого, Пісарєва, Добролюбова, Михайловського, Куліша, Драгоманова, Ів. Франка, Журнал „Основа“ (1861—62 р.). Гурток Алчевської в Харкові. Грінченкові роботи над вивченням читача. Публіцистичний напрямок у вивченні читачівства за кордоном. Публіцистичний напрямок у сучасних російських та українських журналах.

2. Естопсихологічна теорія. Теорія франц. критика Еміля Генекена. Тен і Генекен.

„Опыт построения научной критики (эстопсихология)“ Генекена й вплив її на М. О. Рубакіна.

Вивчення читачівства за Рубакіним в 1911—1914 рр. Аналіза (естопсихологічна) книжки, аналіза читача. Схеми характерології Лазурського, Малапера, Росолімо, С. Франка. Психологічна формула книжки, формула читача. Співвідношення типів книг і типів читачів. Вивчення книжкового впливу.

3. Праці М. О. Рубакіна підчас світової війни. Одхід од естопсихології. Основи бібліопсихології. Закон Гумбольдта-Потебні [Книга не передатник енергії, а збуджувач її. Треба вивчати не книги, не слова, а психічні явища, енграми, мнєми читачів]. Бібліопсихологічні коефіцієнти. Вербальна, інтервербальна й суправербальна бібліопсихологія. Порівняльне вивчення багатьох бібліопсихологічних коефіцієнтів та накреслювання типів читачів. Еталон бібліологічного коефіцієнта для різних читачівських груп. Поправки на індивідуальність. Керування читанням.

4. Вивчення читачівських інтересів, як новий напрямок практичних дослідів над читачівством у бібліотеках.

Аналітична та синтетична метода вивчення читачівства. Аналітичні методи — це естопсихологія; бібліопсихологія; психоаналітична теорія читачівства. Синтетичні методи — це публіцистичний напрямок і вивчення так званих „інтересів читачів“. Хлебцевич, З. Шнеерсон, Головополітосвіта РСФРР і УСРР, Гофман у Німеччині, Wheeler в Америці, як прихильники синтетичного вивчення читачівства. Педагогічні основи цієї методи: встановлення однозначного зв'язку поміж зовнішнім і внутрішнім поведженням; відмовлення від психологічних дослідів на підвалинах суб'єктивної психології; обмеження сумарними психологічними поняттями (інтерес), а здебільшого й просто педагогічними поняттями. Різні форми вивчення книжки, читача та читачівства синтетичною методою. Індєксы соціального призначення книжки та формули читача. Керування читанням. Авторська інструкція (як складати книжки для різних груп читачів).

5. Психоаналітична теорія читачівства. Марціновський, Dubois, Löwenfeld, Freud як основоположники цього напрямку. Виправлення не тільки нервово-хорих, а й взагалі осіб з дефектами (злочинців теж) шляхом читання відповідної книжки. Засоби ширшої трансформації енергії читачів за допомогою книжок. Питання сублімації.

Які напрямки (методи) вивчення читачівства найдоцільніші в наукових бібліотеках і які в масових бібліотеках. Синтетичне вивчення читання помічаємо в публіцистичній роботі та в бібліотеках масового користування. Аналітичне вивчення — в наукових бібліотеках та в спеціальних лабораторіях.

Читач і читачівство різних історичних епох (на Україні та в Росії).

Література (найважливіша):

До вступу.

Балика, Д. — Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства. (Бібліологічні Вісті. 1926. Ч. I. Стор. 16—36).

До § 1. Толстой, Л. Н. — (Педагогическія статьи).

Писаревъ, Добролюбовъ, Михайловскій (Публицистическія статьи).

Кулишъ — Взглядъ на малорусскую словесность (Р. Вѣстникъ 1857. XII).

Его же. — Простонародность въ украинской словесности (Основа 1862. I).

Его же — Характеръ и задачи украинской критики (Основа 1861. II).

Матеріал про читачівство в „Основі“, Спб. 1861 і 1862 рр.

Драгоманов. — Листи на Наддніпрянську Україну (й полеміка з Грінченком.

Відповіді Грінченка).

Франко, Іван. — Журнал і публіка. (Л.-Н. Вістник 1900. IX).

Грінченко, Б. Д. — Перед широким світом. Київ 1907, стор. 1—257.

Алчевская, Х. и друг. Что читать народу (Три тома).

Ан-скій, С. — Народъ и книга. М. 1914, стр. 266.

Его же — Очерки народной литературы. Спб. 1894, стр. 149.

Пругавинъ. — Запросы народа и обязанности интеллигенціи. Спб. 1895, стр. 517.

Рубакинъ. — Искорки. Спб. 1901.

Его же — Этюды о русской читающей публикѣ. Спб. 1895.

Ніковський. А. Бібліотека Т. Шевченка („Книгарь“. 1917, ч. 3).

До § 2. Генекенъ, Э. — Опытъ построения научной критики (эстопсихологія) Спб. 1892, стр. 122.

Рубакинъ, Н. А. — О сбереженіи силъ и времени въ дѣлѣ самообразования Спб. 1914, стр. 122.

Его же. — Среди книгъ т. 1. 2 изд., стр. 1—191.

Его же. — Этюды по психологіи читательства. Маріинск. 1919 (а также в „Русск. Школа“ 1912).

Его же. — Практика самообразования. М. 1914 и 2-ое изд. 1919.

Нечаев, проф. — Психологические основы библиотечного дела. М. 1922, стр. 16.

До § 3. Roubakine, N. — Introduction à la psychologie bibliologique. Paris 1922.

Roubakine N. L'organisation scientifique du travail intellectuel (Bullet. de l'Inst. Intern. de Bibliograph. 1924. Sept. Okt.).

Рубакин, Н. А., — Что такое библиологическая психология. Л. 1924, стр. 61.

Його же. — Про наукову постановку самоосвіти з погляду бібліологічної психології. (Бібліол. Вісті. 1926. Ч. I, стор. 1—15).

Его ж — Работа библиотекаря с точки зрения библиопсихологии. (Сб. „Читатель и книга“. Харьков 1925, стр. 36—67).

Гуров. — Психология и библиотечная работа (Госуд. Тимирязев. Научно-исслед. Инст. Вологда 1925, стр. 35).

Ferrière. — (Низка праць див. вище).

Статті Živn'ого, Bauer'a, Koutník'a в „Česka Osvěta“, ročník XIX, XXI та інші.

До § 4. „Массовый читатель и книга“ под ред. Рыбникова. М. 1925, стр. 88.

Хлебцевич. — Изучение читательских интересов. М. 1923 і М. 1927.

Как и для чего нужно изучать читателя. 1926, стр. 24.

Шнеерсон, Э. — Постановка работы по изучению читателя. (Красный Библиотекарь. 1926, № 1, стр. 1—16).

Ривлин, Я. — Научная постановка изучения читателя. (Красный Библиотекарь. 1924, № 10—11, стр. 52—62).

Балика, Д. — Еще о научной постановке изучения читателя. (Красный Библиотекарь. 1925, № 11, стр. 29—42).

- Ривлин, Я. — К вопросу о значении профессии в читательстве. (Сб. статей по библиотечной работе. Вып. II. М. 1923, стр. 22—41).
- Фридьева и Балака, Д. — Изучение читателя. (Опыт методики). Москва 1927, стр. 118.
- Фридьева. — К вопросу об изучении читателя. (Красный Библиотекарь. 1926. № 2, стр. 31—39).
- Гофман, В. — Теория и практика народной библиотеки. Л. 1924, стр. 12—15.
- Van Meel. — Bibliothèques publiques. Anvers 1924.
- Wheeler. — The library and the Community. Chicago 1924, 417 p.
- До § 5. Марциновский. — Нервность и міросозерцаніє. М. 1913, IX, стр. 176.
- Мезьер. — Словарный указатель по книговедению. П. 1924. Див. слово „читатель“.

II. Бібліосоціологія.

Визначення, методи, головні напрямки.

Література (найважливіша):

1. Otlet. — La Sociologie bibliographique (див. вище).
Ferrière — (див. вище).
2. Рубакинъ. — Среди книгъ т. I—III изд. 2-ое. М. 1911.
3. Куфаев. — Проблемы философии книги. Л. 1924, стр. 70.
4. Книга в 1924 г. в СССР. Под ред. Н. Ф. Яницкого. М. 1925.
5. Книга в 1925 г. в РСФСР. Ежегодник Госуд. Центр. Книжн. Палаты. М. 1927.
6. Мезьер. — Словарный указатель по книговедению. Литература на слово „книга“ (книга; книга в России в XIX и в начале XX; книга в Совет. России и т. д.).
7. Праці С. Єфремова й інших над історією української книги XIX й XX століття.
8. Сакулин П. Н. — Наука о литературе. Ее итоги и перспективы. Изд. Мир. М. 1925. Вып. 14 и 15, стр. IV—118.

III. Бібліологічна педагогіка.

Основні проблеми бібліологічної педагогіки. Її походження, зв'язок з книгознавством. Дошкільне виховання, школа, позашкільна освіта. [Аномія, гетерономія, автономія]. Бібліологічна педагогіка й позашкільна освіта.

Література (найважливіша):

1. Медынский, Е. Н., проф. — Энциклопедия внешкольного образования, т. I. М. и Л. 1925, стр. 140.
2. Львов, К. — Организация просветительной работы. М. 1923, стр. 190.
3. Наторп. — Развитие народа и развитие личности.
4. Егго-же. — Социальная педагогика.
5. Гермониусъ. — Внешкольное образование. (Спб. Земск. Вѣстникъ, 1913, февраль).
6. Балака, Д. — Библиотека в свете современной педагогики. Ленинград. 1926, стр. 9 (и в сборнике в честь Хавкиной „Биб-ка“. Л. 1927).
7. Ривлин, Я. — Методические течения в области библиотечного дела (Сб. Читатель и Книга. X. 1925, стр. 5—36).
8. Балака, Д. — Активізація роботи в наукових бібліотеках (Бібліотеч. Збірник. Ч. I, Київ 1926, стор. 89—98).
9. Von Meel — (див. вище).

II РОЗДІЛ.

Конкретно-прикладні частини книгокористування.*1. Рекомендаційна бібліографія. Критична бібліографія.*

Ревстраційна, критична та рекомендаційна бібліографія. Проблеми рекомендаційної бібліографії: проблема об'єктивності, компетенції, авторитетності, класифікації, оцінки книжок, почленування змісту книжки, то-що. Цілева інформація читачів і оцінювальні судження. Анотація. Елементи анотації. Анотація формальна, об'єктивно-описова й критична. Рекомендаційні показники, типи їх та методи складання.

Література (найважливіша):

1. Венгеровъ, С. — Наша задача („Sertum Bibliologicum“, стр. 1—5).
  2. Деруновъ. — Жизненные задачи библиографии (Библ. Изв. 1913. №№ 1 і 2)
  3. Ег о - ж е. — Библиография русских рецензий. Орел 1924, стр. 36.
  4. Ег о - ж е — Нѣсколько словъ о биб-фіи русскихъ рецензій. (Библ. Изв. 1916. № 3—4).
  5. Бем. — Идеал вичерпуючої бібліографії („Книгарь“, К. № 27).
  6. Й о г о - ж. — Суб'єктивний характер бібліографії („Книгарь“ № 25—26).
  7. Покровский, А. — Чего хотят библиотекари от библиографов. („Книгоноша“. М. 1924. № 44—45).
  8. Троповскій. — Проблемы рекомендательной библиографии. (Доклад на II Всерос. библиограф. Съезде).
  9. Труды I Библиографического Съезда (доклады Гребенщикова, Троповского, Симановского).
  10. Єфремов, С. — Вступ до книжки „Українознавство“.
  11. Сомов, Н. — Критическая библиография. (Современник. М. 1923. Кн. II, стр. 273—276).
  12. Bibliografie d. deutschen Rezensionen. Вид. Дитриха. з 1900 р.
  13. Рубакинъ. — Среди книгъ, т. I. стр. 99—100.
  14. Фомин. — Методы составления библиографических указателей
  15. Вольценбург. — Рекомендательные указатели, типы и методы составления.
}	Доповідь на II Всерос. Бібліограф. З'їзді 1926 р.

Анотація й аналітичні картки.

1. Белов. — Алфавитный каталог и аннотация.
2. Жук. — Принципы аннотирования книг. (Красный Библиотекарь. 1926. № 7, Стр. 20—27).
Й о г о - ж. Доповідь на II Всерос. Бібліограф. З'їзді.
3. Фомин. — Доповідь на II Всерос. Бібліограф. З'їзді. („Аннотация“).
4. Киперман, Я. Е. — Педагогическая аннотация. Ленинград 1927, стр. 51.
5. Savage, E. A. — Manuel of descriptive annotation for library catalogues. London 1906, p. 133.
6. Fellows D. Cataloguing rules. London 1922.
7. Bishop. Practical handbook of modern library cataloguing. Baltimore 1914.
8. Балаика, Д. — Аналитическая карточка. (Красный Библиотекарь. 1926. № 8 і Бібл. Журнал ВБУ. 1926. № 6—8).
9. Бишоп, В. В. — Практическое руководство к современной библиотечной каталогизации. М. 1927, стр. 15 і 80.

2. Класифікація друкованих праць за соціальним призначенням.

Психологічна бібліографія в розумінні Рубакіна. Класифікація за соціальним призначенням. Місце класифікації за соціальним призначенням у статистиці Відділів Друку, в Книжних Палатах, у роботі видавництва, у бібліотечній роботі та у бібліографії.

Схеми класифікації за соціальним призначенням: 1) схеми, складені à priori. Літопис Укр. Друку, Книжна Палата РСФРР; 2) схеми, що їх складено на підставі вивчення читачів (В. Гофман, Wheeler, Головополітосвіта РСФРР). Індеси соціального призначення. Психологічні каталоги.

Література (найважливіша).

1. Яницкий, Н. Ф. — Книжная продукция СССР 1924 года в цифрах (Книга в 1924 г. в СССР. Л. 1925, стр. 7—59).
2. Боровский, А. А. — Периодическая печать 1924 г. в цифрах (там-же, стр. 59—86).
3. Балака, Д. — Классификация печатных произведений по социальному назначению. Доповідь на Другім Всеросійськiм Бібліограф. З'їзді в 1926 р. (Див. тези і резолюції З'їзду).
4. Боровский, А. А. — Классификация печатных произведений по социальному назначению. Доповідь на другім Всеросійськiм Бібліографічнiм З'їзді в 1926 р. (Див. тези і резолюції З'їзду).
5. Балака, Д. — Класифікація друкованих праць за соціальним призначенням. Київ 1927, стор. 36, а так само Бібліологічні Вісті. 1927. Ч. 1.
6. Літопис Українського Друку. Харків 1925, 1926, 1927 рр.
7. Брендстед М. — Издательская деятельность и библиография. (Библиограф. Изв. 1920. № 3—4, стр. 35—39).
8. Рубакинъ. — Среди книгъ. Т. 1, стр. 99—100.
9. Его-же. — Практика самообразования. 1-ое изд. М. 1914. (Психологічні форми книжок).
10. Otlet — La Sociologie bibliographique (див. вище).
11. Отле. — Библиографическая наука (Библиограф. Изв. 1918, стр. 65—70).
12. Троповский, Л. — Тезисы доклада к первому Библиографическому Съезду. М. 1924.
13. Эйгер, Ю. — Новейшее направление в библиотечном деле в Германии (о системе и каталогах Гофмана). (Красн. Библиотекарь. 1923 № 2—3, стр. 104—117).

3. Активна робота бібліотек. Консультації, виставки, робота читальні, то-що.

Література (найважливіша):

1. Хавкина, Л. Б. — Книга и библиотека. М. 1918, стр. 169.
Ее-же. — Руководство для небольших библиотек, 4-ое изд. М. 1925.
Ее-же. — Нью-Йоркская публичная библиотека. М. 1920, стр. 46.
2. Лаппо-Старженецкая. — Библиотека Конгресса и организационная работа американских библиотек. („Биб. Обоз.“, 1920, стр. 120—173).
3. Эйгер, Ю. — Новейшее направление в библиотечном деле в Германии. (Красн. Библиотекарь 1923. № 2—3, стр. 104—117).
4. Чарнолусская, Е. — Общественные библиотеки в Америке. П. 1920.
5. Van-Meel. (Див. вище).
6. Escher, H. Americanisches Bibliothekswesen. Tübingen 1923, S. 88.
7. Bostwick A. The American Public Library. N-Y. 1923, p. 416.
8. Wheeler. (Див. вище).
9. Проскурякова. — Методы работы современных научных библиотек (Труды первой Конференции Научных Библиотек РСФСР. М. 1926), стр. 128—135.
10. Проскурякова. — Методы работы с читателями научных библиотек (сб. „Библиотека“ в честь Хавкиной, стр. 16—26).

11. Балака, Д. — Активізація роботи в наукових бібліотеках (Бібліотечний Збірник Ч. 1. Київ 1926, стор. 89-98).
12. Хавкина, Л. Б. — Библиотека и образование взрослых. „Красный Библиотекарь“ 1925. № 8, стр. 65—68).
13. Meyer, H. H. — The library and the adult education (Publ. Libr. 1925. № 2).
14. Lindeman, E. C. — Adult Education a creative opportunity. (Libr. Journ. 1925. № 10).
15. Van Sant. — The College Library and adult education (Publ. Libr. 1925. № 4).
16. Adult Education and the library 25/XII 1924.

Читальня.

1. Ruppert, Hans. — Probleme der Wissenschaftlichen Lesesaalbibliothek. Z. f. B. 1926. IX—X).
2. Хавкина, Л. Б. — Руководство для небольших библиотек. М. 1925, стр. 243—249.
3. Племмер, М. — Руководство для небольших библиотек (розділ: читальня).
4. Вольтеръ, Э. — Отчетъ о поѣздкѣ по библиотекамъ Австріи и Германіи осенью 1901 г. СПб. 1903.
5. Хавкина, Л. Б. — Нью-Йоркская Публичная Библиотека.
6. Звідомлення В. Б. У. за низку років.
7. Русова, С. — Народні бібліотеки й читальні в Чехії (Укр. Книгознав. Подебради 1922, стор. 4—15).
8. Report of the N.-Y. Public Library for 1923 — N.-Y. 1924.
9. Van-Meel. — Див. вище (розділ Sulles de lecture).
10. Brown, James Duff Manual of library economy. L. 1920, p. 520.
11. Bostwick, A. (Див. вище).
12. Госуд. Румянцев. Музей.
13. Отчет Библиотеки Коммунистической Академии. М. 1925, стр. 12.

Виставки.

1. Пигулевская, Н. В. — О выставках в научных библиотеках (Библиот. Обзор. 1919, кн. 2, стр. 121—130, а так само: Труды первой Конференции Научных Библиотек РСФСР. 1924 г. М. 1926, стр. 136—145).
2. Фридьева, Н. Я. — Библиотечная выставка. (Красный Библиотекарь. 1925. № 7, стр. 39—53).
3. Звідомлення В. Б. У. за 1925 рік.
4. Хавкина, Л. Б. — Библиотечные выставки в Америке. (Красный Библиотекарь. 1925. № 2, стр. 85—90).
5. Кениг, Т. — Реклама и плакат, как орудия пропаганды. М. 1925, стр. 286.
6. Ward, G. O. Publicity for public libraries N.-Y. Wilson Co. 1924, p. 315.
7. Wheeler. (Див. вище).
8. Його-ж. — Showing of the library. 1922.

Консультація.

1. Медынский, Е. Н. проф. — Справочная работа в городе. М. 1926, стр. 214.
2. Хавкина, Л. Б. — Книга и библиотека. М. 1918, стр. 169.
3. Усольцев, Н. — Справочная работа в библиотеках. Техника, методика и указ. пособий. М. 1925, стр. 62.
4. Лаппо-Старженецкая. — Библиотека Конгресса и организационная работа Американских Библиотек. (Библиот. Обзор. 1920. Кн. 2, стр. 120—173).
5. Freemann M. W. — Human interest in the Public Library. Libr. Journ. 1917. № 2).

6. Справочний відділ Бостонської Публічної Бібліотеки. Див. Libr. Journal. 1913. XII, р. 674 та 1915. VII, р. 395.
7. Хавкина, Л. Б. — Руководство для небольших библиотек. М. 1925, стр. 58—62.
8. Хавкина Л. Б. — Библиотека и образование взрослых. (Красный Библиотекарь 1925. № 8, стр. 65—68).
9. Van-Sant. (Див. вище).
10. Lindeman. (Див. вище).

4. Книгочитання. *La lecture.*

Література (найважливіша):

1. Поварнин, проф. — Как читать книгу. 1924, стр. 47.
  2. Кауфман и Крузе. — Работник умственного труда.
  3. Ричардзонъ. — О выборѣ книгъ. М. 1899, стр. 126.
  4. Брандесъ — О чтеніи. М. 1913.
  5. Базилевич. — Работа над книгой. М. 1926, стр. 78.
  6. Кунце. — Техника умственного труда. Харьков 1926 г.
  7. Как работать с книгой, под ред. Лядова. 5-ое изд. М. 1926, стр. 102.
  8. Чарнолусский. — Техника записи чтения. М. 1924, стр. 52.
  9. Шенбахъ, Антонъ — Чтеніе и образованіе. Кіевъ 1902, стр. 86
  10. Roubakine. — Introduction à la psychologie bibliologique. (Див. вище).
  11. Рубакин. — Как и с какой целью читать книги. П. 1922, стр. 62.
  12. Chavigny. — L'organisation du travail intellectuel.
  13. Faguet, E. — L'art de lire. Paris 1911 (є російською мовою).
  14. Його-ж — En lisant les beaux vieux livres. Paris 1911 (є російською мовою).
  15. Hoornaert. — Vos lectures. Bruxelles 1921.
  16. Kroeger, A. B. — Guide to the study and use of Reference books. Chicago 1917.
  17. Brandis, H. de — Comment choisir nos lectures. Paris 1912.
-

В. Ф. ІВАНИЦЬКИЙ.

Підготування наукових бібліотекарів і взагалі наукових робітників у галузі бібліотекознавства та бібліографії.

Жовтнева революція глибоко схитнула бібліотечну справу на Україні. Бібліотеки ввійшли, як складова органічна частина, до загальної системи народної освіти; кількість бібліотек, їхні книжкові скарби, кількість читачів незмірно зросли; у зв'язку з цим піднеслося значіння бібліотеки, поширилися її завдання, змінився характер роботи. Те, що давніше тільки жевріло й блимало блідим вогником, розгорілося в велике культурне огнище з широким полем діяльності та ще з ширшими перспективами що-до дальшого розвитку. Через це й посада бібліотекаря з синекури, з замаскованої пенсії, з пристановища для всіх знедолених та невдах перетворилася в центр активної творчої та надзвичайно відповідальної роботи, що вимагає спеціального хисту, знань та підготування. Тому природньо питання про відповідне підготування бібліотечного персоналу стало в центрі уваги бібліотечних кіл України.

Поруч з цим і під впливом тих-же основних чинників повстало й питання про підготування наукового персоналу наукових бібліотек і взагалі наукових робітників з галузі бібліотекознавства й бібліографії. Звичайно, потреба в такому персоналі по різних бібліотеках відчувається не з однаковою гостротою. Однак, зрозуміло, що ширша й різноманітніша робота бібліотеки, що вище й відповідальніше її становище серед інших бібліотек, то гостріше вона відчуває цю потребу, до того не тільки безпосередньо для себе, а й для інших бібліотек і для нормального розвитку бібліотечної справи на Україні взагалі.

З тієї височини, що на ню поставлено Всенародню Бібліотеку України, природньо розгортаються й ширші горизонти й дальші перспективи. Тому Всенародня Бібліотека України вважає за свій почесний обов'язок, з одного боку не замикатися в вузькі рамці її безпосередніх потреб, а завсіди мати на увазі інтереси бібліотечної справи України в цілому, а з другого боку, плануючи свою роботу, виходити не тільки з потреби сучасного, а раз-у-раз орієнтуватися й на майбутнє.

Перед ВБУ передусім, очевидячки, повстало питання про утворення відповідних кадрів, відповідного резервуару з так званого „середнього“ бібліотечного персоналу, з технічних робітників у галузі бібліотекознавства та бібліографії. Однак, у процесі здійснення цього завдання—

що пройшло через скількись етапів¹⁾ — повстало питання й про підготування зміни науковому персоналові. Рівнобіжно з тим, як зростає бібліотека, диференціюються, виточнюються й збільшуються її функції, потреба в науково підготованому персоналові відчувалася все гостріше. 1) По-перше, такий персонал потрібен вже на те, щоб переводити низку біжучих бібліотечних процесів, бо-ж простий бібліотечний робітник їх не спроможеться опанувати (описувати рукописи, стародруки, провадити інформаційну роботу, то-що)²⁾. 2) Далі, сами технічні процеси в бібліотеці з колосальними й різноманітними книжковими фондами такі складні, так тісно й глибоко сплітаються один з одним, вимагають такого поглиблення, точности й читкості, що цілком довірити цю роботу „середньому“ персоналові був-би величезний ризик з організаційного боку. Тут потрібен систематичний контроль та авторитетне керівництво особи, що цілком опанувала бібліотечну техніку; до того особи, що окремі технічні деталі базуються в неї й впливають з широкого та всебічного знайомства з основними принципами переведення й організації технічних процесів. 3) Сама організація наукової бібліотеки та керівництво нею в цілому вимагає високо кваліфікованого з наукового погляду персоналу. Звичайно, керівник наукової роботи не може бути повний хазяїн у всіх галузях бібліотекознавства й бібліографії; його знання не можуть бути сумою знаннів усіх фахівців його бібліотеки, але він а) повинен бути в курсі загального напрямку розробки й сучасного стану бібліотечних дисциплін, щоб бути керівником *de facto*, а не *de jure* й не залежати од своїх помічників; б) повинен мати постійні, безпосередні й систематичні стосунки з наукою в формі власної індивідуальної наукової праці — для того, щоб надихнути науковий дух установі та завжди його там підтримувати, а так само, щоб уникнути шкідливого дилетантизму в роботі. 4) На ВБУ так само, як і на інших наукових бібліотеках, лежить почесний обов'язок не тільки всебічно розкривати зміст своїх книжкових скарбів перед читачами, а й переводити науково-дослідчу роботу в галузі бібліотекознавства й бібліографії³⁾. Нарешті, плануючи свою роботу в широкому хронологічному масштабі, до того для всієї України, ВБУ вважала за свою повинність подбати, щоб наукові бібліотеки України організовано забезпечено було технічними робітниками й для майбутнього, подбати, щоб утворено було сталі кадри технічного персоналу через організацію постійної бібліотечної школи, або курсів. А для такої школи знову потрібен відповідний лекторський чи професорський персонал певної наукової кваліфікації.

Так, з різних сторін, з різних поглядів і під впливом самого життя перед ВБУ все настійніш уставало, як невідкладна й реальна

¹⁾ Див. далі статтю В. О. Козловського.

²⁾ Докладніш див.: Бібліотечний Збірник, ч. 1, стор. 30–33. Банк, О научной деятельности б-к и их работников. Сборник в честь Л. Б. Хавкиной, стр. 27–34.

³⁾ Докладніш у статті М. І. Сагарди.

потреба, питання про організоване й планомірне підготування наукового бібліотечного персоналу й взагалі наукових робітників з галузі бібліотекознавства та бібліографії. Пройти проз цю потребу, замовчати її ВБУ не могла, бо для неї це значило-б не виконати своєї повинности та своїх зобов'язань.

А втім, визначаючи всю реальність та гостроту цієї потреби, ВБУ не могла відразу взятися до задоволення її. Організуючись у національну бібліотеку, Всенародня Бібліотека України мусіла була дробити свою організаційну увагу по різних напрямках: треба було боротися за визнання ВБУ за національну бібліотеку, або принаймні зміцнювати її позиції що-до цього; треба було дбати про поповнення книжкових фондів та нормальну організацію роботи над їх опрацюванням і використанням; треба було вчити наявний персонал бібліотечної техніки і — треба щиро визнати це — вчитися самим. Через цю перевантаженість ВБУ різноманітними, складними й відповідальними бібліотечними роботами, питання про підготування наукового персоналу, що ВБУ ніколи не спускала з ока, можна було поставити тільки в чергу планової послідовности. Знов-же, підготування наукових робітників з галузі бібліотекознавства та бібліографії справа така складна й відповідальна, що до неї треба було поставитися надзвичайно обережно та уважно. Складність завдання збільшувалася й через те, що педагогічне минуле України (так само як і Росії) являє собою що-до цього повну *tabulam rasam*. Попереднього досвіду в цій справі Україна зовсім не мала. Тимчасом, організаційні форми підготування вищого бібліотечного персоналу треба було органічно звязати, з одного боку, з властивостями бібліотечної справи на Україні за нових умов соціалістичного будівництва, а з другого боку — з наявними на Україні формами підготування наукових робітників взагалі.

Правда, природньо напрохувалася дуже спокуслива думка: використати, „не мудрствуя лукаво“, багатий у цій справі досвід Заходу, де потребу спеціального підготування для бібліотекаря відчули дуже давно й вилилася вона в певні організаційні форми. Цією лінією найменшого опору й пішла, здається, думка деяких причетних до бібліотечної справи осіб у Києві¹⁾. Однак, цей шлях з самого початку викликав у ВБУ низку принципових сумнівів: 1) бібліотечну справу кожної країни тісно звязано з загальною системою та організацією її освіти, взагалі вона має свої особливості; організаційні форми підготування вищого бібліотечного персоналу звязано з цими особливостями; тому механічне пересаджування їх на чужий ґрунт могло дати чимало незручностей; 2) хоча процес диференціації бібліотечного персоналу на вищий та нижчий на Заході фактично переводять досить давно, однак диференціація підготування вищого персоналу не всюди висовується ясно. Взагалі Захід має великий досвід у справі підготування середнього бібліотечного

¹⁾ Див. Бібліотечний Збірник ч. 1, стор. 40.

персоналу, а що-до підготування вищого персоналу, то тут його досвід не такий довгий та великий; 3) саме тепер на Заході переоцінюють дотеперішні форми підготування вищого бібліотечного персоналу (комісія Williamson'a, Tai, Milkau, давніш Gerhardt) та шукають нових шляхів. За таких умоз дуже необережно було-б засвоювати те, що перебуває в стадії хисткої рівноваги; 4) нарешті, бібліотечний досвід Заходу пропонує низку різних організаційних форм що-до підготування вищого персоналу залежно від конкретних вимог та умов бібліотечного життя тієї чи іншої країни. Тому, перш ніж пристосовувати до України досвід Заходу, треба було спочатку уважно проаналізувати різні форми його з погляду їхньої придатности до умов нашого життя, до стану й потреб нашого бібліотечного будівництва. Таку аналізу ВБУ і зробила у себе й для себе. Не маючи тут змоги викласти процес цієї аналізи докладно й у всіх її подробицях, з відповідними літературними вказівками, я тільки коротенько відзначу основні наслідки його.

Захід дає чотири основних форми підготування наукових бібліотекарів і взагалі наукових робітників у галузі бібліотекознавства та бібліографії: 1) безпосередню роботу в бібліотеці, починаючи з нижчих посад; 2) спеціальні іспити; 3) бібліотечні школи або курси сталого типу; 4) катедри бібліотекознавства або бібліотечні факультети по університетах.

Думку про підготування наукового персоналу для бібліотек шляхом роботи в самій бібліотеці висловив ще Еберт (1820 р.). Звичайно, проти потреби й користи від такого практичного підготування нічого не можна сказати, однак зрозуміло, що таке „стажування“ не може мати самої йного, само доволящого значіння; воно дає тільки змогу орієнтуватися в конкретних умовах бібліотечної роботи, прикласти теорію до практики, закріпити дані теорії шляхом щоденних вправ і т. д. Але ця практична робота не може дати того, що має особливу вагу для наукового робітника — докладне й систематичне знайомство з самою теорією. Тому тепер практична робота перетворилася в „стажування“, що тільки доповнює студії над теорією, а знайомство з теорією добувають у бібліотечних школах, курсах, то-що.

Одна з найпоширеніших форм підготування наукового персоналу є спеціальні іспити на посаду бібліотекаря; потреба в таких іспитах була ясна вже Ебертові; однак ширшого розвитку вона набула згодом, шляхом видання спеціальних правил та програм — у Пруссії (15/XII—1893 р.), Бельгії (29 XII—1897 р.), Франції (23 XII—1879 р.), Австрії (28/XI—1895 р., після невдалої спроби ще в 1858 р.), Італії (25/VI—1870 р.) та інших країнах. Звичайно, для свого часу „бібліотечні іспити“ було явище прогресивне, оскільки вони робили злам у попередньому погляді на професію бібліотекаря, що не вимагає ніби-то спеціальних знаннів супроти інших професій, і вносили деякий порядок у бібліотечне самонавчання, фіксуючи певні конкретні вимоги що-до потрібних бібліотекареві знаннів, їхнього обсягу, складу й т. и. Однак,

по суті кажучи, такі іспити є не так організація справи, скільки замасковане зречення від неї, бажання ухилитися від задоволення реальної, але складної вимоги життя. В обмеженні підготування бібліотекаря лиш перевіркою його знань відчувається ще пережиток тих часів, коли професію бібліотекаря визнавали за щось нижче, менш важливе й серйозне проти професії інженера, лікаря, агронома, то-що. Але тепер, коли бібліотекареві ставлять надзвичайно високі й відповідальні вимоги, коли його робота йде в одному річищі з роботою педагога, а іноді навіть і складніша за неї, навряд чи треба спеціально зупинятися на цьому погляді. Слід, може, відзначити лиш те, що підготування до іспиту, якщо його віддати вмінню й силам кожного, матиме в собі всі хиби підготування самотужки, без певної системи й авторитетного керівництва, а бібліотечні іспити — поділятимуть усі негативні сторони іспитів взагалі, з усіма їх випадковостями. Отож, поки-що показано лиш дві організаційних у власному розумінні слова форми підготування вищого бібліотечного персоналу: бібліотечні школи та катедри або бібліотечні факультети по університетах.

З ідеєю підготування бібліотекарів у спеціальних бібліотечних школах ми зустрічаємося дуже рано. Цю ідею висловлювали ще Schrettinger (1829 р.) та Zoller (1848), але широко практично пристосовано її вперше не в Німеччині, а в Америці (1887 р.). Американські бібліотечні школи стали за зразок і для відповідних закладів по інших країнах. Однак, треба завважити, що типи бібліотечних шкіл надзвичайно різноманітні та сама назва „бібліотечна школа“ криє в собі часто зовсім не той самий зміст. Кількість учбових годин, зміст програм, склад навчального персоналу, контингент слухачів по різних школах різні; школи існують самостійно, існують при бібліотеках, коледжах, університетах і т. д. Тому, якщо вважати за найдоцільнішу форму підготування вищого бібліотечного персоналу — бібліотечну школу, треба 1) заздалегідь умовитися про те, що саме вважати за такого типу школу, 2) погодити цю форму підготування наукових бібліотекарів з системою підготування на Україні наукових робітників взагалі, 3) зважити потреби України в наукових робітниках і порівняти їх з тим, що дасть така школа державі та чого вона потребуватиме від держави.

Відповідь на ці питання я даю в іншому контексті й звязку; тому тут відзначу иншу сторону справи що-до бібліотечних шкіл. Бібліотечні школи, навіть із серйознішим способом навчання, беруть установку не на наукового робітника, вони мають на увазі дати підготування вище тільки в порівнянні з іншими школами та різними короткотерміновими або тимчасовими курсами елементарнішого змісту. Правда, з бібліотечних шкіл вийшла низка визнаних що-до бібліотечної справи авторитетів, низка видатних наукових діячів; однак це наслідок не шкільної постави навчання, а індивідуальних зусиль окремих осіб. Що-ж до безпосередніх наслідків роботи бібліотечних шкіл, то сороклітній досвід їхнього існування в країні, що спирається виключно на

них (Америка), показав, що бібліотечні школи можуть дати лиш добре вишколений технічний бібліотечний персонал, а не наукових дослідників¹⁾. Тому видатні американські бібліотекарі (Bishop та інші) давно вже скаржаться на надмірну перевагу по бібліотеках техніки та взагалі на брак достатніх кадрів наукових бібліотечних робітників і вперто шукають нових шляхів для їхнього підготування.

Як про новий шлях, про новий вихід останніми часами часто згадують про спеціальні курси в складі самого університету (не при університеті), в органічному звязку з іншими предметами університетського навчання. Однак ця ідея по суті не нова. Читання спеціальних курсів з бібліотекознавства та бібліографії ми зустрічаємо ще починаючи з 1865 р. (у Варшаві — Естрейхер; в Італії — Tamajo Gar та Fumagalli); першу катедру бібліотекознавства було засновано в 1886 р. у Геттінгені²⁾; потім по деяких країнах (Еспанії, Індії, Англії) відкрито було й спеціальні бібліотечні факультети.

Бібліотекознавство можна залучати до університетських курсів з різних мотивів і тому оцінювати залучення з різних поглядів. Обговорювати це питання в цілому тут не місце; в даному разі мене цікавить тільки те, в якій мірі університетське навчання бібліотекознавства — в формі окремих курсів, катедр чи факультетів — може дати наукового робітника в галузі спеціально бібліотекознавства й тільки бібліотекознавства³⁾. — За основний мотив на те, щоб включити бібліотекознавство до програм університетського навчання, є потреба для низки бібліотек мати в своєму складі осіб, що з загальним науковим підготуванням з тих або інших дисциплін сполучали-б і відповідні бібліотечні знання (Rullmann, Gerhardt, Tai й т. д.). У реальності такої потреби не може бути сумніву; її відчувають і наукові бібліотеки України. Тому, щоб правильно відповісти на запитання, чи придатне для України університетське навчання бібліотекознавства, треба розв'язати двє питань: 1) чи є університетське навчання бібліотекознавства єдиною можливою формою для задоволення зазначеної вище потреби, 2) чи можна зв'язати цю форму підготування вищого бібліотечного персоналу з загальною системою вищої освіти на Україні. На обидва питання я відповідаю негативно. Бібліотечна аспірантура — про неї нижче — дає бібліотекам повну змогу вибирати осіб з вищою освітою представників тих фахів, що в них наукові бібліотеки України відчувають особливу потребу. Що-ж до другого питання, то тут повстають такі міркування:

¹⁾ Див. рапорт Williamson'a в Карнегіївському Інституті. До думок Williamson'a пристало багато американських бібліотекарів; подробиці див. у Tai.

²⁾ Перше теоретичне обґрунтування ідеї про прилучення бібліотекознавства до університетських катедр належить, здається, Rullmann'ові (1874 р.).

³⁾ Тому, між іншим, я зовсім не торкаюся справи про австрійський Institut für Geschichtsforschung та Ecole des Chartes, проєкта пруського міністерства освіти 1918 р., думки Milkau та останніх відомостей про заснування в трьох італійських університетах бібліотечних шкіл.

1) Наші вищі школи — то установи з певними практичними завданнями; вони готують не наукових робітників, а спеціалістів-практиків: підготовка наукових робітників іде в нас іншим шляхом; робити в межах даної вищої школи якийсь виняток для бібліотекознавства та бібліографії немає підстав; це внесло-б тільки організаційну плутанину і в роботу вищої школи і в загальну систему підготовки наукових робітників; 2) університетів у західно-європейському розумінні цього слова — *universitas litterarum* у нас немає. Кожна з наших вищих шкіл то спеціальний навчальний заклад, що представляє якусь одну певну групу наук. Тому, щоб забезпечити задоволення позначеної вище потреби шляхом спеціальних кафедр або факультетів, довелося-би засновувати їх при низці вищих шкіл з таким розрахунком, щоб вищі школи з бібліотечними факультетами в цілому охоплювали всю сукупність наукових дисциплін, і через це представник кожного фаху міг-би в стінах своєї вищої школи набувати і бібліотечні і спеціальні знання з свого фаху. А така організація не тільки збільшила-б видатки, а й призвела-б до серйозних труднощів при виборі лекторського персоналу з бібліотекознавства для кількох вищих шкіл. До того не слід спускати з ока й те, що така організація була-б надзвичайно складна, невкладиста та надто дорога; у кращому випадкові вона давала-б більше, ніж того вимагали-б реальні потреби України що-до наукових бібліотекарів.

Такий шлях підготовки наукових бібліотекарів не задовольняє і з другого боку: бібліотекознавство завсіди було й буде наукою переважно практичного характеру, де надзвичайне значіння має досвід, до того досвід не штучний, лабораторний, а реальний, життєвий (пор. медицину). Що ширший і різноманітніший цей досвід, то глибша й серйозніша теоретична робота, а такий досвід можуть дати не праця над кількома сотнями зразкових книжок, а весь книжний фонд і робота бібліотеки в цілому. Тому універсальне навчання бібліотекознавства, а значить і лекторський персонал конче треба звязати з бібліотекою вищої школи. З другого боку, в бібліотечній роботі велике значіння має певне психологічно-бібліотечне оточення, постійне стикання з книгою та читачем. Тимчасом бібліотека вищої школи завсіди обмежена і складом книжок, і контингентом читачів, і характером роботи, тому вона не може дати ані повноти й різноманітності досвіду, ані психологічної насиченості ¹⁾.

Відзначені вище хиби різних форм підготовки наукових робітників з бібліотекознавства та бібліографії на Заході, організаційні та

¹⁾ Що-до підготовки наукових бібліотекарів та бібліографів шляхом заведення при вищих школах спеціальних бібліотекознавчих кафедр, то тут доводиться додати небагато, оскільки проти цих кафедр давно вже висловлюються на їхній батьківщині — у Німеччині (Gerhardt, Pitschmann, останніми часами — Milkau). Справді, бібліотекознавство тепер так поширило, являє собою такий складний комплекс різноманітних знань, що одна особа, хоч-би як вона того бажала, неспроможна провадити навчання так, щоб це відповідало завданням вищої школи.

практичні незручності перенесення цих форм на Україну, нарешті, критичне відношення до них видатних бібліотекарів Заходу спонукали ВБУ негативно поставитися до засвоєння чужого досвіду. Треба було зупинитися на такій формі, що, з одного боку, не мала-б цих хиб, а з другого — відповідала-б теперішній на Україні системі підготування наукових робітників взагалі. Таку форму ВБУ й знайшла в інституті аспірантури. Він — це спеціальна форма підготування саме наукового персоналу, до того форма остільки гнучка, що дає повну змогу не тільки вкласти в нього специфічні властивості наукової роботи з бібліотекознавства та бібліографії, але й завжди регулювати це підготування відповідно до конкретних потреб даного часу; разом з тим, заснований при кількох великих бібліотеках України з універсальними книжними фондами, він дасть аспірантам і повноту бібліотечного досвіду й повноту психологічного оточення. Так, кінець-кінцем, ВБУ вирішила для себе справу підготування вищого бібліотечного персоналу.

Однак, з огляду на важливість питання по суті, на глибoku життєву зацікавленість у ньому інших наукових бібліотек, зважаючи, нарешті, на те, що вихід, який пропонує ВБУ, з бібліотечного боку новий, ухвалено було поставити це питання на обговорення Першої Конференції Наукових Бібліотек України, щоб мати й її авторитетну думку в цій справі. Серйозних заперечень проти інституту бібліотечної аспірантури Конференція не подала, і пропозицію ВБУ було ухвалено мало не одногласно. Причому характерно, що проти інституту бібліотечної аспірантури не заперечували й представники тих республік, де не існує самого інституту аспірантури й де, виходить, незручності загально-організаційного характеру не мають значіння¹⁾.

На підставі ухвал конференції ВБУ виробила проект „Положення“ про аспірантів у галузі бібліотекознавства (та книгознавства), „деталізувавши й пристосувавши, відповідно до спеціальних завдань і умов підготування бібліотекарів вищої кваліфікації“, загальне положення про науково-дослідчі катедри від 9/II 1925 р. та складала загальний план підготування аспірантів. Характерні риси положення про „бібліотечну“ аспірантуру такі: аспірантуру прив'язано до головних наукових бібліотек, тому функції науково-дослідчої катедри що-до аспірантів передано Радам Бібліотек, а безпосереднє керування роботою аспірантів Рада доручає комусь з її членів; аспіранти повинні практично ознайомитися з різними стадіями бібліотечної роботи, знати принаймні одну з західно-європейських мов; з осіб, що не мають вищої освіти або не працювали в семінарах підвищеного типу, приймається лиш тих, котрі мають достатню теоретичну підготову з бібліотекознавства та бібліографії; робота аспірантів іде концентрами: перший рік — загальне студювання всіх позначених у плані дисциплін; другий та третій роки — поглиблена спеціалізація в окремих ділянках плану.

¹⁾ Подробити дебатів див. у Бібліот. Збірн. ч. 1, стор. 39—42. Цікаво відзначити й те, що скоро після конференції засновано було аспірантуру при Ленінській Бібліотеці.

Не порівнюючи докладно, крок за кроком положення про бібліотечну аспірантуру з положенням про науково-дослідчу катедру та аспірантів, я одзначу тільки найголовніше.

Так, бібліотечну аспірантуру прив'язано до головних наукових бібліотек, тому й функції науково-дослідчих кафедр, що-до аспірантів, передано Радам бібліотек, і вже Рада, для безпосереднього керування роботою аспірантів виділяє когось з своїх членів у спеціальну колегію керівників над аспірантами¹⁾. Далі, через те, що наукова дослідча робота в галузі бібліотекознавства та бібліографії може бути плідотворча тільки тоді, коли бібліотекар знайомий з відповідними процесами та матеріалами (пор. роботу інженера архітекта або лікаря; див. вище стор. 99), положення про аспірантів передбачає практичне стажування для осіб, що раніше не ознайомилися з бібліотечною технікою. Характерно й те, що з осіб, котрі не мають вищої освіти або не працювали в семінарах підвищеного типу, до бібліотечної аспірантури можна приймати тільки тих, що вже мають достатню теоретичну підготовку з бібліотекознавства та бібліографії. Сама робота аспірантів іде концентрами: перший рік призначено на загальне студювання в сіх позначених у плані дисциплін, другого та третього року йде поглиблена спеціалізація в окремих ділянках плану.

Що-до загального плану аспірантської підготовки, то він складається з загальної частини, що має на увазі глибше й на ширшому фундаменті наблизити аспіранта до тих дисциплін, де він спеціалізуватиметься, а так само до тієї організаційної роботи, де він працюватиме. Три дальші частини плану присвячено спеціально бібліотекознавству, бібліографії та книгознавству. Основну установку в підготуванні аспірантів взято на бібліотекознавство; тому, щоб удержати аспіранта в цьому річищі, а) програми з бібліотекознавства розроблено докладніш, ніж по інших дисциплінах; б) кількість обов'язкової для студювання літератури збільшено; в) керівництво підготуванням з бібліотекознавства розподілено між трьома членами Ради ВБУ відповідно до їхнього фаху, тимчасом як на бібліографію виділено дві особи, а на книгознавство — одну.

Однак і бібліотекознавство (з бібліографією) ВБУ брала не в повному їх обсязі. Правда, питання про міжнародне співробітництво бібліотек вже кілька років стоїть у центрі уваги бібліотечних кіл по різних країнах. Однак, визнаючи все значіння цієї роботи, не треба забувати того, що повної уніфікації й стандартизації бібліотечної справи по всіх країнах не зівсіди можна досягти, і не зівсіди навіть треба дбати про це. Більше, навіть при максимумі стандартизації, в бібліотечно-бібліографічній справі зівсіди буде чимало елементів, властивих одній лиш країні. Тому, вимагаючи досить глибокого студювання закордонної теорії та практики, треба разом з тим підкреслити особливе значіння в цій справі установки всієї роботи аспіранта на Україну, на потреби й властивості її життя. Нарешті, дальше виточення роботи аспіранта полягає

¹⁾ У ВБУ інститут аспірантури перебуває в складі „Науково-Дослідчого Відділу“, спеціального органу наукової роботи ВБУ (див. вище статтю М. І. Сагарди).

в тому, що, складаючи свій індивідуальний план і маючи вже на увазі певну спеціалізацію, він повинен збудувати цей план так, щоб різні частини його були в один центр, у той фах, що його намітив собі аспірант для спеціального студіювання: тільки таке поширення горизонту буде на користь і самій спеціалізації.

Після того, як Укрнаука ухвалила основні положення про бібліотечну аспірантуру й закріпила за ВБУ певну кількість аспірантських посад, оголошено було приймання заяв; а тимчасом Рада ВБУ заходила коло дальшої конкретизації та деталізації робіт з аспірантами, а саме: обрано було колегію керівників аспірантами й розподілено роботу між ними відповідно до спеціалізації кожного; передбачаючи можливі труднощі для декого з аспірантів при складанні індивідуального плану, Науково-дослідча Комісія Бібліотекознавства та Бібліографії доручила кожному з керівників над аспірантами скласти, так-би мовити, „нормальну“ та докладну програму з певного фаху з зазначенням обов'язкової та рекомендованої літератури для студіювання. Нарешті, спеціальне засідання колегії керівників було присвячено деяким конкретним справам роботи з практикантами. Виходячи з того, що керування науковою або наукоподібною роботою є справа індивідуальна, що її не можна цілком влити в якісь параграфи інструкції, колегія намітила лиш кілька основних точок, а саме: а) оскільки перший рік роботи аспіранта призначено на загальне ознайомлення з усіма дисциплінами плану, він працює під проводом усієї колегії керівників, і лиш з другого року, коли виявляться спеціальні нахили аспіранта, керування ним буде доручено відповідному фахівцеві; б) щоб виточити справу писаних робіт, а так само мати змогу колективно контролювати працю аспіранта взагалі, ухвалено було вимагати від аспіранта протягом першого року індивідуального плану роботи, двох піврічних звітів про роботу та двох доповідей — одної — з бібліотекознавства, а другої — з бібліографії. Ці доповіді аспірант повинен захищати шляхом колоквіуму в колегії керівників; в) унормовано було справу з бібліотечним практикумом для аспірантів (кількість годин, методи роботи, керування й т. д.). Кінець-кінцем, справа дійшла й до заповнення аспірантських посад. І тут дійсність розбила побоювання песимістів. Головні труднощі завдавала не обмеженість вибору, а надмірність його; заяви подавали особи виключно з низкою друкованих праць та блискучими рекомендаціями видатних вчених УСРР та РСФРР, хоч із чотирьох аспірантських посад платня була тільки одна. Тепер чотири посади заповнено, і колегія керівників над аспірантами розпочала вже свою відповідальну роботу. Протягом першого півріччя аспіранти простудіювали відповідну частину питань з програм, перевели частину практикума, щоб ознайомитися з бібліотечними процесами, написали — кожен на окрему тему — по одній доповіді і подали звітів про роботу за півріччя. На підставі звітів і доповідей колегія керівників перевела з аспірантами колоквіуми, щоб з'ясувати міру досягнень у роботі і належно спланувати дальшу підготову.

Положення про аспірантів у галузі бібліотекознавства та книгознавства.

1. Для підготування наукових робітників у галузі бібліотекознавства та бібліографії, а також взагалі книгознавства, при головних наукових бібліотеках України та УНІК'у утворити інститут аспірантури.

Примітка: При Всенародній Бібліотеці України Інститут аспірантури перебуває в складі Науково-дослідчого відділу ВБУ, як спеціального органу наукової роботи ВБУ.

2. План науково-підготовчої роботи аспірантів складають бібліотечні Ради зазначених у п. 1. бібліотек, а в УНІК'у наукова Рада його і подають на затвердження Укрнауки.

3. В аспіранти приймається осіб, що бажають присвятити себе науково-дослідчій або вищій навчальній праці в галузі бібліотекознавства та бібліографії, а також взагалі книгознавства, а саме:

а) особи з закінченою вищою освітою;

б) з осіб, що не мають вищої освіти, ті, що в своїй попередній бібліотечній, бібліографічній або взагалі книгознавчій праці виявили достатню теоретичну підготовку й бажання працювати науково в своїй спеціальності або з успіхом працювали в семінарах підвищеного типу.

Примітка: Щоб допомогти підготуватись до науково-дослідчої праці особам пролетарського походження, що виявили себе на широкій громадській праці, а разом показали великі здатності до науково-дослідчої праці, головні наукові бібліотеки та УНІК можуть організувати семінари підвищеного типу: їхнім завданням буде доповнити теоретичну підготовку таких кандидатів до їхньої аспірантської праці. Особи, що успішно працювали в семінарах підвищеного типу, мають першість перед іншими кандидатами на аспірантів.

4. Усі аспірантські кандидати до наукових бібліотек та УНІК'у, якщо вони не мають достатнього практичного стажу в бібліотечній, бібліографічній або взагалі книгознавчій роботі, повинні впродовж першого року, oprіч наукової роботи, практично ознайомитись із різними стадіями бібліотечної роботи в науковій бібліотеці.

5. В аспіранти приймаються особи, що знають українську, російську та не менш, як одну європейську мову.

6. Аспірантські кандидати з вищою освітою подають до Ради відповідної бібліотеки чи наукової Ради УНІК'у заяву, два примірники анкети, коротку свою біографію, відомості про свою теоретичну підготовку, рекомендацію факультетської та наукової комісії свого ВУЗ'у або керівника семінару підвищеного типу та Правління даного ВУЗ'у. Всі інші кандидати додають до згаданих матеріалів висновки Завідувача установами, де працював раніш кандидат, або одної з громадських організацій та докази своєї теоретичної підготовки, напр., друковані праці, висновки спеціалістів і т. ин.

7. Рада бібліотеки чи наукова Рада УНІК'у розглядає усі подані матеріали й вирішує, чи зачислити кандидата в аспіранти, чи ні. Для вияснення здатності кандидата в аспіранти Рада бібліотеки може влаштувати колоквіум. Постанова Ради бібліотеки з усіма матеріалами й доказами здатності кандидата відсилається негайно Укрнауці на затвердження.

8. Нормальний час наукової підготовки аспірантів — 3 роки. Впродовж його аспіранти ведуть свою працю за безпосереднім проводом призначених Радою бібліотеки

членів її, що затверджені Укрнаукою. Для наукової підготовки аспірант виконує свій індивідуальний план, що його складає на підставі загального плану аспірантської підготовки.

9. Індивідуальний програм праці аспірант складає на кожен рік: по затвердженні цього плану Радою бібліотеки чи Наук. Радою УНІК'у його подається до відому Укрнауки. В індивідуальний план входять:

- а) загальний план праці аспіранта для поповнення його підготовки в даній ділянці наук;
- б) список основної літератури, потрібної для цієї підготовки;
- в) список основної політичної літератури, з якою аспірант має ознайомитися, щоб поширити свої знання в справах радянського будівництва;
- г) список спеціальних тем, що аспірант розроблятиме для довершення своєї підготовки, в тому числі й основну тему для оборони своєї праці, щоб одержати звання наукового співробітника.

Примітка: Рада бібліотеки чи Наукова Рада УНІК'у в порозумінні з безпосередніми керівниками аспіранта може внести зміни до індивідуального плану аспірантів, оскільки в процесі підготування аспірантів виявиться потреба в тому.

10. Перший рік роботи аспіранта призначається на загальне студювання всіх позначених у загальному плані дисциплін; два останні роки на поглиблену спеціалізацію в якійсь окремій ділянці наук згідно з індивідуальним планом.

11. У третьому році аспірантської підготовки аспірантові доручається виконувати практичні завдання з обсягу його майбутньої бібліотечної, бібліографічної, а також взагалі книгознавчої діяльності, як і розроблювати основну тему, що її аспірант захищатиме для одержання звання наукового співробітника. Аспіранта може бути командировано до інших бібліотек та книгознавчих інституцій СРСР та за кордон.

12. Рада бібліотеки, з оцінки керівників аспіранта, відзначає що-півроку в анкеті аспіранта успіх його в виконанні індивідуального плану, а так само й зміни в цім плані, повідомляючи про те й друге Укрнауку в своїм річному звіті. Неуспішність аспіранта на протязі року може бути підставою для його виключення.

13. По закінченні аспірантської підготовки, аспірант допускається до оборони праці в його спеціальності для одержання звання наукового співробітника. Просьбу допустити до оборони аспірант подає безпосередньо до Ради Бібліотеки чи Наукової Ради УНІК'у, додаючи до неї звіт про свою наукову працю й громадську діяльність.

14. Оборона праці аспіранта відбувається на прилюднім засіданні Ради Б-ки чи Наукової Ради УНІК'у з участю представників від Укрнауки, Профосу та представників установ і громадських організацій, безпосередньо заінтересованих науковою спеціальністю, в якій працюватиме аспірант.

15. Порядок оборони праці такий: Рада бібліотеки чи Наукова Рада УНІК'у ще перед прилюдним засіданням оголошує тези доповіді аспіранта на одну з вибраних тем в його спеціальності. Після доповіді аспіранта на прилюднім засіданні, відбуваються дискусії з приводу неї, причому присутні представники Ради Б-ки чи Наукової Ради УНІК'у знайомляться з досягненнями аспіранта не тільки у вузьких межах доповіді, а взагалі з його досягненнями, що дають доказ певної здатності аспіранта до самостійної науково-дослідчої праці або разом і до самостійного навчання в його спеціальності. Оборона наукової праці має разом із тим виявити, оскільки аспірант ознайомився з основними завданнями нашого радянського будівництва та орієнтується взагалі в основних політичних питаннях цього будівництва.

16. По захисті аспірантом наукової праці, Рада Б-ки чи наукова Рада УНІК'у з участю вищезазначених представників установ, на закритому засіданні постановляє, чи залишити його науковим співробітником бібліотеки чи УНІК'у, а зокрема про те, чи можна допустити аспіранта до самостійної навчальної праці з його спеціальності.

Вирішення Ради Бібліотеки з усім матеріалом передається на затвердження Укрнауки.

17. Аспірант користується всіма правами, що належать науковим робітникам, зокрема звільняється, на підставі особливих постанов, від військових обов'язків означеним у законі порядком.

18. Аспіранти наукових бібліотек та УНІК'у мають право на загальних підставах, оскільки присвячують себе виключно науковій праці, одержувати повну стипендію, що нормально забезпечувала-б їх у їхній науковій праці. Оскільки, однак, аспіранти — окрім своєї наукової праці — можуть виконувати ще й інші практичні праці, вони можуть одержувати стипендію менших розмірів, що достатньо забезпечувала-б їх, поруч практичної роботи, ще й їхню наукову працю.

Примітка: Поруч із аспірантами-стипендіятами при Бібліотеці можуть бути на всіх аспірантських правах ще й аспіранти нестипендіяти.

В. О. КОЗЛОВСЬКИЙ.

Підготування та перепідготування середнього персоналу наукових бібліотек УСРР.

Наш час стоїть під знаком раціоналізації, що в кожній галузі людської діяльності наказує шукати таких організаційних форм та робочих метод, щоб з найменшою затратою матеріялів, знарядь та людської сили досягти найбільшого корисного ефекту. Змагання до раціоналізації захопило в свій круг також бібліотечну справу; підходячи до розв'язання проблеми в своїй галузі, бібліотекар-організатор не може не звернути передусім уваги на правильну поставу бібліотечно-технічних процесів, що забирають у бібліотечного персоналу найбільше енергії. Потрібують раціоналізації й усі ті роботи бібліотекаря, що торкаються безпосереднього й властивого обслуговування читачів, то значить складання бібліографічних покажчиків, тематичних каталогів, видача довідок, улаштування виставок і т. ин., а так само техніка видачі й абонементу.

Серед заходів до раціональної постави бібліотечного апарату в цілості та бібліотечної техніки зокрема перше місце займає відповідна підготовка персоналу, особливо тієї його частини, котра має виконувати основну масу бібліотечних процесів, як от каталографія, порядкування картотек, піддержування ладу в книгосховищах, видача книжок, провадження статистики та обліку, справочна й виставова робота. Умовившись на тім, що цей основний кадр бібліотечних робітників звичайно називають середнім персоналом, ми повинні усвідомити собі, що за передумову, при якій цей персонал може успішно виконувати свої обов'язки, є передусім певна загальноосвітня й політична підготовка, що повинна дати кандидатів на бібліотечну посаду чітку марксівську установку, а далі засвоєння відповідного комплексу літературно-бібліографічних знаннів, розуміння ходу бібліотечного механізму в цілості, практичне опанування технічних процесів і методології роботи з читачем, і наприкінці, знання чужих мов.

До того-ж не слід забувати, що коли відповідно підготований і вишколений середній персонал справно та бездоганно виконуватиме всі згадані роботи, то це зніме з наукових робітників обов'язок дуже складного нагляду та контролю, звільняючи тим їхні сили для науково-бібліотечної та наукової роботи. Бо річ відома, що контроль над деякими роботами забирає трохи чи не стільки часу, як і саме виконання роботи.

Після всього сказаного не дивно, що такі передові країни наукової та бібліотечної культури як Німеччина та Сполучені Штати Північної Америки вже 50 літ перед тим почали дбати про належне підготування бібліотекарів, створюючи для цього спеціальні бібліотечні школи або включаючи книгознавство та бібліотекознавство в круг університетських кафедр. Значно пізніше докотилася ця хвиля до Росії, де перші університетські кафедри для наших фахів заведено було всього 14 літ перед тим. В той самий час, а саме в 1913 році, відбулися вперше короткотермінові бібліотечні курси, що організував Московський Міський Університет ім. Шанявського. З осені 1918 року починають своє існування постійні бібліотечні курси для робітників наукових бібліотек у Москві, за тим слідом іде Петербург на-весні 1919 року. Тепер і Москва і Ленінград мають уже протягом кількох літ правильно організовані вищі двохрічні бібліотечні курси, що ставлять собі за ціль готувати робітників для наукових бібліотек та підвищувати їхню кваліфікацію.

У нас на Україні справа перебуває ще властиво в стадії обміркування та підготування, хоч і бібліотеки, і бібліотекарі зрозуміли вже вагу проблеми та й почали дещо робити для підготування середнього персоналу. Доводиться констатувати, що бібліотекарі політосвітніх установ знаходяться віддавна в значно ліпшій становищі супроти робітників наукових бібліотек, бо вони мають усі можливі засоби для підготування та підвищення кваліфікації, крім хіба постійної школи, а саме: тимчасові курси, бібліотечні об'єднання, кабінети бібліотекаря, літературу й періодичні видання, конференції та з'їзди. Настав, нарешті, час і для робітників наукових бібліотек узятися енергійніше до цієї справи, а для того підсумувати те, що роблено та зроблено на цім полі по наших бібліотечних центрах, вияснити наші потреби, можливості та сили, усвідомити собі ті організаційні й методологічні досягнення, які маємо, щоб це все покласти в фундамент нашої майбутньої бібліотечної школи. Не слід випускати з ока, що справа з середнім персоналом, як зрештою і з науковими робітниками, стоїть у наукових бібліотеках УСРР значно гірше ніж у РСФРР, де завсіді були більші кошти, ширші можливості й де через те доцільніше підібрано людей і дано їм бодай мінімальну фахову освіту.

Маючи інститут аспірантури на те, щоб поповнювати кадри наукових робітників у наших бібліотеках, ми повинні подбати про належне підготування і середнього персоналу наукових бібліотек. Даючи нашому бібліотечному молоднякові змогу підготовлятися до свого фаху в спеціальній школі, не сміємо забувати про наш теперішній середній персонал: було-б несправедливо і недоцільно, коли-б цим людям не було відкрито дорогу до підвищення кваліфікації через засвоєння потрібних теоретичних та практичних знаннів за допомогою тої самої спеціальної школи.

Тільки кількالكітня власна практика та використання чужого досвіду допоможуть нам виробити доцільні організаційні форми й знайти відпо-

відну установку. На цім місці скажемо тільки, що, на нашу думку, майбутня бібліотечна школа повинна прямувати до типу інтегральної фахової школи, то значить ставити собі за завдання підготування середніх робітників для наукових бібліотек усіх типів. А втім, ясно, що, вважаючи на специфічні особливості бібліотек, школа повинна давати в своїх спеціальних та додаткових курсах, семінарських працях та практичних вправах можливість відповідних ухилів, що виникають із потреб і особливостей роботи наших великих наукових бібліотек універсального типу, а далі бібліотек відомчих, спеціальних наукових установ та вищих шкіл.

Закінчивши на цім загальні уваги, перейдемо до того, що зроблено для підготування середнього бібліотечного персоналу наукових бібліотек у Києві та у Всенародній Бібліотеці України, і спробуємо цим способом з'ясувати наші найближчі завдання та перспективи.

В-осени 1923-го року серед групи співробітників Всенародньої Бібліотеки України повстала думка розпочати фахово-бібліотечне перепідготування своїми власними силами. Практичне здійснення цієї думки викристалізувалося в те, що названо було самокурсами співробітників ВБУ. Бюро самокурсів, що його обрали співробітники на самім початку, мусіло застановитися над методами й формами праці, що відразу стали масові. Тут цікаво зазначити, що на енергійне бажання більшості спочатку взято було курс на бібліотечну техніку й практику. Самокурси обернулися, отож, у бібліотечну лабораторію. А втім, скоро виявилось, що така праця і нудна і не дає всього того, чого потребував і чого шукав персонал ВБУ. Через те почали додавати до кожного комплексу практичних праць теоретичні вступи, а в деяких випадках ще й історичні огляди того, як витворилися в ВБУ дані правила, така або інша практика. У таких поглиблених формах, викликаючи неослабне зацікавлення й значну активність учасників, ці праці одбувалися геть аж до середини травня 1924 року. Окрім співробітників ВБУ в працях брали участь нечисленні ще тоді практиканти; зацікавилися самокурсами ВБУ ще бібліотекарі інших установ, але до праці їх не допущено.

Самокурси припинилися в звязку з періодом відпусток і відновилися з деяких причин не відразу з осени, а аж у березні 1925 р. Співробітники ВБУ взяли участь у працях курсів, переведених у ВБУ, силами її актива, в лютім—травні 1925 р. за ініціативою Київської Секції академічних бібліотек, і рівнобіжно з тим почали вчитися індексації за десятковою системою, а для того поділилися на гуртки, чоловіка 6—10 у кожному. Наука йшла під керуванням груповодів, обраних серед співробітників ВБУ.

Змагання підвищити кваліфікацію викликало до життя „Бібліотечний Журнал“, внутрішній орган співробітників ВБУ, що в обмеженім числі примірників виходив до кінця 1926 р. й об'єднав у літературній роботі коло 30 душ. Через те саме змагання повстала охота вивчати чужі мови, особливо англійську; для цього співробітники або організовували власні гуртки, або вступали на курси чужих мов.

Не можна, нарешті, не згадати за те, що вся постава справи в ВБУ робить цю бібліотеку школою для її персоналу. Це досягається різними способами. Кожен співробітник знає, що він повинен ставитися свідомо до дорученого йому робочого процесу, хоч-би який дрібний і маловажний він був, продумувати процес, узятий окремо та в зв'язку з іншими процесами, щоб невпинно поліпшувати робочі методи й організаційні форми. Силкуючись утягти в раціоналізаторську роботу яко-мога ширший актив, ВБУ не жалує часу на колективне обміркування в відповідних колегіях усіх нових робіт, а так само пропозицій, що мають поліпшити заведені вже форми й методи. Ці колегиї функціонують звичайно як підкомісії Науково-Дослідчої Комісії Бібліотекознавства та Бібліографії; актив ВБУ в них виховується й здобуває що-раз нові знання й стимули до підвищення кваліфікації. Завершує цю систему участь бібліотечного персоналу в засіданнях НДКБ, де широкий загальний спіл робітників ВБУ, що не належать до числа членів Комісії, має право брати участь в обміркуванні чергових питань бібліотечної справи та бібліографії й підводити таким способом теоретичну підвалину під свої фахові знання.

Щоб схарактеризувати цифрами ту роботу, що її переводять робітники наукових бібліотек Києва, втім числі і ВБУ, над підвищенням своєї кваліфікації, подамо такі дані з статистики Кабінету бібліотекознавства ВБУ. За 1925/26 рр. книжками Кабінету користувалися 200 осіб; видано було за абонементом додому 2.681 книжкових одиниць, для читання в Кабінеті 8.628 одиниць, разом 11.309 кн. одиниць; Кабінет мав протягом року 575 одвідувань, причім у це число не враховано одвідувань співробітників ВБУ.

Окрім самокурсів, призначених виключно для підвищення кваліфікації співробітників ВБУ, в осени 1924-го року в Бібліотечі викристалізувався ще інститут, призначений для підготовки кандидатів у бібліотечні робітники, — це був інститут практикантів. Вони з'явилися ще в другій половині 1923-го року, але це були спорадичні явища; не було ще ясної свідомости того, чого власне ці особи можуть вимагати від Бібліотеки, які домагання Бібліотека має право та й повинна поставити до цих людей; не вироблено було твердих організаційних форм і методологічних підходок для праці. Над осінь 1924 року постановлено було оформити справу в особливим інституті бібліотечного практиканства. Це оформлення було, як можна сказати тепер ретроспективно, лиш перший крок у роботі. Мало не два роки одбувалася праця, де брало участь коло 20 практикантів під проводом цілого гурту наукових співробітників ВБУ. За цей час нагромаджено величезний організаційний та методологічний досвід і, хоч перший випуск практикантів одбувся улітку 1926 р. без ніякого маніфестування, та проте треба виразно підкреслити значіння цієї події як першого етапу в роботі над підготованням персоналу наукових бібліотек УСРР. Більша частина цих практикантів працює тепер у ВБУ як постійні робітники.

У жовтні 1926 р. на курси прийнято нових практикантів і при тім установлено тверді вимоги і що-до умов прийняття, і що-до праці. Ці

вимоги в основному такі. Допускаються до практики особи з освітою не нижче від профшколи, не старші за 45 літ, з знанням української, російської та не менш як однієї чужої мови, станом здоров'я придатні до бібліотечної служби. Вироблено програми праці, встановлено методи навчання, складено списки обов'язкової та рекомендованої літератури, видано правила внутрішнього ладу для практикантів. Методологічну частину провадить Бюро лекторів. Виконання програми розраховано на 10 місяців; праці відбуваються тричі на тиждень по 6 годин денно. Програма обіймає весь курс бібліотекознавства, з загальним вступом з книгознавства, а так само основні відомості з бібліографії. Праці мають практичний ухил, а тому практиканти повинні стати фахово освіченими бібліотекарями з потрібними практичними навичками. Отже ВБУ в курсах для практикантів фактично створила бібліотечну школу, правда, в скромних розмірах і без будь-яких асигнувань.

Улітку 1924 р. в Київському бібліотечному об'єднанні викристалізувалася Секція академічних бібліотекарів. Серед членів Секції відразу позначивсь потяг до підвищення кваліфікації, і в жовтні того самого року організувавсь гурток для праці над бібліографічною класифікацією. Праці почалися з чималим числом учасників (коло 20); цей факт, а так само численні заяви осіб, котрі бажали працювати систематично, доводили, що серед бібліотекарів академічних бібліотек Києва назріли певні потреби, і тому Бюро Секції наприпочатку 1925 р. заходилося коло обміркування плану курсів, щоб дати персоналові київських академічних бібліотек змогу підвести базу під професійне підготування. Вироблено план праці, розрахований на початку дуже скромно, бо всього на 70 годин, і в лютому приступлено силами ВБУ до його переведення. На жаль, цей мінімальний план не пощастило зреалізувати в цілості, але зате ті праці, що були оголошені, довелося організувати аж у двох групах, так багато було охочих. Всього відбулося 29 лекцій, що зайняли 58 годин, а число одвідувачів перевищило 70 осіб.

Зима 1924/25 року довела безперечно, що персонал наукових бібліотек Києва відчув і усвідомив собі потребу фахового підготування і що через те в Києві є передумови до створення бібліотечних курсів. Для всіх тих, хто стояв близько до отої спроби курсів, уперше улаштованих для робітників київських наукових бібліотек, стало теж ясно, що ніде як тільки в одній Всенародній Бібліотеці України можна знайти організаційний та оперативний центр для цієї важливої й важкої справи, бо тільки тут сполучені відповідна книжкова база, організаційний і методологічний досвід, нагромаджений протягом кількох літ та відповідний лекторський кадр.

На початку осені 1925-го року Президія Науково-Дослідчої Комісії Бібліотекознавства та Бібліографії при ВБУ (НДКБ) дала доручення виробити план бібліотечних курсів у Києві. Була думка розпочати працю в жовтні того самого року, звязуючи її з тим, що зробила навесні Секція академічних бібліотекарів Києва. Але ВБУ гарячково готу-

валася до Першої Конференції наукових бібліотек УСРР, а реальних сил, що були-б могли посувати справу, по-за ВБУ не знайшлося.

17-го травня 1926 року НДКБ поставила справу підготування бібліотекарів на прилюдне обговорення. Подано було аж 4 доповіді на цю тему: уваги загального характеру про завдання й можливості бібліотечно-фахової освіти; стан у Німеччині; стан у Сполучених Штатах Північної Америки; план бібліотечних курсів у Києві. Після дуже жвавого й палкого обміну думок, що розтягнувся аж на двоє засідань, Президія НДКБ постановила піти далеко по-за межі, накреслені в автора основної доповіді, — а він планував однорічний курс у 120 годин, — і, поставивши справу на всю широчінь, подумати про заснування в Києві двохрічних бібліотечних курсів із цілком закінченою програмою, що давали-б кваліфікований середній персонал для наукових бібліотек усіх типів.

Те, що подаємо нижче, є лиш план, а не програма курсу. Зазначаємо це тому, що через неусталеність як української, так і російської бібліотекознавчої термінології часто дають тим самим речам різні назви; про конкретний зміст курсів можна буде говорити аж тоді, коли лектори вироблять програми поодиноких розділів плану.

Слід одзначити ту боротьбу думок, що розгорілася круг питання про устанівку плану в цілості й почасті про методи навчання. Одні настоювали на тім, що треба випускати з курсів таких бібліотекарів, котрі опанували-б цілком бібліотечну техніку; інші наполягали на потребу загального, теоретичного бібліотечного знання, на прищеплення метод роботи, особливо роботи з читачем. Прихильники останнього на пряму підкреслювали окрім того ролю літературно-бібліографічних оглядів взагалі, особливо-ж по таких галузях як марксизм та лєнінізм, економіка сільського господарства, електрифікація. За найліпшого критика навчальних програм і метод буде практика принаймні кількох літ: вона викриє дефекти, бо їх у такій новій справі не можна уникнути, вкаже правильні дороги, а так само вияснить цілі та устанівку підготування бібліотечних робітників.

Взагалі план курсів можна схарактеризувати як концентричний, причім однак у першій році переважає бібліотечна техніка для того, щоб, відступивши в другій році на задній план, дати місце теоретичному бібліотекознавству й способам та методам роботи з читачами. Така устанівка найдоцільніша тому, що дає слухачеві змогу сконцентрувати увагу в кожному з курсів на чімсь однім, а саме в першій році на практиці, в другій на теорії; до такого порядку ми маємо природній і педагогічно правильний перехід від конкретного до абстрактного. Нєлегке завдання було встановити рівновагу й гармонію поміж окремими частинами цілого курсу, що в суті речі складається з дуже різнорідних і неоднакових у їх теоретичній та практичній вартості дисциплін. Справа сильно утруднювалася ще й через те, що Президія НДКБ не вважала за можливе вийти по-за межі 420 обов'язкових годин у два роки. Деяку

певність того, що в загальній конструкції навчального плану і в розподілі годин поміж окремими предметами ми пішли правильною дорогою, дав згодом той факт, що наш план зійшовсь дуже близько з програмою, затвердженою на-весні 1926 р. в Державній Ученій Раді (ГУС) для курсів Інституту Бібліотекознавства в Москві.

Окрім загального обов'язкового для всіх слухачів курсу, мають бути влаштовані спеціальні курси, що вибір їх обумовлюють або певні ухили в характері й методах бібліотечної роботи, або ударність питання. Ясно, напр., що учбові кабінетські та семінарські бібліотеки вищих шкіл мають специфічні особливості організаційного та методологічного характеру, і що тому люди, котрі готуються до роботи в цих бібліотеках, повинні проробити певні питання, дуже важливі для їх підготовки, однак нецікаві для робітників ВБУ або бібліотеки Сільсько-Господарського Наукового Комітету України. Як ударні питання намічалися предметовий каталог та спеціальні бібліографічні огляди літератури марксизму та лєнінізму, про електрифікацію, продукційні сили, то-що. Річ зрозуміла, що влаштування таких спеціальних курсів та обсяг трактування предметів залежатимуть од вимог і напрямку інтересів слухачів.

План курсів було подано в липні 1926 р. на розгляд Укрнауки з проханням дати кошти на відкриття першого курсу р. 1926/27. Це прохання не могло бути задоволене з формально-бюджетових причин, а саме через те, що воно надійшло запізно; однак ми певні того, що справа підготовки середнього персоналу наших наукових бібліотек настільки назріла, що в-осени цього року Київ і УСРР дочекаються, нарешті, відкриття перших на Україні постійних курсів для бібліотечних робітників.

Додаток.

Бібліотечні курси в Києві.

План праці.

Перший рік.

Вступ. Бібліотеки, як освітні, наукові та науково-допомічні установи. Бібліотекознавство, його суть і завдання, відносини до книгознавства та бібліографії, Бібліографія. бібліотекознавства	8 годин.
Діалектичний матеріалізм	20 годин.
Бібліотечне управління в СРСР та УСРР. Основні типи бібліотек, зокрема бібліотеки наукові та політосвітні. Органи бібліотечного управління в центрі та на місцях. Бібліотечні мережі. Бібліотекарі	6 годин.
Бібліотечне діловодство. Бібліотечна статистика	10 годин.
Інвентар, системи розставлення	8 годин.
Бібліографія, її суть, завдання й потреба. Роди бібліографічних робіт; їх методи. Бібліографія в практичному ужитку бібліотекаря: каталографія, шифрування, справочна робота й т. ин.	10 годин.
Каталоги, їх основні типи. Каталоги абетковий, систематичний, предметовий, словниковий; рухомі та нерухомі; загальні та спеціальні; писані та друковані. Центральна каталогізація	4 години.

Правила бібліографічного опису і абетковий каталог. Основні підвалини й головні системи опису. — Практичні вправи з критичним опрацюванням не менш як 250 типових і важчих творів . . . . . 36 годин.

Правила порядкування. Систематичний і предметний каталоги. Загальні поняття про логічні підстави класифікації, класифікацію наук і бібліографічну класифікацію. — Десяткова система в редакції Дюю й Міжнародного Бібліографічного Інституту в Брюсселі; характеристика, способи пристосування на практиці; історія заведення в Росії та на Україні. — Практичні вправи в індексації не менш як на 300 книжках . . . 20 годин.

Предметний каталог. Основні теоретичні положення; пристосування в українських наукових і масових бібліотеках. — Практичні вправи в установленні рубрик не менш як на 400 книжках . . . . . 26 годин.

Читальня та абонемент, їх організація та техніка . . . . . 10 годин.

Обслуговування читачів. Консультативно-справочна робота, її завдання й методи, особливо в науковій бібліотеці. Виставки. Керування читачем. Рекомендаційна бібліографія. Організація справочних бібліотек. — Найголовніші бібліографічні праці загального характеру й національні бібліографії англійські, німецькі, французькі. — Огляд нової російської та української бібліографічної літератури. — Практичні вправи в користуванні основними бібліографічними справочниками . . . . . 42 години.

Книга. Ознайомлення з книгою взагалі та з українською книгою зокрема 10 годин.

Другий рік.

Діалектичний матеріалізм (поглиблений курс) . . . . . 20 годин.

Бібліотекознавство. Загальний огляд . . . . . 6 годин.

Історія бібліотек. Історія новітніх європейських і американських бібліотек — 10 годин. Історія бібліотек у Росії та на Україні — 6 годин. Всього . . . 16 годин.

Організація й цілева установка сучасних наукових і масових бібліотек — 12 годин. Бібліотеки семінарів і кабінетів у вищих школах, їх організація й методи роботи — 4 години. Всього . . . . . 16 годин.

Бібліотечні будинки. Бюджет. Збереження книжного майна. Оправа книжок 4 години.

Комплектування бібліотек, його форми й методи. Видавнича й книготорговельна справа . . . . . 4 години.

Бібліографія. Міжнародна бібліографія та міжнародні бібліографічні підприємства. — Національна бібліографія за кордоном, загальна й спеціальна. — Російська бібліографія. — Українська бібліографія. — Бібліографія періодичних видань, загальна й спеціальна. — Бібліографія російських періодичних видань. — Бібліографія українських періодичних видань . . . . . 36 годин.

Каталографія. Поглиблений теоретичний курс. Спеціальна каталографія (інкунабули, стародруки, географічні мапи) . . . . . 12 годин.

Класифікація наук і бібліографічна класифікація з оглядом важливіших систем . . . . . 12 годин.

Предметний каталог . . . . . 16 годин.

Вивчення читача й книги . . . . . 28 годин.

Консультативно-справочна робота й виставки в наукових універсальних і спеціальних бібліотеках . . . . . 10 годин.

Книгознавство. Загальне книгознавство і його бібліографія. — Загальна історія книги. — Загальна історія друку й друкарської техніки. Сучасна техніка друку. — Історія книги в Росії та на Україні, з історією друкарської справи в цих країнах . . . 30 годин.

Спеціальні курси.

Окрім основного загального курсу в кожному циклі організуються спеціальні курси для поглибленої спеціальної праці над тим чи іншим питанням, як от: предметний каталог, консультативно-справочна робота в наукових бібліотеках, краєзнавча робота в бібліотеках та в бібліографії, вивчення читача та книги, рекомендаційна бібліографія й т. ін. Спеціальні курси організуються залежно від бажань і потреб слухачів.

Кабінет Бібліотекознавства В. Б. У.

Щоб успішно перевести величезну роботу ВБУ над науковим опрацюванням питань бібліотекознавства й бібліографії, над утворенням українського бібліографічного репертуару, над бібліографічною консультацією читачів, підготовленням нових кадрів наукових бібліотечних робітників (аспірантів) та середнього бібліотечного персоналу, — треба було створити відповідні сприятливі умови. Треба було передусім утворити такий осередок, де-б відділи ВБУ, комісії та окремі особи, що працюють над бібліотекознавством та бібліографією, завсіди могли мати під руками всі потрібні матеріали для своєї праці, могли-б використати їх у відповідних сприятливих умовах, не гаючи зайвого часу на їх розшукування. За такий осередок є й повинен бути Кабінет Бібліотекознавства при ВБУ, що й для науки бібліотекознавства має не меншу вагу, ніж лабораторії для природничих наук. Потреба утворити Кабінет бібліотекознавства почувалася вже на початку наукової роботи ВБУ. Вже р. 1923 виділено з Загального відділу книжки про бібліотекознавство та інші галузі книгознавства й утворено з них окремий відділ, що мав бути за підручну бібліотеку для співробітників ВБУ в їх науковій праці. А відколи почала існувати Науково-дослідча Комісія Бібліотекознавства й Бібліографії та відколи, отже, наукова робота ВБУ остаточно оформилася на зразок науково-дослідчих кафедр інших наук, — потреба в Кабінеті Бібліотекознавства стала ще пекучіша, і р. 1925 його утворено.

Як база науково-дослідчої праці в галузі бібліотекознавства й бібліографії, як підручний апарат для бібліографічних робіт, що їх провадить ВБУ, укомплектовуючи свої фонди, складаючи український бібліографічний репертуар, то-що, а так само консультаційно-справочної роботи серед читачів, — Кабінет Бібліотекознавства ставить собі завдання передусім зібрати всю українську, російську й найважливішу чужоземну бібліотекознавчу та бібліографічну літературу. Оскільки-ж питання бібліотекознавства й бібліографії тісно зв'язано з іншими спорідненими науками, як от наприклад: історія книги, бібліофілія, архівознавство, друкарська, палятурна, газетярська, паперова справа, історія літератури, історія мистецтва, палеографія, музеєзнавство та ин., — то й К. Б. повинен мати в себе принаймні головніші твори з цих наук, а так само різні справочники та енциклопедії. Щоб укомплектувати свою бібліотеку до потрібної повноти, Кабінет повинен перевести бібліографічну роботу в

галузі бібліотекознавства й скласти каталог дезидерат для систематичного й планового поповнення свого книжкового фонду. Звичайно, що про таке систематичне поповнення Кабінету Бібліотекознавства літературою, надто чужомовною, можна ще тільки мріяти, бо матеріальні ресурси ВБУ надзвичайно обмежені; проте Кабінет поволі поповнюється і давньою, і новою літературою і вже тепер має чималу фахову збірку (по-над 15 тисяч кн. од.), що вже почасти може обслуговувати наукові потреби ВБУ і всіх, хто працює в галузі бібліотекознавства та бібліографії.

Але щоб науково вивчати бібліотечну справу, oprіч книжок, потрібні ще й інші матеріали, що характеризують сучасне й минуле життя бібліотек і наочно демонструють різні форми та стадії бібліотечної праці. Це будуть матеріали переважно речові, що не входять до складу бібліотеки Кабінету, а утворюють собою Музей Бібліотекознавства, як от: зразки різного бібліотечного приладдя та процесів бібліотечної роботи, моделі, фотографії, малюнки, схеми, рисунки, діаграми, проекти, плани, то-що. Збирати ці матеріали в Музеї Бібліотекознавства — річ неминуче потрібна для історично-наукових студій над бібліотечним життям через те, що всякий його об'єкт тоді лиш може стати за характерний історичний приклад і тоді лиш допоможе пізнати закони розвитку бібліотечної справи, коли ми вилучимо його з цілої низки конкретних явищ, як явище типове, і організуємо музейно.

Основна частина Музею Бібліотекознавства, як і бібліотека Кабінету, звичайно складається з експонатів бібліотекознавчих та бібліографічних. Сюди належать матеріали, що стосуються до таких питань: а) організація й мережа бібліотек, бібліотечна політика (різні офіційні матеріали, кореспонденції, схеми, мапи, то-що); б) бібліотечна техніка (зразки, моделі, малюнки, фотографії, плани бібліотечних приміщень, меблів та приладдів, зразки різних форм та стадій бібліотечної роботи); в) активна праця бібліотек з читачем, вивчення читачівських інтересів (анкети, щоденники, бланки, діаграми, то-що, а так само матеріали, що демонструють засоби й методи інформаційно-консультаційної праці серед читачів); г) бібліотечна професія та підготовка до неї (матеріали що-до умов праці, охорони здоров'я, то-що, до різних способів підготовляти бібліотекарів: курсів, гуртків, семінарів і т. ин., а так само різні біографічні та іконографічні матеріали про окремих видатних бібліотекарів); д) бібліотечні об'єднання, з'їзди, конференції (різні матеріали, крім літературних, що-до їх історії та організації); е) бібліографія (зразки бібліографічного опису, різних видів книжної продукції, різних типів бібліографічних покажчиків та інші матеріали, що характеризують стан бібліографічної роботи в різних країнах та бібліографічних установах і що не мають форми літературних творів). Але, як і бібліотека Кабінету, Музей повинен мати деякі матеріали й з інших галузів, що допоможуть з'ясувати ті чи інші питання бібліотекознавства та бібліографії, як от: матеріали до друку книжок, зразки різних видів друкарської продукції, книжки та журнали різними мовами, різних форматів, з різними обгортками, оздобами та титульними сторінками, то-що, розкішних та народніх видань, статистичні матеріали й т. ин.

Отож, Музей Бібліотекознавства, як природній додаток до бібліотеки Кабінету, разом з нею становить необхідне знаряддя для наукової роботи в галузі бібліотекознавства та бібліографії.

Але ВБУ, як найбільша на Україні державна наукова бібліотека, як центральна бібліотекознавча наукова установа, має за своє завдання не тільки розробляти питання теоретичного й практичного бібліотекознавства, а й популяризувати їх серед широких бібліотечних мас, поширити серед них здобутки своїх наукових дослідів, як і взагалі досягнення сучасної бібліотечної думки, і тим сприяти розвитку бібліотечної й бібліографічної справи на терені УСРР. Один із важливих способів поширювати ідеї наукового бібліотекознавства й підносити рівень бібліотечного життя на Україні — це безперечно перепідготовка чи самопідготовка бібліотечних робітників, що особливого значіння набирає після революції. Отже, щоб перевести цю популяризаційну й зокрема самопідготовчу кваліфікаційну працю серед бібліотечних робітників, ВБУ потребує знов такого закладу, як Кабінет Бібліотекознавства. Збираючи всю потрібну літературу та всякі інші матеріали з галузи бібліотекознавства, концентруючи в себе досвід не тільки бібліотек України, ба й інших країн, організуючи їх, щоб як-найзручніше використати, Кабінет Бібліотекознавства вже цим дасть потрібні для зазначеної роботи умови й засоби. Але він не обмежується самим збиранням матеріалів; він дбає за те, щоб наблизити свої скарби до бібліотечних робітників, розкрити перед ними як-найповніше зміст своїх книжкових та музейних збірок, щоб зробити їх використовування як-найлегшим і як-найприсутнішим. Для того Кабінет розписує книжки та журнали, а так само важливіші музейні матеріали по предметових та тематично-сюжетних рубриках і складає бібліографічні покажчики на окремі теми. Окрім того Кабінет улаштовує виставки книжок, як постійні — нових надходжень, то-що, — так і періодичні — з тих питань, що їх ставить бібліотечне життя або література; з музейних речей Кабінет улаштовує куточки, присвячені різним актуальним питанням бібліотечного життя та виготовляє експонати-підсумки показового характеру (схеми, діаграми, мапи, то-що), притягаючи до цієї праці і гуртки, і окремих бібліотекарів. Розвиваючи далі свою працю в цьому напрямку, Кабінет організовує консультацію та інструктування бібліотекарів у різних питаннях бібліотечної справи. На всякі сумніви чи запитання, що повстають у процесі їх робіт, Кабінет дає відповіді й поради, розглядає нові плани й проекти, належно їх оцінюючи й збираючи для Музею, як матеріали що-до ініціативи окремих бібліотек та їх досвіду.

Отже ми бачимо, що Кабінет Бібліотекознавства в своїй діяльності не обмежується тільки ВБУ; він ставить собі значно ширші завдання: обслуговувати всі наукові бібліотеки й передусім асоціацію бібліотекарів усіх наукових бібліотек Києва. Маючи на меті встановити організоване співробітництво робітників київських наукових бібліотек у справі обміну досвідом, спільної розробки бібліотечних питань і поліпшення бібліотечної справи в місцевих наукових бібліотеках, асоціація, щоб здійснити ці завдання, потребує відповідних умов і засобів, що їх зможе дати саме Ка-

бінет Бібліотекознавства. Даючи приміщення для праці асоціації та різних її комісій, гуртків, семінарів, курсів, то-що, допомагаючи в їх організації, плануванні та керуванні їх роботою, Кабінет Бібліотекознавства дасть усі потрібні матеріали для студій над питаннями бібліотечної справи, для ознайомлення з новими досягненнями, для освітлення різних боків бібліотечного життя з погляду наукового бібліотекознавства.

Навряд чи треба багато доводити, яку вагу має Кабінет для підготовки нових кадрів бібліотечного персоналу, і вищої, і середньої кваліфікації: і для аспірантів і для студентів бібліотечних курсів він становить справжній робочий кабінет, робочу лабораторію, що без неї жадна школа не спроможеться перебутись. Усі ті форми праці, що їх провадить Кабінет Бібліотекознавства для наукових цілів та для самопідготовки бібліотекарів, потрібні й для педагогічної роботи ВБУ. Але навчальний характер праці з аспірантами та студентами курсів вимагає від Кабінету ще й інших форм роботи: він повинен зібрати й виготовити різне приладдя методично-навчального характеру, він повинен мати спеціально дібрані методичні збірки та бібліотечки для демонстрування чи різних принципів комплектування чи різних систем розставляти книги, чи окремих стадій бібліотечної роботи, — для вправ над індексацією, каталографією, інвентаризацією, то-що.

Отже Кабінет Бібліотекознавства — то є життєва вимога наукових бібліотек. Розбуркане революційною хвилею, воно почало великими ступенями йти вперед, ставлячи перед бібліотеками складні питання й проблеми, що для їх розв'язання потрібні матеріали, зібрані й організовані в Кабінеті Бібліотекознавства. В цьому має бути його велике значіння для бібліотечного життя нашої країни. Але значіння його може бути значно ширше. Маючи фахову збірку всієї літератури та інших матеріалів про книгу, він може стати за підручний, справочний апарат для робітників усіх галузів науки, що так чи инакше мають справу з книгою. Не дарма відомий французький вчений проф. А. Мазон, що в березні цього року, перебуваючи в Києві, одвідав ВБУ, особливу увагу звернув саме на відділ Бібліотекознавства, з яким, на його думку, повинен бути знайомий кожен науковий робітник, бо це полегшує наукову роботу („Пролетарська Правда“ 15. III. 27 р.).

Як бачимо, робота Кабінету Бібліотекознавства велика. Щоб перевести її цілком, потрібні матеріальні засоби та відповідний штат робітників. Однак, щоб здійснити ті завдання, які стоять тепер перед Кабінетом, потрібна допомога з боку бібліотекарів академічних бібліотек та їх об'єднання — асоціації робітників академічних бібліотек Києва, допомога і в збиранні матеріалів, і в опрацюванні їх. Отже, Кабінет Бібліотекознавства при ВБУ вдається до всіх бібліотек та бібліотекознавчих установ України, СРСР, а так само й закордонних бібліотек з гарячим закликком прийти на допомогу в утворенні такого важливого для розвитку бібліотечної справи на Україні закладу, як Кабінет Бібліотекознавства при ВБУ, — чи то своєю працею, чи то своїм досвідом, чи то літературою, чи матеріалами для поповнення Музею Бібліотекознавства.

Од Всенародньої Бібліотеки України.

Закінчуючи ці нариси про науково-бібліотечний фронт УСРР, про різні сторони життя Всенародньої Бібліотеки України, варто наприкінці висловити й бажання до громадянства, до читачів.

Перед Всенародньою Бібліотекою України, відколи почала вона існувати, стало завдання бути Національною Бібліотекою України й разом основною науковою бібліотекою УСРР — фундаментальною бібліотекою Української Академії Наук — стати на чолі всього науково-бібліотечного фронту УСРР.

Щоб виконати одну з основних найперших своїх функцій, Всенародня Бібліотека України повинна була зібрати як-найповніше українські книжки в найширшому розумінні цього слова: усі книжки українською мовою; усі видання, що змістом торкаються України й усіх народів, що її залюднювали або залюднюють; усі витвори друку, що з'явилися або з'являються на терені етнографічної України — все це Всенародня Бібліотека повинна зібрати, упорядкувати, науково опрацювати, зберегти й зробити приступним для використання.

Всенародня Бібліотека України існує допіру 9 років, але за ці 9 років, силою самого революційного життя, зусиллями десятків тисяч громадян, видавництв, наукових, освітніх, професійних, партійних і інших організацій, товариств і установ, що взяли участь у творенні Всенародньої Бібліотеки, вона встигла вирости в величезну, найпершу, найбільшу на терені України Бібліотеку. Тепер можна сказати, що великі колективні зусилля всіх тих, хто брав участь у будівні Всенародньої Бібліотеки, в великій мірі виправдані.

Однак, великі колективні й індивідуальні зусилля потрібні в меншій мірі й надалі, щоб з максимальним успіхом завершити процес творення Національної Бібліотеки України. Треба, щоб у цій роботі взяли участь ще ширші кола громадянства, ще більше організацій, установ, товариств. Треба, щоб кожний куточок України, кожний громадянин усвідомив собі, що творення Всенародньої Бібліотеки України є справді всенародня справа.

Передусім, хоч які великі фонди Всенародньої Бібліотеки України, але в них є ще чимало прогалин, і їх можна запорожнити лиш колективною працею всієї України. По всій Україні, по всіх її просторах, містах, містечках і селах чимало є потрібних для докомплектування

фондів Всенародньої Бібліотеки друкованих і рукописних книг і матеріалів, що до всього того не завжди можуть бути використані на місцях за браком відповідних наукових сил. А часом ці книжки й переховуються в несприятливих умовах, псуються, нищаться.

Отже Всенародня Бібліотека України вдається до всіх наукових, освітніх, професійних, партійних організацій, товариств, установ, гуртків, до всіх громадян, до всіх читачів з закликом брати й надалі участь у великій колективній роботі будування Всенародньої Бібліотеки України і передусім допомогти їй докомплектувати її фонди, заповнити всі прогалини в її фондах, а для того:

1) Збирати й надсилати до Всенародньої Бібліотеки всі витвори друку, видані на території України, відколи почалося друкарство, і досі, незалежно від мови, змісту, форми, розміру.

2) З-поза меж етнографічної України всі видання українською мовою, а так само всі видання іншими мовами, що торкаються змістом України, українського народу, хоч де-б він жив, і всіх народів, що жили або живуть на терені України.

3) Повідомити ВБУ про стан, у якому перебувають книжки, що не використовуються на місцях, та про умови, на яких їх могла-б придбати ВБУ.

Широким потоком і тисячами окремих струмків пливти й тепер плывуть до Всенародньої Бібліотеки України дарунки — окремі книжки, колекції й збірки книжок та цілі бібліотеки.

Всенародня Бібліотека України певна того, що цей потік і ці струмки не висхнуть ніколи, що надалі вони збільшуватимуться, що окремі струмочки й струмки розростатимуться в могутні потоки, що не буде на Україні й по всіх оселях українських жадного свідомого громадянина, який не покладе й своєї цеглини у величню будову Всенародньої Бібліотеки України.

**Die Nationale Bibliothek der Ukraina an der Ukrainischen
Akademie der Wissenschaften.**

BIBLIOTHEKS-SAMMELSCHRIFT.

Band 2.

An der bibliothekswissenschaftlichen Front der USRR. Kyjiv 1927.

Autoreferate.

An der bibliothekswissenschaftlichen Front der Ukrainischen Sozialistischen Räte-Republik (USRR).

Das Jahr 1927—zehn Jahre der Revolution, zehn Jahre der neuen Ukraina. In diesem Jahr hat die Ukraina einen Strich unter den ersten zehn Jahren ihrer Existenz zu ziehen. Die Bibliotheks-Sammelschrift will nun mehr einen Strich unter dem Organisationsprozess der bibliothekswissenschaftlichen Front ziehen, die von der Nationalen Bibliothek der Ukraina, angeschlossen an die Ukrainische Akademie der Wissenschaften, aufgerichtet worden ist.

Posternak, S. Die Nationale Bibliothek der Ukraina als Basis der wissenschaftlichen Forschung in USRR. (S. 5—25).

Der Aufsatz zerfällt in 4 Abschnitte. Im ersten Abschnitt charakterisiert der Verfasser den Stand der Wissenschaft in der Ukraina. Vor der Revolution war die Wissenschaft in der Ukraina wenig entwickelt und ausserdem ist sie dem Lande fremd gewesen, da sie in keinem Zusammenhang mit dem Leben, der Kultur und den Bedürfnissen des Landes war, sondern den Interessen des russischen Feudalismus und russischer Kultur diente. Die Revolution hat eine neue Ukraina aufgebaut und demgemäss auch die Frage der Organisation der Wissenschaft und der wissenschaftlichen Instituten, mit der Akademie der Wissenschaften an der Spitze, die Grundlage der künftigen kulturellen und wirtschaftlichen Entwicklung der Ukraina darstellen soll, aufgeworfen. Die Nationale Bibliothek der Ukraina soll eine der Hauptstützen der wissenschaftlichen Tätigkeit werden.

Im zweiten Abschnitt werden die Funktionen der Nationalen Bibliothek klargelegt. Sie ist gleichzeitig Nationale Bibliothek und auch Fun-

damentalbibliothek der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften. Sie erfüllt 4 Funktionen: 1) National-wissenschaftliche Funktion (Bibliothek der nationalen Literatur der Ukraina); 2) International-wissenschaftliche Funktion (Bibliothek der wissenschaftlichen Literatur im Allgemeinen); 3) Funktion eines Ukrainischen Bibliographischen Instituts (die Errichtung eines ukrainischen bibliographischen Repertorium); 4) Funktion eines Bibliothekswissenschaftlichen Instituts (wissenschaftliche, wissenschaftlich-pädagogische und organisations-wissenschaftliche Tätigkeit).

Im dritten Abschnitt werden der Organisationsprozess der Nationalen Bibliothek der Ukraina, die Aussichten ihrer Entwicklung und ihre Erfordernisse dargelegt. Die Nationalbibliothek ist Ende 1918 gegründet worden. Während der 8 $\frac{1}{2}$ Jahre ihrer Existenz ist der Bücherschatz auf 1.700.000 Bände gestiegen. Dieser Schatz besteht aus der Bibliothek der Universität Kyjiv, der Bibliothek der Theologischen Akademie, einigen klosterbibliotheken und vielen anderen Bibliotheken; ausserdem wurden einzelne Bücher geschenkt, gekauft, von der Regierung übergeben oder durch Tausch erworben; die Bibliothek erhält auch Pflichtexemplare von allen Drucken, die in der Union der Räte-Republiken erscheinen.

Die NBU besteht heutzutage aus 19 Abteilungen: Bücherregistratur, Katalogabteilung, Druckschriftenabteilung, Zeitschriftenabteilung, Ucraina-Abteilung, Abteilung für ältere Drucke, Handschriftenabteilung, Abteilung für Bibliothekswissenschaft, Abteilungen für Orientalia, Musicalia, Graphik und Karten, Einblattdrucke; Kyjiver Filiale (vormals Bibliothek der Theologischen Akademie), Lavra-Filiale (Lavrabibliothek, Flavianus-Bibliothek, Bibliotheken der Vydubezkyj und Mykolskyj Klöster), Bibliothek des Mychajlivskyj Klosters, Bibliothek der Sophiendomkirche, vormalige Universitätsbibliothek, Abteilung für Tauschfond und Filiale in Vynnycia.

Von 1.700.000 Bänden sind über 1.000.000 katalogisiert worden, an 700.000 bleiben noch nicht katalogisiert.

Die NBU versorgt die Ukrainische Akademie der Wissenschaften, alle wissenschaftlichen Anstalten Kyjivs, Gelehrte, Spezialisten und Hochschulhörer. Die Bibliothek besitzt einen allgemein zugänglichen Lesesaal und einige Studierzimmer für wissenschaftliche Studien. 1926 sind 430.983 Bände ausgeliehen worden. Im Anschluss an die NBU, existiert die Kommission für wissenschaftliche Forschungen auf dem Gebiete des Bibliothekswesens und der Bibliographie; es wird wissenschaftliche, organisatorische und pädagogische Tätigkeit entfaltet, Kandidaten für mittleren Dienst und Aspiranten für wissenschaftlichbibliothekarische Posten ausgebildet. Die NBU ist auch organisierendes Zentrum des Vereins der Beamten wissenschaftlicher Bibliotheken. Die Bücherschätze sind in 7 Gebäuden untergebracht. Jetzt wird der ursprünglich für die Universitätsbibliothek bestimmte, allen Anforderungen entsprechende Neubau beendet und nach einem Jahr wird die NBU im Stande sein, alle ihre Schätze in zwei Gebäuden versammeln zu können. Es folgen Angaben über das Personal der NBU, die 69 Personen beschäftigt, und über den Etat.

Im vierten Abschnitt werden Endschlüsse gezogen. Die NBU ist zu der grössten Bibliothek der Ukraina emporgewachsen; sie hat einen Riesenschatz aufgesammelt; eine mächtige katalogisierungsarbeit vollführt; eine ansehnliche Masse der qualifizierten Leser um sich zu versammeln gewusst, sie trägt zu ukrainischen Studien bei, betreibt Auskunftserteilung, veranstaltet Buchausstellungen, entfaltet wissenschaftliche und pädagogische Tätigkeit. Eine grosse Arbeit steht noch bevor; es mangelt noch nach vielen Seiten hin. Trotzdem aber pulsiert hinter der schlichten Äusserlichkeit ein frisches Bibliotheksleben und mit einer wahren Begeisterung, wird es an dem Ausbau einer Nationalen Bibliothek im wahren Sinne des Wortes und einer Bibliothek der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften gearbeitet, und darin eine Basis für wissenschaftlichen Forschungen in der Ukraina zu schaffen.

Sagarda, N. Die wissenschaftlichen Aufgaben der Nationalen Bibliothek der Ukraina. (S. 26–53).

Im ersten Abschnitt des Aufsatzes weist der Verfasser auf die Grundaufgaben der NBU hin, als einer nationalen Bibliothek, die zugleich Bibliothek der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften ist. Diese Aufgaben werden durch die obwaltenden Verhältnisse auf dem Gebiete des Bibliothekswesens und der Bibliographie bestimmt; die NBU soll demnach eine wissenschaftliche Anstalt werden, die den ukrainischen wissenschaftlichen Bibliotheken in Organisations- und Verwaltungsangelegenheiten ihre Wege weist und das gesamte Bibliothekswesen fördert; was die Bibliographie betrifft, so fällt der NBU die Aufgabe zu, im Anschluss an die Bibliographische Kommission der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften, die zum regelnden und organisierenden Zentrum werden soll, bibliographische Arbeiten zu betreiben und zugleich theoretische Fragen und methodologische Probleme der Bibliographie zu studieren.

Im zweiten Abschnitt wird die Frage des Bibliothekswesens behandelt und es wird bewiesen, dass Studien auf dem Gebiete desselben mit dem Verwaltungsbetrieb einer nationalen Bibliothek eng zusammenhängen und durch zweckentsprechende Erfüllung der einer solchen Bibliothek eigentlichen Aufgaben gefördert werden. Die Erfassung dieser Aufgaben soll die NBU zum Mittelpunkt der theoretischen und praktischen Studien auf dem Gebiete des Bibliothekswesens machen.

Im dritten Abschnitt wird hervorgehoben, dass die NBU mannigfacher bibliographischer Arbeiten zu ihrem Ausbau bedarf, und der Schluss gezogen, dass, bevor man an die Ausführung solcher Arbeiten schreitet, prinzipielle Fragen aufgeworfen und entschieden, Arbeitsmethoden festgesetzt und technische Fragen erörtert werden sollen. Die NBU soll an grossen bibliographischen Arbeiten teilnehmen und über die Schranken hinausgehend, die durch die engeren Interessen der Bibliotheken gezogen werden, den bibliographischen Bedürfnissen der gesamten ukrainischen Wissenschaft in allen ihren Zweigen und in vollem Umfange dienen.

Die erwähnten Aufgaben entspringen nicht theoretischen Erwägungen, sondern werden durch die Lebensbedürfnisse der Bibliothek bestimmt, da der Bau einer grossen Bibliothek nur auf der bewährten Grundlage, die durch wissenschaftliche Studien gegeben wird, aufgeführt werden darf. Durch Bestrebungen in dieser Richtung wurde die Kommission für wissenschaftliche Forschungen auf dem Gebiete des Bibliothekswesens und der Bibliographie zum Leben gerufen, die alle in diesbezüglichen Fächern tätigen Kräfte zusammenfasst und leitet.

Jasynskyj, M. Der ukrainische Bücherfond der Nationalen Bibliothek der Ukraina (S. 54—65).

Als ukrainischer Bücherfond, im Weiteren kurz *ucrainica* genannt, werden von der NBU diejenigen Werke bezeichnet, die 1) auf dem ukrainischen Sprachgebiet erschienen; 2) oder in ukrainischer Sprache geschrieben sind; 3) deren Inhalt das ukrainische Sprachgebiet, das ukrainische Volk und andere Völker betreffen, die dieses Gebiet bewohnen oder bewohnten; 4) von Ukrainern herrühren.

Vor der Revolution gab es in der Ukraina keine Bibliotheken, die sich mit einer planmässigen Sammlung der Literatur in dem soeben entworfenen Umfange befassten, mit Ausnahme der Bibliothek der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lviv (Lemberg). Unbefriedigend war auch die Sache der ukrainischen Bibliographie, der ein regelndes Zentrum fehlte. Die Bibliographie wurde in der Hauptsache von Liebhabern betrieben, denen kein einiger Plan vorleuchtete und die den zweckmässigen Arbeitsmethoden wenig Beachtung schenkten. Nur wenige Arbeiten, wie die Werke von I. O. Levyckyj, M. Komarov, D. Dorošenko, dürfen als tadellos angesprochen werden.

Der NBU wurde durch ihre ersten Satzungen (1919) die Aufgabe gestellt, *Ucrainica* in dem anfangs erwähnten weiten Umfange zu sammeln. Es wurden demgemäss mehrere wertvolle Privatbibliotheken von ukrainischen Gelehrten und Schriftstellern erworben. Bedeutend ist die Anzahl von *Ucrainica* in denjenigen Bibliotheken, die der NBU einverleibt worden sind (besonders die Universitätsbibliothek und die älteste Büchersammlung in Kyjiv, die Bibliothek der Theologischen Akademie). Der sämtliche Besitz der NBU an *Ucrainica* wird auf 200.000 Bände geschätzt. Dieser Bücherschatz, obwohl in sich selbst ansehnlich, bedarf einer umfangreichen Komplettierung, besonders durch galizische Drucke und *Ucrainica* in fremden Sprachen.

Indem die NBU sich so weitgreifende Ziele in der Schaffung eines ukrainischen Bücherfonds steckte, konnte sie nicht umhin, die ukrainische Bibliographie entsprechend auszubauen. An der ersten Tagung der wissenschaftlichen Bibliotheken der USRR., die im Dezember 1925 stattfand, wurde die Frage der Schaffung eines Repertoriums der ukrainischen Nationalbibliographie zur Erörterung gestellt und seitdem wurde Bedeutendes geleistet, das auf Ausarbeitung des Planes, der Organisationsformen und der Methoden des Repertoriums hinzielt. Durch diese Vorarbeiten wurde der Grund

für die erste Plenarversammlung der Bibliographischen Kommission der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften vorbereitet, die im April 1927 abgehalten wurde und wichtige Entscheidungen betreffend das Repertorium und den Ausbau der ukrainischen Bibliographie im Allgemeinen getroffen hat.

Žyteckyj, I. Handschriftensammlung der Nationalen Bibliothek der Ukraina (S. 66—73).

Vom XI Jahrh. an sind schon in Russland und in der Ukraina Sammlungen der handschriftlichen Bücher bekannt. Die grossen Bibliotheken der XVIII-XIX Jahrhunderte haben uns eine ansehnliche Zahl sehr wertvoller Handschriften aufbewahrt.

Die Handschriftenabteilung der NBU, alle ihre Bestandteile (d. h. Grundsammlungen der NBU, Sammlungen der Theologischen Akademie, der Universität, der Lavra, der Sophiendomkirche und andere) inbegriffen, besteht, von übrigen Materialien abgesehen, aus einigen Tausenden handschriftliche Bücher, die für wissenschaftliche Studien über die Geschichte und Kultur der Ukraina von bedeutendem Werte sind.

Die Handschriftenabteilung hat sich zum Ziele gesteckt, Handschriften, vor allem diejenigen, die für ukrainische Studien vom Werte sind, in möglichster Fülle zu sammeln. Die Hauptarbeit der Abteilung besteht gegenwärtig in einer wissenschaftlichen Bearbeitung der Handschriften.

Masslov, S. Die Nationale Bibliothek der Ukraina und die (S. 74—77) älteren Drucke.

Die Kollektion der älteren Drucke, die der Nationalen Bibliothek der Ukraina gehört, ist zur Zeit ihrer verhältnismässigen Vollkommenheit und ihrem wissenschaftlichen Werte nach als einzige Sammlung in dieser Art auf dem ukrainischen Boden zu betrachten. Diese Kollektion ist aus betreffenden Beständen der Universitätsbibliothek, der Bibliotheken der Theologischen Akademie, der Sophiendomkirche, der Lavra, des Mychajlivskij Klösters und anderer Sammlungen, darunter auch einige Privatbibliotheken, entstanden.

Im ganzen genommen, ist die Zahl von älteren Drucken, die sich im Besitz der NBU befinden, auf einige Hunderttausende zu schätzen.

Der Anzahl noch gehört die erste Stelle den Erzeugnissen der Druckkunst Mittel- und Westeuropas. In dieser Gruppe werden ungefähr 225 Wiegendrucke (1465—1500) gerechnet; weiter sind zu erwähnen Kollektionen von Paläotypen und der Editionen von Aldi, Estienne, Plantin, Elzevier, Baskerville, Didot und Bodoni. An zweiter Stelle sind polnische Erzeugnisse in polnischer und lateinischer Sprache zu nennen. In der NBU befindet sich auch eine ansehnliche Zahl von Wiegen- und älteren Drucken (1491-1800) in cyrillischer Schrift; von ihnen sind gerade diejenigen, welche aus ukrainischen Druckereien in XVI-XVIII Jahrhunderten herauskamen, als besonders wertvoll zu bezeichnen. In der Kollektion sind auch Exemplare vorhanden, die vortrefflich konserviert sind, in wertvollen, künstlerisch ausge-

fürten Einbänden, mit kunstvollen ex-libris und super-ex-libris; manche mit interessanten Aufzeichnungen, die von Verfassern und früheren Besitzern herrühren.

Jetzt sind fast alle Bücher den Lesern zur Verfügung gestellt. Davon abgesehen, steht vor der NBU eine wichtige Aufgabe, nämlich die Herstellung neuer Nachschlagkataloge, die alle diesbezüglichen Bestände der Bibliothek umfassen sollen, und dann genaue, wissenschaftlich ausgeführte Beschreibungen der fremdsprachigen Wiegendrucke und derjenigen cyrilischen Drucke aus den XVI-XVIII Jahrhunderten, die für das ukrainische bibliographische Repertorium in Betracht kommen. Die auf diese Weise hergestellten Kataloge müssten gedruckt werden.

Balyka, D. Die Bücherbenützung (S. 78—92).

Die Bedienung der Bibliotheksbenützer, das bestmögliche Näherbringen der Büchermassen an die Leser, nicht nur an die breiten Volksmassen, sondern auch an die Wissenschaftler und Spezialisten, steht als Problem im Brennpunkt der Erörterungen. Die Anerkennung, dass nicht bloss die Bücher, sondern, auch die Leser zum Objekt der Beeinflussung und des Studiums des Bibliothekars werden sollen, dringt auch in wissenschaftlichen und Hochschulbibliotheken durch.

Die Bibliotheken entfremden sich allmählich den bibliophilen Gesichtspunkten, der Jagd nach Raritäten, nach Wiegendrucken und Handschriften nur ihrer Seltenheit halber, und trachten, das zu werden, was nach Natorp „Hochschule“, „Schule des freien, selbständigen reifen Menschen“ genannt werden kann.

Ausser Bibliographie, die nach der Meinung Mancher die einzige Art der aktiven Betätigung der wissenschaftlichen Bibliotheken sein soll, tauchen viele neue Probleme auf, die nicht minder wichtig sind und die nur durch wissenschaftliche Bibliotheken nach wissenschaftlichen Gesichtspunkten und in vollem Umfang gelöst werden können. Es sind Probleme der Bibliopsychologie, der sogenannten kritischen Methodik des Lesens, der Bibliosoziologie, der bibliologischen Pädagogik und die Probleme der Bücherbenützung im Allgemeinen.

Der philosophischen Analyse wird nicht nur die Bibliothekskunde, sondern auch die Bibliographie und die Bibliologie unterzogen.

Die von Otlet, Schneider Živny, Koutnik, Bykovskyj, Kufajev, Šcelkunov, Lovjagin, Rubakin entworfenen Klassifikationsschemata entsprechen der modernen Auffassung der Bibliothekskunde mehr, als die Schemata von Pilo, Eichler und gar das Schema von Lisovskij. Es ist klar, dass die a priori erdachten Klassifikationen der Bibliologie unsere Wissenschaft nicht weiter bringen; es sollen neue Schemata zur Geltung kommen, die auf der Erforschung der Bücherbenützer und der damit verwandten Probleme fussen würden. Der in ein solches Schema einschlagende Abschnitt „Bücherbenützung und Bücherauswertung“ kann überhaupt nur in Bibliotheken durchgearbeitet werden.

Auf Grund der in der NBU gemachten Erfahrungen und Beobachtungen wird vom Verfasser ein Schema der Bücherbenützung entworfen und es wurde von ihm eine grössere Abhandlung in Angriff genommen.

Ivanyckyj, V. Die Ausbildung von wissenschaftlichen Bibliothekaren und von Forschern auf dem Gebiete des Bibliothekswesens und der Bibliographie (S. 93—105).

Unter den neuen Verhältnissen ist auch die Bedeutung der Bibliotheken emporgestiegen, ihre Aufgaben haben in der Breite gewonnen; der Charakter der Tätigkeit selbst hat sich verändert. Zu gleicher Zeit ist auch der Wirkungskreis des Bibliothekars zum Mittelpunkt einer aktiven, schöpferischen, in hohem Grade verantwortlichen Tätigkeit geworden, einer Tätigkeit, die Fachkenntnisse und spezielle Vorbereitung voraussetzt. Es ist deshalb selbstverständlich, dass die betreffenden Stellen der Ausbildung des Bibliothekspersonals grösste Aufmerksamkeit schenken.

Vor der NBU, gemäss ihrer leitenden Stellung, steht die Aufgabe, eine planmässige Ausbildung wissenschaftlicher Bibliothekare in Bibliothekswissenschaften und Bibliographie zu verwirklichen. Die Analyse von verschiedenen, im Auslande eingeführten Formen der Ausbildung des Bibliothekspersonals lässt zu dem Schluss kommen, dass das einfache Verpflanzen dieser Formen auf den ukrainischen Boden von keinem Werte sein würde.

Die NBU ist dessen bewusst, dass die Art und Weise der Ausbildung der Bibliothekare sich einerseits den Eigentümlichkeiten der ukrainischen Bibliotheken anpassen soll und andererseits mit den in der USRR geltenden Formen der Ausbildung des wissenschaftlichen Nachwuchses in Uebereinstimmung zu bringen ist.

Als eine solche Form ist das Institut der Aspirantur angenommen worden. Die Aspiranten sind der Kommission für wissenschaftliche Forschungen auf dem Gebiete des Bibliothekswesens und der Bibliographie angegliedert. Der Verfasser schildert den Werdegang der Aspirantur. Bestimmungen betreffend Ausbildung der Aspiranten sind dem Aufsatz beigefügt.

Kozlovskyj, V. Die Ausbildung des mittleren Personals der wissenschaftlichen Bibliotheken der USRR. (S. 106—113).

Es gibt in der USRR keine Anstalten für Ausbildung, bzw. Fortbildung des mittleren Personals der wissenschaftlichen Bibliotheken. Um diesem Übelstand abzuhelpen, veranstalteten die Beamten der wissenschaftlichen Bibliotheken Kyjivs einige Fortbildungslehrgänge (zuerst die Beamten der NBU im J. 1923).

1924 hat die NBU Praktikanten für Ausbildung im Bibliotheksfach aufgenommen und im Sommer 1926 absolvierten 16 Personen einen Lehrgang, der theoretischen Unterricht und praktische Unterweisung umfasste. Die Lehrgänge werden jedes Jahr regelmässig veranstaltet.

Um die Ausbildung des mittleren Personals der wissenschaftlichen Bibliotheken des Landes auf eine sichere Grundlage zu stellen, hat die

NBU einen Lehrplan entworfen, der Unterricht in Bibliothekskunde, Bibliographie und Buchkunde vorsieht. Der Unterricht soll 2 Jahre dauern und ist den Bedürfnissen der Ausbildung von Kandidaten für mittleren Dienst, sowie auch der Fortbildung des bereits angestellten Personals angepasst. Der Lehrplan ist der Zuständigen Behörde zur Genehmigung unterbreitet worden und die Sache harret demnach einer endgiltigen Entscheidung.

Polulach, O. Das Kabinett für Bibliothekswissenschaft NBU. (S. 114—117).

Das Kabinett sammelt mit möglicher Vollständigkeit sämtliche ukrainische und russische Literatur der Bibliothekswissenschaft und der Bibliographie, sowie auch diesbezügliche Werke in fremden Sprachen. Es wurde ausserdem ein Museum angelegt, enthaltend eine Sammlung von Gegenständen und Materialien, die für den vergangenen und gegenwärtigen Stand der Bibliotheken bezeichnend sind oder verschiedene Formen und den Gang des Bibliotheksbetriebes vorführen.

Das Kabinett nebst dem Museum versorgt mit Fachliteratur die Bibliothekare Kyjivs, vor allem die wissenschaftlichen Beamten der NBU, sowie auch alle Personen, die sich in den betreffenden Fächern wissenschaftlich betätigen; sich bestrebt, die Bibliotheken und die Bibliographie zu heben durch Popularisierung der Ideen der Bibliothekswissenschaft unter den Berufsgenossen; liefert einen Handapparat für Erteilung von Auskünften; soll günstige Bedingungen für wissenschaftliche und berufliche Tätigkeit der Assoziation wissenschaftlicher Bibliotheken Kyjivs schaffen und schliesslich dient als Studienkabinett für Aspiranten, Praktikanten und Bibliothekare, die sich fortbilden wollen.

Редакційна Колегія:

В. Козловський.
С. Пастернак.
М. Сагарда.

B 48784